

FORUM ARTIS RHETORICAE

Retoryka i jej definicje

Rhetoric and its definitions

Redaktor numeru/ Volume Editor Jakub Z. Lichański

SPIS TREŚCI

- 5 **Jak Kwintyliian rozumiał retorykę: zapomniana definicja**
Quintilian's understanding of rhetoric. A forgotten definition
Jakub Z. Lichański
- 13 **Bizantyńskie komentarze do definicji retoryki przekazanych**
w platońskim *Gorgiaszu*
Byzantine comments to definitions of rhetoric by Plato in *Gorgias*
Helena Cichocka
- 27 **Badania nad retoryką w Polsce: wprowadzenie do bibliografii**
The bibliography of Polish rhetorical studies: introduction
Jakub Z. Lichański
- 69 **RECENZJA: C.C. de Jong (Brill, Leiden Boston 2008, pp. 456)**
Z najnowszych badań nad Dionizjuszem z Halikarnasu
– *na pograniczu gramatyki i retoryki*
Review: C.C. de Jong (Brill, Leiden Boston 2008, pp. 456) Between
grammar and rhetoric. Dionysius of Halicarnassus on language, linguistic
and literature
Helena Cichocka
- 73 **Retoryka i władza – sprawozdanie z konferencji**
Anna Bendrat

RETORYKA I JEJ DEFINICJE

Drodzy Czytelnicy,

Tematyka pierwszego numeru naszego kwartalnika w roku 2012 jest związana z Kwitnylianem i jego zapomnianą definicją retoryki (autorem jest Jakub Z. Lichański) oraz bizantyńskimi komentarzami do definicji retoryki przekazanych w platońskim *Gorgiaszu* (autorem jest Helena Cichocka). Tematem dodatkowym jest bibliografia polskich studiów retorycznych z ostatnich jedenastu lat (autorem jest Jakub Z. Lichański). Układ bibliografii jest następujący: druki zwarte, artykuły z czasopism, tłumaczenia, oraz recenzje.

Tematyka kolejnych numerów dotyczyć będzie m.in. następujących tematów: retoryka i działanie polityczne, retoryka ruchów społecznych, retoryka i lingwistyka, retoryka i kultura popularna, retoryka i ekonomia, retoryka i demokracja, retoryka i teologia.

Nasz kwartalnik zaprasza autorów zainteresowanych problematyką retoryki. Zapraszamy was do współpracy i promocji idei powrotu do retoryki: retoryki klasycznej, tzn. Arystotelesowskiej *téchne rhetoriké* oraz Platońskiej koncepcji *kalokagathia* a także wszelkich odmian retoryki współczesnej.

Tematykę następnych numerów a także daty konferencji organizowanych przez Polskie Towarzystwo Retoryczne można znaleźć na naszej stronie www.retoryka.edu.pl

Jakub Z. Lichański

redaktor naczelny

Jakub Z. Lichański

JAK KWINTYLIAN ROZUMIAŁ RETORYKĘ: ZAPOMNIANA DEFINICJA¹

Przedmiotem rozważań są dwa rodzaje sądów, z jakimi spotykamy się w książce B. Russella, *Droga do Pokoju* (wyd. pol. 1937). Pierwszy typ dotyczy kwestii *stricte* wojskowych, drugi – kwestii oceny sytuacji politycznej. Te ostatnie sądy, bazujące na analizie sytuacji geopolitycznej oraz przedstawiające możliwe scenariusze przyszłości, są typowymi dla retoryki politycznej argumentacjami, opierającymi się na przesłankach niepewnych i wykorzystującymi schematy myślowe. Analizowany przykład pokazuje rolę autorytetu w popieraniu lub dyskredytowaniu sądów (zwłaszcza drugiego typu). Odbiorca/audytorium daje się przekonać nie „mocą” argumentu, ale autorytetem mówiącego oraz tym, iż odwołuje się on do *opinio communis* i poglądów wspólnych dla jakiejś grupy.

Wprowadzenie

Wydaje się, iż podejmowanie problemu definicji retoryki w *Institutio oratoria* Marka Fabiusza Kwintyliana jest zajęciem całkiem jałowym. W drugiej księdze swego dzieła rzymski teoretyk podaje słynne określenie *rhetorica est bene dicendi scientia* (QUINT., II.15.38); określenie to, uznane za jej podstawową definicję, jest powielane przez stulecia.

Jednakże, aby w pełni zrozumieć, iż pojmowanie retoryki zaproponowane przez Kwintyliana jest wynikiem przemyślenia dotychczasowej tradycji jej rozumienia, pozwolę sobie przypomnieć, za Kwintylianiem (QUINT., II.15.1–38: polskie formy za Mieczysławem Brożkiem), najważniejsze z przed-kwintylianowskich definicji retoryki:

1. Artykuł jest zmienioną wersją tekstu: *Kwintylianowskie rozumienie retoryki – przeoczona definicja*, który ukazał się w: Dariusz Rott, Piotr Wilczek, red., *Liber Amicorum professoris Ioannis Malicki*, Katowice 2011, s. 161-166.

1	Izokrates, V/VI w. p.n.e.	retoryka jest mocą przekonywania.
2	Gorgiasz, IV w. p.n.e.	moc przekonywania za pomocą słów
3	Teodektes, IV/III w. p.n.e.	celem retoryki jest prowadzić człowieka za pomocą mowy do tego, czego pragnie mówca
4	Arystoteles, IV w. p.n.e.	retoryka jest mocą wynajdywania wszystkiego, co w mowie może mieć znaczenie przekonujące
5	Hermagoras, II w. p.n.e.	celem retoryki jest mówić w sposób mogący przekonać
6	Eudoros, I w. n.e.	retoryka jest to moc wynajdywania i wypowiadania w ozdobnym stylu treści prawdopodobnej we wszelkiej mowie
7	Aryston, II w. p.n.e.	retoryka jest to umiejętność dostrzegania rzeczy i prowadzenia ich w sprawach obywatelskich za pomocą mowy zdolnej przekonać tłumy
8	Teodoros z Gadar, I w. p.n.e.	retoryka jest to sztuka wynalazczyni, osądzicielka i wygłosicielka w pięknej szacie, w stosownej mierze tego, co w każdej rzeczy da się wziąć jako zdadne do przekonania w materii obywatelskiej
9	Kornificjusz, I w. p.n.e. oraz C. Celsus, I w. n.e.	retoryka to sztuka przemawiania w sposób przekonujący w spornych sprawach obywatelskich
10	Kwintyliian, I w. n.e.	celem retoryki jest prawość myśli i mowy
11	Kwintyliian, I w. n.e.	retoryka jest wiedzą w zakresie rzetelnej wymowy

Tabela 1: wybrane definicje retoryki wg. QUINT., II.15.1-38²

Przytoczone tu wyłącznie tytułem przykładu określenia będą nieustannie powracały w rozważaniach na temat retoryki aż do dziś. Przeważnie będą to kombinacje antycznych definicji od 8 do 11 i mocno podkreślać będą praktyczne zastosowania retoryki.

ZAPOMNIANA DEFINICJA

Należy jednak przypomnieć, iż u Kwintyliana spotykamy także i inną definicję retoryki; jak powiada retor „[określam retorykę] przez części”:

Rhetorice est inveniendi recte et disponendi et eloquendi cum firma memoria et cum dignitate actionis scientia (QUINT., V.10.54 – *Retoryka jest wiedzą/nauką (jak)*

2. Dodać należy definicję Dionizjusza z Halikarnasu, która odegrała istotną rolę w kształtowaniu teorii retoryki w Bizancjum: *Retoryka jest to praktyczna zdolność (użycia) przekonywającego słowa (lub: przekonującej wypowiedzi) w działalności publicznej; celem (retoryki) jest dobrze mówić* (Dion.Halic., *de imit.*), por. (Lichański 1995, 32; Cichocka 1994, 9, 97, 111-144).

poprawnie wynajdywać, porządkować i wypowiadać (w sensie: wypowiadać w dobrej formie językowej), z (wykorzystaniem) dobrej pamięci i godnie zaprezentować (dowolny tekst))³

Rzymski teoretyk zestawia w tym fragmencie oba określenia czy obie definicje retoryki – przytoczoną wyżej oraz najbardziej znaną – *rhetorica est bene dicendi scientia* (retoryka jest wiedzą w zakresie rzetelnej/dobrej wymowy) – i uznaje je za komplementarne. Trzeba podkreślić ten fakt, bowiem świadczy on, iż rzymski teoretyk retoryki zdawał sobie sprawę z faktu, że oto retoryka jest zbiorem pewnych reguł ogólnych (*rhetorica est...scientia*), ale reguły te są stosowane w kolejnych etapach konstruowania tekstu (Ueding 1995, 55; Bonnell 1834/1962, 789).

Należy tu dodać, iż najnowszy wydawca dzieła Kwintyliana, Donald A. Russell, wskazuje w cytowanym fragmencie na związek z fragment II.17 z *Institutio oratoria* (QUINT.2001, V.10.54 (nota 52 na s. 392-393)). Sięgnijmy do tego fragmentu. Jest on poświęcony analizie problemu: *czy retoryka jest sztuką?* Jak sądzę najważniejszym jest fragment końcowy tego rozdziału (QUINT., II.17.41), w którym Kwintylian, powoławszy się na Kleantesa⁴, zwraca uwagę, iż

[...] ars est potestas via, id est ordine, efficiens, esse certe via atque ordinem in bene dicendo nemo dubitaverit, sive ille ab omnibus fere probatus finis observatur, artem constare ex perceptionibus consentientibus et coexercitatis ad finem utilem vitae, iam ostendemus nihil non horum in rhetorice inesse. (...sztuka jest sprawnością, opartą na metodzie, tj. na porządku, z całą pewnością ta metoda i ten porządek istnieje w sprawności artystycznego mówienia zgodnie z zasadami etyki (raczej: – dla pożytecznego celu życia, dop. jzl) i nikt co do tego nie może mieć wątpliwości. Podobnie jeżeli pójdziemy za taką definicją, że zbiorem spostrzeżeń, zespolonych teoretycznie i praktycznie w całość, mającą na celu pożytek, który służy potrzebom życia, zaraz możemy udowodnić, że żadnej z tych cech nie brakuje retoryce. – tł. pol. M. Brożek).

3. Cały passus brzmi: *ducuntur ergo argumenta ex finitione seu fine; nam utroque modo traditur. Eius duplex ratio est: aut enim praecedente finitione quaeritur sitne hoc virtus, aut simpliciter quid sit virtus. Id aut universam verbis complectimur, ut "rhetorice est bene dicendi scientia", aut per partes, ut "rhetorice est inveniendi recte et disponendi et eloquendi cum firma memoria et cum dignitate actionis scientia". Praeterea finimus aut vi, sicut superiora, aut etimologia, ut si assidum ab aere dando et locupletem a locorum, pecuniosum a pecorum copia [Quint., V.10.54-55].*

4. Kleantes z Assos w Triadzie (331-232/1 pne) – filozof stoicki, autor m.in. *Retoryki*.

Dla Kwintyliana podstawowa jest definicja *aut universum verbis*, jako odwołująca się do kwestii *rodzajowej* przynależności *sztuki retoryki*. Druga z definicji tylko *opisuje pewne jej cechy*; zwracam uwagę, że kluczowe wydaje się tu rozumienie *metody* jako *porządku*, resp. *porządkowania* (QUINT., II.17.41). Jeśli tak, to definicja *per partes* (QUINT., V.10.54) tylko pokazuje na czym owo *porządkowanie* polega.

DYSKUSJA

Wyjaśnienie podane wyżej nie jest jednak w pełni zadowalające i zastanowić się warto dlaczego Kwintylian, na pozór dość niespodziewanie, powraca do ponownego definiowania retoryki? Księga piąta poświęcona jest rozważaniom na temat *inventio*; część dziesiąta tej księgi dotyczy kwestii argumentacji. Fragment, w którym pojawia się wskazana przeze mnie definicja, poświęcony jest omówieniu problemu związanego z trzema podstawowymi pytaniami, jakie stawiamy przy rozpatrywaniu przez nas sprawy będącej przedmiotem naszego tekstu. Są to: *an sit* (*czy jest*), *quid sit* (*czym jest*), i *quale sit* (*jakie jest*). Zwraca teoretyk także uwagę, iż pytania te oraz odpowiedzi na nie wiążą się z poszukiwaniem źródeł argumentów (można to miejsce rozumieć ogólniej, jako sugestię, iż są to miejsca wspólne argumentacji). Zwraca także teoretyk uwagę na fakt, że argumenty wiązać należy z celem, jaki stawiamy przed tekstem. Chodzi o to, czy pytam o przedmiot, który jest X, czy wykorzystuję wcześniej znana definicję X-a. Wyjaśnwszy te kwestie Kwintylian przypomina najpierw swe znane określenie retoryki powiadając, iż jest ono ogólne (podane w terminach ogólnych) a następnie podaje nowe „*per partes*”. Wyjaśnia dalej, iż definiujemy coś najpierw „przez jego naturę”, bądź przez odwołanie do „etymologii” (i podaje przykład rozumienia słów: *assiduus*, *locuples*, i *pecuniosus*).

Podkreśla w ten sposób, iż retoryka jest wiedzą (*scientia*), która polega na umiejętności, szczególnie właśnie w zakresie argumentacji, na porządkowaniu jej w sposób metodyczny – niejako w pięciu częściach retoryki (dziś powiedzielibyśmy raczej: w pięciu etapach kształtowania/przygotowywania tekstu)⁵. Można zaryzykować sugestię, iż „*bene dicendi scientia*” uzyskuje wyjaśnienie w sformułowaniu „...*inveniendi recte et disponendi et eloquendi cum firma memoria*

5. Taka jest zapewne i intencja Donalda A. Russella, gdy odsyła we fragmencie QUINT., V.10.54 do QUINT., II.17, por. wcześniejsze uwagi.

et cum dignitate actionis...”.

Kwestia ta jest zatem dość prosta: Kwintyliian uszczegóławia swoją definicję i nadaje jej większą precyzję. Czyni to na marginesie rozważań nt argumentacji, bowiem, jak słusznie sugeruje, dobór argumentów jest podstawą dla dobrego przygotowania tekstu.

Należy oczywiście zapytać dlaczego dotąd badacze retoryki nie dostrzegli tej definicji retoryki i nie uznali jej za komplementarną wobec podstawowego jej określenia u Kwintyliana? Jak sądzę wynika to z faktu, iż oba określenia „*bene dicere*” oraz „*scientia*” nie budziły u filologów klasycznych żadnych wątpliwości, co do znaczenia. Co więcej – wskazany fragment rozważań Kwintyliana faktycznie omawia zupełnie inne problemy i zagadnienie definicji wydaje się „doczepione” trochę „na siłę”. Robi wyraźnie wrażenie wyjaśnienia, które może być niezbędne dla osoby uczącej się retoryki, lecz nie jest konieczne dla jej nauczyciela.

Jest jednak i druga przyczyna: wskazany fragment można rozumieć jako wyjaśnienie znaczenia pojęć/pojęcia bądź poprzez „pojęcie ogólne” lub poprzez „wyjaśnienie go przez pojęcia cząstkowe”. Np. jakieś postępowanie wynika z faktu, iż stosujemy „metodę naukową”, albo ową metodę „rozpisujemy na poszczególne kroki”. W ujęciu historycznym druga definicja Kwintyliana nie miała istotnego znaczenia (ze względu na powszechność używania łaciny); z naszego punktu widzenia, szczególnie po pracach Chaima Perelmana, ta druga definicja wydaje mi się ważniejsza. Wskazuje ona na świetne wyczucie przez Kwintyliana kwestii dydaktycznych w nauczaniu retoryki – oto problemowi ogólnemu umie on nadać bardzo szczegółowe wyjaśnienie.

Jest jednak ważką przyczyną dlaczego warto tę definicję przypomnieć. Otóż jej „nieobecność” w historii retoryki spowodowała, iż teoria retoryki postrzegana była za bardzo ogólnie: Kwintyliana definicja retoryki *per partes* uświadamia oto, iż *téchne rhetoriké* zawiera ściśle wskazania dotyczące konstrukcji dowolnego tekstu – także w swej definicji! Jeśli faktycznie przyjąć, jak wspomniałem wcześniej, iż

[...], „*bene dicendi scientia*” uzyskuje wyjaśnienie w sformułowaniu „...*inveniendi recte et disponendi et eloquendi cum firma memoria et cum dignitate actionis...*”

to można – po pierwsze – dobrze zrozumieć co znaczy *scientia*, po drugie – iż określa ją systematyczna oraz uporządkowana liczba kroków pozwalająca osiągnąć zamierzony cel.

Trzeba jednak sięgnąć do pochodzącej z 1863 roku rozprawy Leonhrada von Spengla zamieszczonej w t. XVIII „Rheinisches Museum fur Philologie” (Spengel 1863, 481-526). Badacz niemiecki dokonuje w niej bowiem przeglądu czterdziestu czterech definicji retoryki, wśród nich i wskazanej powyżej. Łączy definicję nauki z wydzielaniem etapów kształtowania mowy/tekstu (wcześniej używano określenia – podział na części). Druga definicja Kwintyliana jest później przypominana przez Gaiusa Iuliusa Victora (IV w. ne); sam Spengel nie analizuje jej, ale przytacza i sugeruje, iż związana jest ona z tą grupą definicji, które wiążą definiowanie nauki z wydzielaniem w teorii retoryki pięciu etapów kształtowania mowy/tekstu (Spengel 1863, 492, 525). Wskazuje także, iż odbiega ona od definicji np. Teodora z Gadary (I w. pne), Arystydesa (530-468 pne) i św. Augustyna (354-430 ne); pierwszy wymienia tylko cztery etapy, drugi – podobnie, lecz łączy je dodatkowo z zadaniami mówcy. Tylko św. Augustyn jest najbliższy określeniu użytemu przez Kwintyliana, lecz wprowadza dodatkowe zadania, jakie ma zrealizować w etapie *inventio* mówca (*primum intelligere, deinde – invenire, exinde – iudicare*); inaczej też określa zadania na etapie *elocutio* (*structurae qualitate et quantitate verborum*) (Spengel 1863, 492-493). Z zestawienia Spengla wynika, iż podejście Kwintyliana – poza przypomnienie go w dziele Iuliusa Victora – jest ujęciem wyjątkowym w dziejach definiowania nauki. Owa wyjątkowość wynika zapewne z czynników, na które wskazałem wcześniej; większość teoretyków retoryki dążyła do określenia znaczenia retoryki; w swej drugiej definicji Kwintyliana wskazał na jej cechy formalne, niezależne od kwestii znaczeniowych.

ZAMKNIĘCIE

Pokazując ten fragment rozważań Kwintyliana pragnę podkreślić, iż jego dzieło wymaga niezwykle uważnej lektury. Rzymski teoretyk postrzega, jak sądzę, teorię retoryki jako teorię tekstu i stara się dostrzec wszystkie trudności, jakie w trakcie przygotowywania tekstu na nas czyhają. Stąd chce pokazać, iż w samej nazwie nauki kryje się wyjaśnienie pewnych procedur postępowania, jakie winniśmy przyjąć w trakcie kolejnych etapów kształtowania tekstu.

Jego rozważania łączą w sposób znakomity i uogólnienia, i rozważania niezwykle szczegółowe w harmonijną całość. Czasem tylko możemy nie zauważyć, iż jakieś wyjaśnienie szczegółowe ma jednakże walor niezwykle trafnego uogólnienia.

Warszawa, luty 2006-luty 2007, lipiec 2011

Quintilian's understanding of rhetoric. A forgotten definition

The purpose of this paper is to present Quintilian's unknown definition of rhetoric (which is set out in Book V of *Institutio oratoria*, QUINT., V.10.54) and to discuss Quintilian's understanding of rhetoric (resp. QUINT., II.15.1-38) from a new perspective.

Bibliografia

Źródła:

QUINT. = **Quintilianus Marcus Fabius**, *Institutio oratoria*, ed. L. Radermacher, vol. 1-2, Teubner Vlg., Lipsiae 1971

QUINT. 2001 = **Quintilian Marc Fabius**, ed., transl. Donald A. Russell, vol.1-5, Cambridge, Mass., London 2001-2002 [*Loeb Classical Library*, 124].

Opracowania:

Bonnell 1834/1962 = **Bonnell, Eduard**, *Lexicon Quintilianum*, Leipzig (repr.: Hildesheim)

Cichocka1994 = **Cichocka, Helena**, *Teoria retoryki bizantyńskiej*, Warszawa

Kennedy 1994 = **Kennedy George A.**, *A New History of Classical Rhetoric*, Princeton

Lausberg 1973 = **Lausberg, Heinrich**, *Handbuch der literarischen Rhetorik*, T. 1-2, München

Lichański 1995 = **Lichański, Jakub Z.**, *Sztuka retoryki greckiej i grecko-hellenistycznej*.

w: Helena Cichocka, Jakub Z. Lichański, *Zarys historii retoryki*, Warszawa, s. 25-36.

Lichański 2007 = **Lichański, Jakub Z.**, *Retoryka: Historia – Teoria – Praktyka*, T. 1-2, Warszawa, t. 1, s. 41-42.

Martin 1974 = **Martin, Josef**, *Antike Rhetorik. Technik und Methode*, München

Spengel 1863 = **Spengel, Leonhard von**, *Die Definition und Eintheilung der Rhetorik bei den Alten*, "Rheinisches Museum für Philologie" t. XVIII, s. 481-526.

Ueding1995 = **Ueding, Gert**, *Klassische Rhetorik*, München

Volkman 1885/1987 = **Volkman, Richard**, *Die Rhetorik der Griechen und Römer in systematischer Uebersicht*, Leipzig (repr.: Hildesheim)

Strony www:

Kinney Thomas, *Book of Quotations on Rhetoric*,

www.uarizona.edu/~tkinney/pdf/handouts/definitions.pdf [2006-04-23].

The Question of Defining "Rhetoric",

www.missouri.edu/~engjnc/rhetoric/defining.html [2006-04-22].

Helena Cichocka
Uniwersytet Warszawski

BIZANTYŃSKIE KOMENTARZE DO DEFINICJI RETORYKI PRZEKAZANYCH W PLATOŃSKIM GORGIASZU

Artykuł przedstawia przegląd najważniejszych definicji retoryki, najczęściej wraz z komentarzem, które znajdują się w tzw. *prolegomena*, czyli bizantyńskich wprowadzeniach do greckich traktatów retorycznych, wydanych w 1931 roku przez H. Rabego. Głównie chodzi o komentarze, takich autorów, jak: Marcellinus (V w.), Doksapater (XI w.), anonimowy retor (X – XI w.) oraz Maksymos Planudes (XIII/XIV w.). Istotne jest także ustalenie polskiej terminologii retorycznej w odniesieniu do analizowanych definicji retoryki i komentarzy do nich.

Najstarsza definicja retoryki: *peithous demiourgos*¹ (*sprawczyni przekonywania*²), przypisywana Koraksovi i Tejzjaszowi³, a następnie przejęta przez Gorgiasza, została wygłoszona przez Sokratesa w dialogu Platona pod tytułem *Gorgiasz*⁴. Przegląd najważniejszych definicji retoryki, najczęściej wraz

1. cf. H. Cichocka, *Teoria retoryki bizantyńskiej*, Warszawa 1994, rozdz. I: *Bizantyńskie definicje retoryki na tle tradycji greckiej*, I. 1. *Definicja Platona* (I. 1. A.) pp. 1 – 3; cf. L. Spengel, *Die Definition und Einteilung der Rhetorik bei den Alten*, [w:] „Rheinisches Museum” 18 (1863), p. 482; H. Mutschmann, *Die älteste Definition der Rhetorik*, [w:] „Hermes” 53 (1918), pp. 440 – 443; J. Martin, *Antike Rhetorik. Technik und Methode*, München 1974, pp. 2 – 3; O. A. Baumhauer, *Die sophistische Rhetorik. Eine Theorie sprachlicher Kommunikation*, Stuttgart 1986, *Erster Teil: Platon und die Rhetorik: Die Definition der Rhetorik als peithus demiourgos*, pp. 27 – 32; B. Schouler, *La définition de la rhétorique dans l'enseignement byzantin*, [w:] „Byzantion” LXV, 1 (1995), pp. 137 – 142; K. Tuszyńska-Maciejewska, *Platon a retoryka. Od krytyki do modelu*, Poznań 1996, p. 17.

2. W przekładzie W. Witwickiego: „...powiadasz, że wymowa to jest wytwarzanie przekonań” w: Platona *Gorgiasz*, przełożył oraz wstępem, objaśnieniami i ilustracjami opatrzył Władysław Witwicki, Warszawa PWN 1958, p. 26; w przekładzie P. Siwka: „...twierdzisz, że retoryka jest twórcą przekonywania” [w:] Platona *Gorgias Menon*, przełożył, wstępem i komentarzem opatrzył Paweł Siwek, Warszawa PWN 1991, p. 16; cf. B. Schouler, op. cit., p.137: „Aux yeux des rhéteurs byzantins remontant le cours du temps à la recherche de la plus ancienne définition de la rhétorique apparaissait une formule brillante et imagée ... «la rhétorique est ouvrière de persuasion»; cf. przekład A. Croiset: „...la rhétorique est une ouvrière de persuasion” [w:] Platona *Gorgias*, texte établi et traduit par Alfred Croiset, Paris Les Belles Lettres 2002, p. 21.

3. cf. D. A. G. Hinks, *Tisias and Corax and the invention of rhetoric*, [w:] „The Classical Quarterly” XXXIV (1940), pp. 61 – 69

4. *Gorg.* 453 A

z komentarzem, znajduje się w tzw. *prolegomena*, czyli bizantyńskich wprowadzeniach do greckich traktatów retorycznych⁵, wydanych w 1931 roku przez H. Rabego⁶.

Omówienie definicji retoryki należało do jednego z najważniejszych punktów schematu kompozycyjnego bizantyńskich *prolegomena*⁷. Definicja *peithous demiourgos* jest w nich podawana przez bizantyńskich komentatorów traktatów Hermogenesa i Aftoniusza – jako definicja Tejjasza i Koraksa⁸, albo jako definicja Koraksa⁹, jako definicja Gorgiasza¹⁰ lub jako definicja Sokratesa w platońskim *Gorgiaszu*¹¹, wreszcie jako definicja samego Platona¹². Komentarzem opatrują tę definicję: Marcellinus (V w.), Doksapater (XI w.), anonimowy retor (X – XI w.) oraz Maksymos Planudes (XIII/XIV w.).

Marcellinus (V w.), komentator traktatu Hermogenesa *De statibus*, przypomina, że retorzy z kręgu Koraksa i Tejjasza definiują retorykę następująco: *rhetorike esti peithous demiourgos* – *retoryka jest sprawczynią przekonywania*¹³. Wynalazcy sztuki retorycznej chcieli, zdaniem Marcellina, podkreślić znaczenie retoryki i dlatego określili ją jako *umiejętność* (*episteme*); jednak słowo *demiourgos* (*sprawca*) odnosi się tylko do wykonujących coś *bezbłędnie* (*aptaistos*), zaznacza komentator, a retoryka nie jest przecież bezbłędna, zatem zdefiniowali ją źle (*kakos*) twierdząc, że jest *sprawczynią przekonywania*. Użyto w tym miejscu, zdaniem Marcellina, nieodpowiedniego słowa, bowiem nie tylko do tych, którzy coś wykonują *bezbłędnie* odnosi się termin *sprawca* (*demiourgos*), odnosi się on także do rzemieślników (*technitai*). Poza tym nie tylko retoryka jest *peithous*

5. cf. H. Cichocka, *Teoria retoryki bizantyńskiej*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1994, pp. 53 – 85 (rozdz. II 1 *Prolegomena*, czyli wprowadzenia do traktatów retorycznych).

6. *Prolegomenon Sylloge*, ed. H. Rabe, Teubner, Lipsiae 1931

7. cf. H. Cichocka, op. cit., p. 54 – 65; H. Hunger, *Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner*, München 1978, t. I, p. 86 – 87.

8. cf. *Proleg. Syll.* nr 4, pp. 26 – 27; *Proleg. Syll.* nr 17, p. 277; *Proleg. Syll.* nr 18, p. 296

9. cf. *Rhetores Graeci*, ed. Ch. Walz, vol. III, p. 611, Stuttgartiae 1834; *Proleg. Syll.* nr 24, p. 349.

10. cf. *Proleg. Syll.* nr 9, p. 107; cf. Amm. Marc. 30, 4, 3: „Tisias suasionis opificem esse memorat adsentiente Leontino Gorgia”.

11. cf. Walz II, p. 8, Stuttgartiae 1835; *Rhetores Graeci*, ed. L. Spengel, vol. III, p. 451 (XXXVI. Nicolai *Progyrnasmata*), Teubner, Lipsiae 1856.

12. cf. *Proleg. Syll.* nr 7, p. 64; *Proleg. Syll.* nr 13, pp. 190 – 191

13. cf. *Proleg. Syll.* nr 17, pp. 277 – 278; cf. H. Cichocka, *Z metodologii badań nad retoryką bizantyńską (wczesnobizantyński komentarz Marcellina do definicji retoryki w “Gorgiaszu” Platona)*, [w:] *Rem acu tangere. Studia interdisciplinaria ad linguam et litteras Graecorum pertinentia*, pp. 176 – 186, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2008.

demiourgos, również i piękno (*kallos*) i dobra materialne (*chremata*) potrafią przekonać.

Marcellinus przypomina dalej, że inni retorzy postanowili niejako uzdrowić retorykę dodając do tej definicji kilka nowych wyrazów; po tym uzupełnieniu definicja brzmi następująco: *rhetorike esti peithous demiourgos dia logon e en logois to kyros echousa pisteutikos, ou didaskalikos*, czyli: *retoryka jest sprawczynią przekonywania poprzez słowa, właśnie w słowach posiadająca moc, która wzbudza zaufanie, a nie naucza*; sformułowanie: *w słowach posiadająca moc* odróżnia zatem, zdaniem komentatora, retorykę od dóbr materialnych oraz od piękna, gdyż one nie przekonują za pomocą słów. Ale i sztuka medyczna (*iatrike*) przekonuje niekiedy chorych poprzez słowa; jednak w większym stopniu niż słowa, wykorzystuje praktyczne działanie. Rozszerzona definicja retoryki używa przysłówka *pisteutikos* – *w sposób wzbudzający przekonanie*, a nie *didaskalikos* – *w sposób nauczający*, co jest tutaj istotne, gdyż to dialektyka bywa określana mianem *nauczającej retoryki*¹⁴.

Przed wszystkim jednak, zdaniem naszego komentatora, retoryka zapowiada niejako, że będzie każdego przekonywać. Następnie Marcellinus podkreśla, że dopiero współczesna mu retoryka jest retoryką wzbudzającą zaufanie (*pisteutike*), ale nie przekonuje ona na siłę lecz poprzez *pochlebstwo* (*thopeia*) i *schlebianie* (*kolakeia*). Jednak i po takich uzupełnieniach definicja ta nie jest, wedle Marcellina, poprawna, gdyż nie da się jej odwrócić; tak więc i fizyka jest retoryką i sprawczynią przekonania i poprzez słowa posiada moc i wzbudza zaufanie.

Problem odwracalności omawianej definicji retoryki analizuje także Doksapater (XI w.). W komentarzu do *Progymnasmata* Aftoniusza stwierdza, że definicja *peithous demiourgos*, którą przypisuje Gorgiaszowi¹⁵, jest niepoprawna (*kakidzetai*), gdyż przesadza; definicja ta bowiem odnosi się nie tylko do retoryki, ale i do wielu innych przypadków, które przecież nie są *sprawczyniami przekonania*. Z tego właśnie powodu nie da się jej odwrócić; jeśli bowiem coś jest retoryką, to jest zarazem sprawczynią przekonania; nie jest jednak tak, że jeśli coś jest *peithous demiourgos*, to automatycznie jest retoryką.

Anonim komentujący traktat Hermogenesa *De statibus*, którego rękopisy datuje H. Rabe na X-XI wiek¹⁶, zdaje się nawiązywać do platońskiej definicji retoryki

14. cf. Proleg. Syll. nr 17, p. 278; cf. H. Cichocka, *Z metodologii badań...*, p. 178.

15. cf. Proleg. Syll. nr 9, p. 107

16. cf. Proleg. Syll., Praefatio, p. LX.

sformułowanej wcześniej przez Marcellina. Anonim powołuje się na definicję Platona podaną w *Gorgiaszu*¹⁷ i określa retorykę podobnie – jako *sprawczynię przekonywania poprzez słowa, w samych słowach posiadającą moc przekonywania, a nie nauczania*. Podkreśla, że ci, którzy powołują się na tę definicję, uważają, że jest ona *jasna* (*safos echein*) i *poprawna* (*kalos echein*), nie potrzebuje zatem wyjaśnienia. Mimo tego wstępnego zastrzeżenia Anonim zaznacza dalej, że określenie *poprzez słowa* (*dia logon*) jest w tym miejscu potrzebne, gdyż istnieje wiele innych *przekonywań* (*peithoi*) za pomocą czynów (*di' ergon*), co wykazał już Homer. Komentator przypomina tutaj scenę z III księgi *Iliady*¹⁸, kiedy to wodzowie trojańscy siedząc na baszcie nagle dostrzegli Helenę podążającą właśnie w tym kierunku; zmienili wtedy swoją opinię o wojnie wykrzykując następujące słowa:

„Jak winić Trojan i w pięknych nagolenicach Achajów
Za to, że długo tak znoszą tę wojnę dla takiej kobiety ...”¹⁹.

Dalej komentator przytacza słynną scenę, kiedy to Hiperejdes, który broił heterę Fryne oskarżonej o bezbożność, mimo wielu wypowiedzianych w jej obronie słów (*polla legon*) nie zdołał przekonać słuchaczy; wtedy Fryne widząc, że traci wszelką nadzieję i grozi jej niebezpieczeństwo, rozerwała na piersi szatę i tak właśnie przekonała sędziów, wyglądało to zatem na interwencję bogini. Anonim podaje także przykład Miltiadesa, który oskarżony o zdradę nic nie powiedziawszy okazał tylko wzruszenie (*pathos*); bogini wystarczyła w tym przypadku, zdaniem anonima, zamiast przemówienia (*rhetoreia*). Podsumowując powyższe przykłady komentator podkreśla, że w odbiorze słuchacza przeważało tutaj nad wypowiedzianymi słowami uczucie wzruszenia.

Ponieważ jednak i retoryka i sztuka medyczna przekonuje (*peithei*), a ta ostatnia posiada moc (*kyros*) sztuki (*techne*) nie poprzez przekonywanie (*peitho*) lecz poprzez uzdrawianie, dlatego, zdaniem anonimowego komentatora, Platon dodał: *właśnie w słowach posiadająca moc (kyros), która wzbudza zaufanie, a nie naucza* – co znaczy, że retoryka bynajmniej nie naucza (*didaskei*) tłumy, ale przekonuje (*peithei*). Na zakończenie powyższej analizy komentator stwierdza:

17. cf. *Proleg. Syll.* nr 13, pp. 190.

18. cf. *Hom., Il.* III 149 – 152.

19. Przeł. K. Jeżewska [w:] *Homer Iliada*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź, Ossolineum 1981, p. 72

i tyle uczony Platon.

Jednak już w następnym zdaniu anonimowy komentator Hermogenesa właściwie przeczy swym wcześniejszym ustaleniom i podaje, że sprawa nie jest pewna, gdyż definicja nie pochodzi od samego Platona, który przejął ją od Gorgiasza²⁰. Anonim powraca następnie do porównania retora z lekarzem i zastanawia się nad tym, czy powinno nazywać się retorem tego, kto nie przekonuje; ale przecież taka wątpliwość odnosi się także do lekarzy, którym nie zawsze udaje się wyleczyć pacjenta, a jednak pozostają nadal lekarzami. Lekarz nie jest bowiem *sprawcą zdrowia* (*hygieias demiourgos*) lecz *wytwarzającym* (*peripoietikos*) zdrowie; tak więc i w odniesieniu do retoryki powinno się powiedzieć, że jest ona *wytwórczynią przekonania* (*peithous kataskeuastikos*), albo jakoś podobnie, dodaje komentator na zakończenie swego wywodu. Następnie przytacza i określa jako prawdziwą definicję: *politikes moriou eidolon*²¹.

Maksymos Planudes (XIII/XIV w.) już na samym początku swych *Prolegomena tes rhetorikes* po stwierdzeniu, że retorykę różnie definiowano podaje, że Platon nazwał retorykę *peithous demiourgos*²² i od razu podkreśla, że definicji takiej nie należy przyjmować. Przekonuje bowiem także piękno (*kallos*) i to przekonuje wielu. Uzasadnia to twierdzenie, podobnie jak przytoczony powyżej anonimowy komentator Hermogenesa²³, przypominając, że przecież naradzający się Trojanie widząc Helenę powiedzieli: „Jak winić Trojan...”²⁴. Podobnie przypomina pokrótce scenę, w której Fryne oskarżona o bezbożność rozerwawszy szatę przekonała sędziów. Tym samym zdaniem, co Anonim, Planudes przypomina Miltiadesa oskarżonego o zdradę, który nie powiedział nic, a okazał jedynie wzruszenie (*pathos*) i tak zamiast przemówienia wystarczyła sama bogini²⁵. Na tym Maksymos Planudes, który, jak się wydaje, niemalże dosłownie powtarza argumentację Anonima, kończy swój krytyczny komentarz do definicji retoryki Platona.

Niemal równolegle do najbardziej znanej definicji: *retoryka jest sprawczynią przekonywania* (*rhetorike esti peithous demiourgos*) jest przytaczana i komentowana

20. cf. *Proleg. Syll.* nr 13, p. 191

21. *ibid.*, p. 191 – 192; cf. H. Cichocka, *Teoria retoryki bizantyńskiej...*, p. 3

22. cf. *Proleg. Syll.* nr 7, p. 64

23. cf. *Proleg. Syll.* nr 13, pp. 190 – 191

24. cf. przyp. 18 i 19

25. cf. B. Schouler, *op. cit.*, pp. 140 – 141 (*La critique de la première définition*).

jako platońska – definicja wygłoszona przez Sokratesa w dalszej części dialogu *Gorgiasz*²⁶: retoryka jest odzwierciedleniem części polityki (*rhetorike esti politikos moriou eidolon*)²⁷.

W tym miejscu chciałabym zwrócić uwagę na nieco zabawny dla nas przykład tej definicji przez Władysława Witwickiego²⁸: „Bo retoryka jest wedle mego zdania, części politycznej upiorem”; przykład ten jest pewnym ostrzeżeniem przed dosłownym korzystaniem z niektórych przekładów Platona, zwłaszcza jeśli chodzi o definicje. Rzeczownik *eidolon*, który w analizowanej definicji ma znaczenie: „odbicie”, „wizerunek”, czy też po prostu „obraz” oddał Witwicki przez „upiór”, czyli jedno z pierwszych słownikowych znaczeń tego wyrazu, takich jak „widmo”, czy też „widziadło”. Rzeczownik *morion*, użyty tutaj w dopełniaczu *moriou*, o podstawowych znaczeniach: „część” a także „częstka”, ma jako dopełnienie przymiotnik *politikes* (z domyślnym *sophias*), czyli w dość dosłownym tłumaczeniu: „wiedzy politycznej”, co oddaję w moim przekładzie tej definicji przez dopełniacz: „polityki” (u Witwickiego: „częstki politycznej”).

Komentatorzy bizantyńscy przytaczają powyższą definicję jako platońską albo bez żadnego wyjaśnienia, albo też tylko z uzupełnieniem lub z obszerniejszym komentarzem. Oto najważniejsze komentarze do powyższej definicji, które przedstawię w drugiej części wykładu: Trojlos (IV w.), Marcellinus (V w.), Sopater (VI w.), anonimowi komentatorzy (X w.), Maksymos Planudes (XIII/ XIV w.).

Trojlos (IV w.) w Prolegomenon nr 5 jeszcze przed przytoczeniem tekstu definicji: „retoryka jest odzwierciedleniem części polityki”²⁹ podkreśla, że Platon definiując retorykę ukazał ją jednocześnie w niekorzystnym świetle (*diaballōn*)³⁰. Definicję platońską: *rhetorike esti politikos moriou eidolon* podaje Trojlos z uzupełnieniem *tou dikastikou*, czyli części odnoszącej się do sądownictwa. Rzeczownik *morion*, użyty tutaj w dopełniaczu *moriou* (o podstawowych znaczeniach: „część” a także „częstka”), ma jako dopełnienie przymiotnik *politikes* (z domyślnym *sophias*).

26. *Gorg.* 463 D

27. cf. H. Cichocka, op. cit., rozdz. I (I. 1. B.), pp. 3 – 5; cf. Amm. Marc. 30, 4, 3: „Hanc professionem oratorum forensium *politikos moriou eidolon*, id est civilitatis particulae umbram”

28. Platona *Gorgiasz*..., przeł. W. Witwicki, op. cit., p. 46; w przekładzie P. Siwka: „retoryka jest jakby widmem części polityki”, op. cit., p. 32; cf. przekład A. Croiset: „...la rhétorique est comme le fantôme d’une partie de la politique.”, op. cit., p. 55

29. *Proleg. Syll.* nr 5, pp. 55 – 56: *rhetorike esti politikos moriou eidolon, tou dikastikou*

30. *ibid.*, p. 55: *...diaballon auten kai kakian apodeiknys...*

Trojlos wyjaśnia następnie, że „wiedza o polityce” (*politike sophia*) dzieli się na dwie części: 1) *związaną z duszą: nomothetike* – dotyczącą prawodawstwa oraz *dikastike* – dotyczącą sądownictwa; 2) *związaną z ciałem: gymnastike*, czyli ćwiczenia fizyczne oraz *iatrike* – sztuka medyczna. W dalszej części komentarza Trojlos wyjaśnia, że do części duszy dotyczącej prawodawstwa (*nomothetike*) odnosi się *sofistika*, natomiast *retoryka* – do części dotyczącej sądownictwa (*dikastike*). *Nomothetike*, zawarta w duszy, strzeże jej zdrowia, *dikastike* zaś przywołuje oddalające się z duszy zdrowie poprzez strach przed prawami. Jak bowiem *nomothetike* zapobiega występkom za pomocą praw, tak *sofistika* poprzez opowieści (*mythoi*) oraz dowody (*martyria*) łagodzi kwestie sporne i kieruje młodych ku temu, co pożyteczne. Jeśli jednak ktoś zlekceważywszy taką wypowiedź (*mythos*) wybiera zło, wtedy próbuje go powstrzymać *retoryka* wkradając się na sposób sztuki sądowniczej (*dikastike*).

W podsumowaniu Trojlos stwierdza, że takiej definicji nie akceptuje współczesna mu *retoryka*. Należy bowiem zdawać sobie sprawę z tego, że istnieją trzy *retoryki*: najważniejsza – jest pod każdym względem prawdziwa, druga – stanowiąca jej przeciwieństwo, jest pod każdym względem fałszywa, natomiast trzecia – pośrednia, uczestnicząca i w prawdzie i w fałszu to ta, którą się obecnie posługujemy. Tym stwierdzeniem Trojlos kończy analizę platońskiej definicji *retoryki*.

Marcellinus (V w.) w komentarzu do traktatu *De statibus* Hermogenesa o wiele bardziej szczegółowo niż Trojlos analizuje tę samą definicję³¹, także jako definicję Platona, nie uzupełniając jej jednak przez: *tou dikastikou*, natomiast określając *retorykę* w uwagach wstępnych do definicji terminami: *episteme* (wiedza), *techne* (sztuka) oraz *empeiria* (praktyczne doświadczenie)³².

Według Marcellina Platon dzieli **politykę** (*politike*) na cztery części, z których dwie odnoszą się do duszy: *nomothetike* i *dikastike*, dwie natomiast do ciała: *gymnastike* oraz *iatrike*. *Polityka* dzieli się tutaj również według innego schematu na cztery części: *sofistykę*, *retorykę*, *sztukę kucharską* (*mageirike*) oraz *sztukę upiększania* – *kosmetykę* (*kommotike*). **Sofistika** przybiera postać części polityki dotyczącej prawodawstwa (*nomothetike*), bowiem jak *nomothetike* powstrzymuje występki poprzez groźby kary tak *sofistika* powstrzymuje z dala od duszy przewinienia. Natomiast **retoryka** przybiera postać części polityki dotyczącej

31. Prol. Syll. nr 17, pp. 278 – 283

32. ibid., p. 260 – 267; cf. *Gorg.* 462 B – C; 463 B.

sądownictwa (*dikastike*), gdyż jak sądownictwo poprzez kary przywołuje chorującą duszę do poprzedniego stanu, tak i retoryka ratuje poprzez oskarżenia błędzącą duszę. Odpowiednio – sztuka kucharska przybiera tutaj postać gimnastyki, a kosmetyka – sztuki medycznej³³.

Marcellinus stwierdza następnie, że definicja ta jest bardziej ambitna niż prawdziwa, bowiem z jednego rodzaju retoryki – sądowego tworzy się definicję, a definicje składają się przecież z pojęć w pełni rozwiniętych. Natomiast filozof Platon, co jeszcze raz komentator podkreśla, zdefiniował całą retorykę jedynie na podstawie rodzaju sądowego i dalej wyjaśnia, że to tak jakby ktoś chcąc oczernić (*diaballein*) filozofię przemilczał jej najważniejsze elementy i powiedział, że tylko fałszywe wnioski tworzą definicję całej filozofii. Definicje, zdaniem Marcellina, powinny obejmować całość danej problematyki.

W tym momencie Marcellinus oburzony poglądami Platona w tej sprawie, występując w obronie swego stanowiska, zwraca się bezpośrednio do niego w formie (niespotykanej w komentarzach retorycznych) apostrofy z zapytaniem: „czy twierdzisz, Platonie, że istnieje jedna retoryka, czy też wiele? Jeśli jedna, to sam wpadniesz we własne sieci”.

Następnie sam udziela odpowiedzi na to pytanie³⁴ przypominając Platonowi, iż w *Gorgiaszu* w dłuższej wypowiedzi na temat retoryki sam przecież powiedział³⁵, że sztuka medyczna tak się ma do ciał, jak sztuka sądownicza do dusz; w *Fedonie* natomiast miał stwierdzić³⁶, że w taki sam sposób, w jaki sztuka medyczna odnosi się do ciał, retoryka odnosi się do dusz, uznawszy, że jest ona zbieżna ze sztuką sądownictwa (*dikastike*). W innych pismach (chodzi tutaj o dialog *Kleitofont*) miał Platon powiedzieć, że jeśli ten sam człowiek i chwali i gani³⁷, to nie jest człowiekiem uczciwym (*agathos*) i niczego innego nie osiągnie tak postępując, jedynie wyda sam na siebie wyrok skazujący.

Jeżeli zatem Platon twierdzi, że istnieje wiele retoryk, to i my z tym się zgadzamy, zwraca się w dalszej części wywodu Marcellinus do filozofa. Istnieje bowiem zarówno prawdziwa (*alethes*) retoryka, która jest wiedzą (*episteme*) jak też inna retoryka – nieprawdziwa (*pseudologike*), która w sądach nazywana jest oszczerczą (*sykophantike*), a na posiedzeniach rady – schlebianiem (*kolakeia*).

33. cf. H. Cichocka, *Z metodologii badań...*, pp. 179 – 180

34. *ibid.*, p. 181

35. cf. *Gorg.* 464 B – C

36. Marcellinus błędnie powołuje się tutaj na *Fedona* zamiast na *Fajdrosa* – cf. *Phaedr.* 270 B.

37. Marcellinus parafrazuje tutaj zakończenie dialogu *Kleitofont* – cf. *Clitoph.* 410 E

Istnieje też retoryka pośrednia między nimi, która korzysta zarówno z prawdy jak i fałszu (z fałszu – dla osiągnięcia pożytku). Dlaczego więc, zapytuje znowu Marcellinus, powszechne zastosowanie ma pośrednia retoryka, a nie stosuje się tej pierwszej – prawdziwej?

W odpowiedzi na własne pytanie komentator wyjaśnia, że kilka rozwiązań tej kwestii przekazał już Arystoteles³⁸, jedno z rozwiązań polega na tym, że mówienie nieprawdy nie zawsze jest złem, bowiem w zależności od zamierzenia posługujących się nim kłamstwo albo oskarża, albo chwali. Jeśli ktoś zawsze posługuje się kłamstwem, to i sam jest zły i złe jest kłamstwo, którym się posługuje. Jeśli zaś dla niesienia pomocy posługuje się prawdą, to nie należy wtedy odżegnywać się od kłamstwa. Z tego powodu retor musi wiedzieć, co jest prawdziwe, a co fałszywe; podobnie zresztą jak lekarz, który musi wiedzieć, które z lekarstw przynoszą zdrowie, a które szkodzą, aby z pierwszych – korzystać, a drugich – jako szkodliwych, unikać. Tak więc i retor musi wiedzieć, co jest fałszem, a co prawdą, aby pierwsze świadomie pominąć, o drugim zaś – powiedzieć.

Jest także inny ważny powód, zdaniem Marcellina, aby zapoznać się również z nieprawdziwą retoryką. Ponieważ niektórzy korzystają z niej albo przez niewiedzę, albo też po prostu jej próbują, to retor musi ją znać i umieć stosować na dwa sposoby, aby zdawać sobie sprawę z tego, co kłamliwe. Jeśliby wszyscy słuchacze potrafili śledzić to, co jest wypowiedziane ze strony prawdomównej retoryki (*aletheutike rhetorike*), retorzy nie potrzebowali by stosować kłamstwa; ponieważ jednak słowa są kierowane do ludu oraz do niewykształconych sędziów, a tylko nieliczni z nich są w stanie pojąć słowa prawdomównej retoryki, zaistniała potrzeba używania retoryki wykrętnej (*sophidzomene rhetorike*), aby przekonywała lud pospolitymi pojęciami.

Marcellinus przypomina w tym momencie, że sam Platon w *Państwie*³⁹ mówi, iż kłamstwo może być pożyteczne: „... przecież każdy przyzna, że gdyby ktoś wziął od przyjaciela, od człowieka przy zdrowych zmysłach, broń, a ten by potem oszalał i zażądał jej z powrotem, to nie trzeba jej oddawać, i nie byłby sprawiedliwy ten, który by ją oddał; ani ten, który by człowiekowi zostającemu w takim stanie chciał mówić wszystko zgodnie z prawdą”⁴⁰; Marcellinus przytacza ten znany fragment w parafrazie: „założmy, że ktoś w pełni przytomności dał miecz w depozyt komuś bardzo bliskiemu; następnie tamten obłąkany

38. cf. Arist. *Rhet.* 1355a 33-36

39. cf. Plat. *Resp.* I 331C

40. Przeł. W. Witwicki [w:] Platona *Państwo*, t. I, p. 33, Warszawa PWN 1958

domagał się od niego zwrotu miecza, ale on zaprzeczał, jakoby cokolwiek dostał, aby nie uczynić żadnej krzywdy szaleńcowi⁴¹. A zatem kłamstwo, jak uważa bizantyński komentator, przynosi jednak pożytek.

Podsumowując swe rozważania na temat platońskiej definicji retoryki Marcellinus stwierdza, że wypowiedzi Platona dotyczące retoryki nie stosują się do współczesnej mu retoryki, lecz do wykrętnej sztuki sofistycznej (*sykophantike*).

Sopater (VI w.) odrzuca definicję *politikes moriou eidolon*, przypomina, że sam Platon ją krytykuje (*diaballei*); chodzi tutaj zapewne o wypowiedź Sokratesa, w której określa retorykę jako element schlebienia⁴²; Sopater uważa, że po prostu nie należy tej definicji brać pod uwagę, gdyż nie zawiera prawdy; za prawdziwą natomiast definicję uważa: *peithous demiourgos*⁴³.

Anonimowy autor *Prolegomenon* nr 23 III⁴⁴, którego rękopis H. Rabe datuje na X wiek⁴⁵, wydaje się nawiązywać do krytycznej opinii Sopatra, gdyż rozpoczyna swoją analizę od stwierdzenia, że Platon oczernia (*diaballei*) retorykę, bowiem zdefiniował ją jako *politikes moriou eidolon*⁴⁶ i dalej wyjaśnia, że użył tutaj określenia *politikes* odnoszącego się do nauki o państwie (*tes en politeia sophias*) oraz określenia *moriou* z domyślnym *tou dikastikou*, czyli części polityki, dotyczącej sądownictwa. Dalej podaje, podobnie jak wcześniej Trojlos, że „wiedza o polityce” (*politike sophia*)⁴⁷ odnosi się do duszy (*psyche*) i dzieli się na: dotyczącą prawodawstwa (*nomothetike*) oraz dotyczącą sądownictwa (*dikastike*); do ciała zaś odnosi się sztuka medyczna (*iatrike*) oraz ćwiczenia fizyczne (*gymnastike*).

Następnie anonim wyjaśnia, że podobnie jak *iatrike* i *gymnastike* mają na względzie zdrowie, (czyli: *gymnastike* dba o kondycję ciała, zaś *iatrike* przywraca oddalające się zdrowie), tak samo ma się do duszy *nomothetike* i *dikastike*. Część dotycząca prawodawstwa (*nomothetike*) strzeże zdrowia znajdującego się w duszy poprzez nawoływanie do pilnowania tego, co piękne i sprawiedliwe; natomiast część dotycząca sądownictwa (*dikastike*) przywołuje oddalające się

41. przeł. H. Cichocka

42. cf. *Gorg.* 466 A: „Polos: A zatem co mówisz? Schlebieniem wydaje ci się retoryka? Sokrates: Schlebienia częścią, tak przynajmniej powiedziałem...” – przeł. W. Witwicki, op. cit., p. 50.

43. cf. *Rhetores Graeci*, vol. V, p.15, ed. Ch. Walz, Stuttgartiae 1833

44. *Proleg. Syll.* nr 23 III, pp. 339 – 343 = Walz V, pp. 605 – 607

45. cf. *Proleg. Syll.*, *Praefatio*, p. LXXXV

46. cf. H. Cichocka, op. cit., pp. 4 – 5.

47. Termin *politike sophia* definiuje anonim następująco: *Politike sophia estin episteme tou prattein ta te koina kai ta idia ep' exousias ennomou* (cf. *Proleg. Syll.* 23 III, p. 343), czyli: Wiedza o polityce jest to umiejętność czynienia i tego, co wspólne i tego, co prywatne, na mocy prawa.

zdrowie. Jeśli bowiem ktoś odwróciwszy się od powinności zbłądzi, wtedy *dikastike* natychmiast poprzez wskazanie umiarkowania oraz poprzez karcenie ratuje niszczące zdrowie.

Anonimowy komentator jeszcze raz w tym miejscu przypomina, że są cztery części wiedzy o polityce: dotycząca prawodawstwa i sądownictwa oraz dotycząca sztuki medycznej i ćwiczeń fizycznych, z których jedne odnoszą się do ciała, drugie zaś do duszy; wprowadza następnie nowe pojęcie: *sztuki schlebiania* (*kolakeutike*), podzielone znowu na cztery części. Tak więc ze sztuki medycznej wywodzi anonim, sztukę kucharską (*opsopoietike*), która potrafi wytworzyć jak najlepsze potrawy dla ciała. Samo zaś schlebianie (*kolakeia*) jest działalnością jednocześnie i słuszną i haniebną, nie jest jednak sztuką (*technē*) lecz praktycznym doświadczeniem (*empeiria*)⁴⁸ – nie zawiera bowiem żadnego słowa, które wypowiada, ani też nie ma uzasadnionej przyczyny (*aitia*); nie zostanie zatem nazwane sztuką to, co jest działalnością niemą (*alogon pragma*). Tak więc, kontynuuje swe wywody anonimowy retor, sztuce medycznej podlega sztuka kucharska⁴⁹, zaś ćwiczeniom fizycznym (*gymnastike*) – kosmetyka (*kommotike*)⁵⁰; pierwsza z nich – jest zwodnicza (*apatele*) i szkodliwa (*kakourgos*), druga zaś – podła (*agenēs*) i zdradliwa (*aneleutheros*); zwodząca pozorami, kolorami, gładkością i ubiorami do tego stopnia, że tworzy jakieś nienaturalne piękno.

Podobnie więc, jak w odniesieniu do powyższych sztuk, tak i co do sztuk odnoszących się do duszy: *schlebianie* (*kolakeia*) przywłaszcza sobie niejako z części dotyczącej prawodawstwa (*nomothetike*) – sofistykę (*sophistike*), natomiast z części dotyczącej sądownictwa (*dikastike*) – retorykę (*rhetorike*). Tak jak *nomothetike* określa rzeczy piękne i sprawiedliwe poprzez prawa, tak sofistyka (*sophistike*) przedstawia to samo za pomocą opowiadań (*mythoi*). Staje się to oczywiste, kontynuuje anonim, odkąd opowiadane są przygody Heraklesa i kobiet – jednej dorodnej i kwitnącej, drugiej zaś zaniedbanej i wynędzniałej, czyli cnoty i występku. Podobnie jak *sądownictwo* (*dikastike*) wydaje (*diekdikei*) prawa i karze winnych lub przestępców, a tych, którzy się poprawili lub doznali krzywdy uważa za godnych wyróżnień i wsparcia, tak i *retoryka* wygłaszając przemówienia oskarża (*kategorei*) i występuje w obronie (*apologeitai*) lub uważa coś za słuszne (*axioi*) i wyraża sprzeciw (*antilegei*). Podsumowując powyższe wywody anonimowy retor stwierdza, że na tej właśnie podstawie Platon

48. cf. przyp. 26

49. Marcellinus wiązał sztukę kucharską (*mageirike*) z ćwiczeniami fizycznymi (*gymnastike*).

50. Marcellinus wiązał kosmetykę (*kommotike*) ze sztuką medyczną (*iatrike*)

zdefiniował retorykę jako *politikes moriou eidolon*.

Z kolei autor **anonimowych Excerpta**⁵¹, którego rękopis H. Rabe datuje także na X wiek⁵², przytacza definicję: *rhotorike esti politikes moriou eidolon* – retoryka jest odzwierciedleniem części polityki nie zaznaczając jednak, że definicja ta pochodzi od Platona; anonim wyjaśnia, że eidolon (odzwierciedlenie) znaczy tyle, co retoryka sądowniczej (części) polityki; podobne uzupełnienie tej definicji wprowadził już wcześniej Trojlos⁵³ oraz anonimowy komentator Hermogeneasa, który podaje, że zdefiniowano retorykę także inaczej, jako: *politikes moriou eidolon* – odzwierciedlenie części polityki dodając: *tes dikastikes*, czyli części polityki odnoszącej się do sądownictwa⁵⁴. Nieco dalej anonim zaznacza, że Platon nazwał także retorykę *schlebianiem* (*kolakeia*) definiując ją jako: *politikes moriou eidolon* z uzupełnieniem: *tes dikastikes*⁵⁵.

Do tego właśnie komentatora zdaje się nawiązywać **Maksymos Planudes** (XIII/XIV w.), który w *Prolegomenon* nr 7 podaje zwięźle, że Platon w *Gorgiaszu* określa retorykę jako *politikes moriou eidolon*⁵⁶ – retoryka jest odzwierciedleniem części polityki także uzupełniając *moriou* - przez *dikastikou*, czyli: części sądowniczej.

Na „bizantyński” kształt definicji retoryki przekazanej nam w platońskim *Gorgiaszu* miały oczywisty wpływ inne definicje retoryki, przekazane przez przytoczonych wyżej komentatorów, zwłaszcza definicja Dionizjusza z Halikarnasu⁵⁷, która stała się podstawą tzw. „wzorcowej” definicji retoryki⁵⁸ akceptowanej przez tradycję bizantyńską, definicji wiążącej ściśle retorykę z działalnością publiczną. Stąd jeszcze jedna wersja definicji retoryki przypisywanej Platonowi, zamieszczona w *Appendices* do **anonimowego** komentarza hermogenejskiego traktatu *De statibus*⁵⁹: retoryka jest sztuką (*techne*) posiadającą moc (*kyros*) w słowach (*peri logous*); jest sprawczynią przekonywania (*peithous demiourgos*) w wypowiedziach publicznych (*en politikois logos*) na każdy przedłożony

51. cf. *Proleg. Syll.* nr 14, p. 232

52. cf. H. Rabe, *Proleg. Syll., Praefatio*, p. LXVII

53. cf. *Proleg. Syll.* nr 5, p. 55

54. cf. *Proleg. Syll.* nr 13, pp. 191 – 192

55. *ibid.*, p. 193

56. cf. *Proleg. Syll.* nr 7, p. 65

57. cf. H. Cichocka, op. cit., pp. 19 – 26 (rozdz. I. 4. Definicja Dionizjusza z Halikarnasu)

58. *ibid.*, pp. 31 – 51 (rozdz. I. 6. Definicja „wzorcowej” retoryki bizantyńskiej)

59. cf. *Proleg. Syll.* nr 13, p. 217

temat; wzbudza zaufanie, a nie naucza⁶⁰.

Byzantine comments to definitions of rhetoric by Plato in *Gorgias*

This article presents an overview of the most important Byzantines comments to definitions of rhetoric by Plato in *Gorgias*, usually with comments, which are located in the so-called *prolegomena*, or the Byzantine introductions to rhetorical treatises, published in 1931 by H. Rabe. Author discusses mainly the comments by such authors as: Marcellinus (V century), Doxapatries (XI century), anonymous rhetorician (X - XI century) and Maximus Planudes (XIII / XIV century). The author based on the analyzed definitions of rhetoric and comments to them has been trying to establish the Polish rhetorical terminology.

60. cf. H. Cichocka, op. cit., p. 5

BADANIA NAD RETORYKĄ W POLSCE: WPROWADZENIE DO BIBLIOGRAFII

W Polsce badania nad historią, jak i współczesną retoryką mają długą tradycję (Lichański 2007). Retoryka była długo traktowana jako nauka historyczna (Bruchnański 1918). Termin „retoryka współczesna” pojawia się w latach siedemdziesiątych XX wieku i określa zarówno teorię retoryki, jako część teorii literatury, bądź medioznawstwa, lub filologii oraz także praktyczne posługiwanie się retoryką. Inaczej niż np. w USA, w Polsce, zarówno teoria, jak i praktyka retoryki były od siebie odseparowane, i wyłącznie teoria retoryki była przedmiotem badań akademickich (*Retoryka dziś*, 2001, p. 463-519). Możemy zatem mówić zarazem o obecności, jak i o nieobecności retoryki w Polsce. Obecność retoryki przejawiała się w jej zastosowaniach do rozważań nad kompozycją i argumentacją, zastosowaniami w praktyce biznesowej, w dziennikarstwie czy polityce. Nieobecność retoryki to konsekwencja rozdzielenia teorii i praktyki oraz nieobecność retoryki w nauczaniu zarówno na poziomie szkolnym, jak i akademickim (*Retoryka dziś*, 2001; *Nauczanie*, 2003).

Obecnie w Polsce badania nad retoryką są, z jednej strony, zastosowaniem idei zachodnich, takich jak *rhetorical criticism* (krytyka retoryczna), *nouvelle rhétorique*, bądź *rhétorique generale*, oraz, z drugiej strony, studiami nad językiem propagandy komunistycznej, „nowomową”. Współczesne badania retoryczne są zatem przede wszystkim adaptacją wzorów bądź amerykańskich, bądź zachodnioeuropejskich (Lichański, 1992, s. 223-319). Mówiąc ogólnie, retoryka, po latach wygnania, powraca dość tryumfalnie jako metoda badawcza na różnych polach nauk humanistycznych. Bibliografia dobrze tego dowodzi.

Dysponujemy dwoma obszernymi studiami bibliograficznymi nt studiów nad retoryką w Polsce w latach 1945-1999. Są to prace Jakuba Z. Lichańskiego i Marka Skwary (Lichański 2000, s. 188-237; Skwara 2006, s. 265-371). Następnie, na łamach kwartalnika *Forum Artis Rhetoricae*, ukazywały się zestawienia bibliograficzne; obecne przedstawia polski dorobek w zakresie badań retorycznych z ostatnich jedenastu lat. Wszelkie uzupełnienia będą nie tylko mile widziane, lecz wręcz redakcja na nie oczekuje.

Prace, które znajdują się w części pierwszej bibliografii (**DRUKI ZWARTE**) z reguły reprezentują prace, które dotyczą zarówno teorii, jak i praktyki retoryki a też i jej historii, zarówno w Polsce, jak i szerzej, od początku do współczesności.

Wśród prac znajdują się także podręczniki akademickie, natomiast bibliografia nie zawiera podręczników szkolnych. Tomy zbiorowe, często powstające jako pokłosie konferencji, są także włączone do bibliografii. Częstokroć są to monografie zagadnień, jak np.: *Perspektywy polskiej retoryki*, *Retoryka i etyka*, *Retoryka i polityka*, *Uwieść słowem czyli Retoryka praktyczna*, *Dydaktyka retoryki*, *Retoryka w Polsce; 1945-2000*, *Rhetoric of Transformation*, *Retoryka dziś*, *Rhetorica. Regina Artium Scientiaeque*, a także *Studia Rhetorica*. Druga część bibliografii, ARTYKUŁY Z CZASOPISM, zawiera artykuły dotyczące różnych kwestii związanych zarówno z retoryką klasyczną, jak i współczesną, a także praktyką retoryki. W częściach trzeciej i czwartej bibliografia zawiera wykaz TŁUMACZEŃ, oraz RECENZJI i SPRAWOZDAŃ. Bibliografia ma dwa indeksy: nazwisk oraz przedmiotowy. [jzl]

Przypisy

Bruchnalski (1918). **Bruchnalski, Wilhelm**, *Dzieje wymowy w Polsce*. w: *Dzieje literatury pięknej w Polsce*, t. 1-2, Wyd. PAU, Kraków, t. 2, p. 241-418.

Lichański (1992). **Lichański, Jakub Z.**, *Retoryka od średniowiecza do baroku*. *Teoria i praktyka*, PWN, Warszawa

Lichański (2000). **Lichański, Jakub Z.**, *Retoryka od renesansu do współczesności – tradycja i innowacja*, DiG, Warszawa

Lichański (2007). **Lichański, Jakub Z.**, *Retoryka. Historia – Teoria – Praktyka*, t. 1-2, DiG, Warszawa

Nauczanie (2003). **Lichański, Jakub Z.**, Ewa Lewandowska-Tarasiuk, *Nauczanie retoryki w teorii i praktyce*, Wyd. APS, Warszawa

Retoryka dziś (2001). **Przyczyna Wiesław, Renata Przybylska**, red., *Retoryka dziś*. *Teoria i praktyka*, Wyd. Poligrafia Salezjańska, Kraków

Skwara (2006). **Skwara, Marek**, ed., *Retoryka w Polsce. Teoria i praktyka ostatniego półwiecza*, Wyd. Univ. Szczecińskiego, Szczecin

DRUKI ZWARTE

1. **ABBAS Adnan**, *Klasyczna retoryka arabska a teoria budowy tekstu*. w: SOBCZAK Barbara, Halina Zgółkowa, red., *Dydaktyka retoryki*, s. 206-213.
2. ***APPEL Włodzimierz**, **MIKOŁAJCZYK Ireneusz**, red., *Studia Graco-Latina III*, Toruń 1999 Wyd. UMK
3. **AXER Jerzy**, red., *Rhetoric of Transformation*, Ośrodek Badań nad Tradycją Antyczną w Polsce i Europie Środkowowschodniej, Uniwersytet Warszawski oraz Wydawnictwo DiG, Warszawa 2003, 20, 198 s., il., rys., tab.
4. **AWIANOWICZ Bartosz**, *Progymnasmata w rzymskiej teorii i praktyce retorycznej od pierwszych świadectw do „Institutio oratoria” Kwintyliana*. w: MIKOŁAJCZYK Ireneusz, red., *Sapere aude*, op.cit., s. 31-45.
5. **AWIANOWICZ Bartosz**, *Pro-gymnasmata w teorii i praktyce szkoły humanistycznej od końca XV do połowy XVIII wieku*, Toruń: Wyd. Nauk. UMK, 2008, 20, 362 s., bibl., ind., Summary
6. **AWIANOWICZ Bartosz**, *Środki perswazji retorycznej w konstytucjach i drukowanych programach gimnazjów akademickich w Gdańsku i Toruniu od 1568 do końca XVI wieku*. w: GÓRZYŃSKI Sławomir, red., *Rhetorica. Regina Artium Scientiaeque*, s. 25-32.
7. **AWIANOWICZ Bartosz**, *Teza An uxor ducenda w szesnastowiecznych komentarzach progymnastycznych*. w: BOROWSKI Andrzej, Jakub Niedźwiedź, red., op.cit., s. 67-74.
8. **BĄKOWSKA Edyta**, **Agnieszka Mikołajczuk**, red., *Kompetencje nauczyciela polonisty we współczesnej szkole*, Warszawa 2006 Wyd. Wydziału Polonistyki UW, 20, 334 s.
9. **BARŁOWSKA Maria**, *Amplifikacja retoryczna*. w: BARŁOWSKA Maria, Agnieszka Budzyńska-Daca, Piotr Wilczek, red., *Retoryka*, op.cit., s. 98-115.
10. **BARŁOWSKA Maria**, *Jakub Sobieski pamięci wielkiego kawalera, Bartłomieja Nowo-dworskiego*, Szczecin 2006 Wyd. Naukowe Uniw. Szczecińskiego, 40, 116 s., 4 k. nlb. [seria: *Staropolskie funeralia*, t. 2]
11. **BARŁOWSKA Maria**, *O badaniu staropolskiego oratorstwa (na przykładzie świeckiego oratorstwa epoki baroku)*. w: SKWARA Marek, red., *Retoryka w Polsce. Teoria i praktyka w ostatnim półwieczu*, op.cit., s. 75-93.
12. **BARŁOWSKA Maria**, *O kilku sposobach wykorzystania polskiego oratorstwa w rękopiśmiennych wykładach retorycznych*. w: GÓRZYŃSKI Sławomir, red., *Rhetorica. Regina Artium Scientiaeque*, s. 33-45.
13. **BARŁOWSKA Maria**, *Ossoliński, Moskorzowski, Sarbiewski – mowy pogrzebowe. Teksty w dialogu*, Katowice 2008 Wyd. Uniw. Śląskiego, 40, 180 s., 7 il., ind., streszczenie. w j. ang., ros.
14. **BARŁOWSKA Maria**, *Przedmowy w staropolskich zbiorach oratorskich (I poł. XVII w.)*. w: OCIECZEK Renarda, Renata Ryba, red., *Przedmowa w książce dawnej i współczesnej*, op.cit., s. 68-86.
15. **BARŁOWSKA Maria**, *Swada i milczenie. Zbiory oratorskie XVII –XVIII wieku – prolegomena filologiczne*, Wyd. Uniw. Śląskiego, Katowice 2010, 20, 350 s., il., bibl., str. w j. ang. i ros., indeks

16. **BARŁOWSKA Maria, Agnieszka Budzyńska-Daca, Piotr Wilczek, red.,** *Retoryka*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa 2008 40, 334 s., bibl., indeks, noty o autorach.
17. **BARŁOWSKA Maria, Agnieszka Budzyńska-Daca, Maria Załęska,** *Ćwiczenia z retoryki*, PWN, Warszawa 2010 40, 464 s., il.
18. **BARTOSZEWICZ Iwona,** *Krainy retoryczne. Zapiski z podróży*, Oficyna Wydawnicza ATUT, Wrocław 2008 20, 213 s. il., bibl., indeks.
19. **BATKO Andrzej,** *Sztuka perswazji czyli język wpływu i manipulacji. Warsztaty*, Wyd. One Press, Gliwice 2005 40, 313 s. (168 s. +145), 5 płyt CD.
20. **BAUER Zbigniew, Edward Chudziński, red.,** *Dziennikarstwo i świat mediów*, Kraków 2008 Wyd. Universitas, 20, 572 s. [bibliografie załącznikowe przy artykułach].
UWAGA: Część II: Genologia i retoryka dziennikarska, s. 255-401.
21. **BEDNAREK Antoni,** *Setnik oratorów polskich XIX i XX wieku*, Wyd. KUL, Lublin 2008 40, 394 s., bibl. załącznikowa
22. **BENDRAT Anna,** *Miedzy literaturą a retoryką. Geneza krytycyzmu retorycznego w Stanach Zjednoczonych w ujęciu Herberta A. Wichelnsa.* w: GÓRZYŃSKI Sławomir, red., *Rhetorica. Regina Artium Scientiaeque*, s. 47-58.
23. ***BESHAJ Eleonora, Andrzej Kubka,** *Den sakerhetspolitiska retoriken i den utrikespolitiska debat ten i Polen och Sverige efter den 11 september 2001*, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2005
24. **BERING Piotr,** *Struktury narracyjne w późnośredniowiecznych łacińskich kronikach regionalnych*, Wyd. TUM, Gniezno 2001, 20, 211 s., bibl.
25. **BOCHEŃSKA Katarzyna,** *Sztuka retoryki – uczeń w roli mówcy*, WSiP, Warszawa 2005 40, 104 s.
26. **BOGDANOWSKA Monika,** *Topika.* w: BARŁOWSKA Maria, Agnieszka Budzyńska-Daca, Piotr Wilczek, red., *Retoryka*, op.cit., s. 35-56.
27. **BOGOŁĘBSKA Barbara,** *Ewolucja polskiej terminologii retorycznej w XIX i XX wieku.* SOBCZAK Barbara, Halina Zgółkowska, red., *Perspektywy polskiej retoryki*, op.cit., s. 36-41.
28. **BOGOŁĘBSKA Barbara,** *Kształcenie dziennikarzy w Uniwersytecie Łódzkim.* w: SOBCZAK Barbara, Halina Zgółkowska, red., *Dydaktyka retoryki*, s. 86-89.
29. **BOGOŁĘBSKA Barbara,** *Retoryka pism codziennych na przykładzie „Gazety Wyborczej” i „Rzeczypospolitej”.* w: *Wypowiedź dziennikarska. Teoria i praktyka*, red. Barbara Bogolebska, Andrzej Kudra, Wyd. Uniw. Łódzkiego, Łódź: 2008, s. 55-61. [Skrypt dla studentów dziennikarstwa].
30. **BOGOŁĘBSKA Barbara,** *Konteksty stylistyczne i retoryczne*, Wyd. „Piktor”, Łódź 2006 20, 142 s., bibl., ind.
31. **BOGOŁĘBSKA Barbara,** *Między literaturą i publicystyką*, Wyd. „Piktor”, Łódź 2006 20, 141 s., bibl., ind.
32. **BOGOŁĘBSKA Barbara,** *Pasaże i przepowieści Krzysztofa Rutkowskiego z retorycznego punktu widzenia.* w: GÓRZYŃSKI Sławomir, red., *Rhetorica. Regina Artium Scientiaeque*, s. 59-66.
33. **BOGOŁĘBSKA Barbara,** *Perspektywy badań nad retoryką dziennikarską.*

w: SKWARA Marek, red., *Retoryka w Polsce. Teoria i praktyka w ostatnim półwieczu*, op.cit., s. 169-177.

34. *BOHDZIEWICZ H., *Działalność literacka polskiego środowiska pijarów w dobie oświecenia*, Wyd. Universitas, Kraków 2005, 20, 453 s., bibliogr. [omawia m.in. szkolnictwo, w tym: nauczanie retoryki]

35. BOLECKI Włodzimierz, Ryszard NYCZ, red., *Poetyka. Polityka. Retoryka*, Warszawa 2006 Wyd. IBL, 20, 392 s.

36. BOROWSKI Andrzej, *Retoryka dawna dzisiaj*. w: CHOPTIANY Michał, Wojciech Ryczek, red., *Studia Rhetorica*, s. 11-14.

37. BOROWSKI Andrzej, Jakub Niedźwiedź, red., *Rzeczy minionych pamięć. Studia dedykowane prof. Tadeuszowi Ulewiczowi*, Kraków 2008 Wyd. Księgarnia Akademicka, 20, 644 s.

38. BRALCZYK Jerzy, Jacek Wasilewski, *Polityka w retoryce, retoryka w polityce. Analiza dyskursu parlamentarnego*. w: SOBCZAK Barbara, Halina Zgólkowa, red., *Perspektywy polskiej retoryki*, op.cit., s. 115-128.

39. BUDZYŃSKA-DACA Agnieszka, *Anatomia sukcesu mówcy politycznego, czyli o przemówieniu Kennedy'ego Ich bin ein Berliner*. w: GÓRZYŃSKI Sławomir, red., *Rhetorica. Regina Artium Scientiaeque*, s. 67-80.

40. BUDZYŃSKA-DACA Agnieszka, *Cnoty i retoryka w dziele Sebastiana Petrycego z Pilzna*, Wyd. Uniw. Śląskiego, Katowice 2005 40, 216 s.

41. BUDZYŃSKA-DACA Agnieszka, *Sztuka argumentacji*. w: BARŁOWSKA Maria, Agnieszka Budzyńska-Daca, Piotr Wilczek, red., *Retoryka*, op.cit., s. 57-76.

42. BUDZYŃSKA-DACA Agnieszka, *Pronuntiatio, czyli sztuka wygłaszania mowy*. w: BARŁOWSKA Maria, Agnieszka Budzyńska-Daca, Piotr Wilczek, red., *Retoryka*, op.cit., s. 151-170.

43. BUDZYŃSKA-DACA Agnieszka, Jacek Kwosek, *Erystyka czyli o sztuce prowadzenia sporów*, Warszawa; PWN, 2009, 40, 216 s., bibl., ind.

44. BURZYŃSKA Anna, Michał Paweł Markowski, *Teorie literatury XX wieku. Podręcznik*, Kraków 2006 Wyd. ZNAK, 20, 596 s., tabl. 1 [retoryka nie ma osobnego hasła, jest parokrotnie przywoływana]

45. BURCZAK Krzysztof, *Figury i tropy retoryczne a Psalmach na podstawie „Expositio Psalmorum” Kasjodora*, Lublin 2004 Wydawnictwo KUL, 40, 358 s., bibliogr., indeks tropów i figur.

46. *CAP Piotr, *Analytic determinizm of the study of persuasive discourse*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2003

47. CHOIŃSKI Michał, *Retoryka „ognia i siarki” – kaznodziejstwo Jonathana Edwardsa i George’a Whitefielda*. w: CHOPTIANY Michał, Wojciech Ryczek, red., *Studia Rhetorica*, s. 15-24.

48. CHOPTIANY Michał, *Ramus Petri Rami. Topika martyrologiczna w biografii Pierre’a de la Ramée autorstwa Nicolasa de Nancela (1581)*. w: CHOPTIANY Michał, Wojciech Ryczek, red., *Studia Rhetorica*, s. 25-40.

49. CHOPTIANY Michał, Wojciech Ryczek, red., *Studia Rhetorica*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2011 20, 274 s., ind.
50. CHOPTIANY Michał, Wojciech Ryczek, „Zwrot retoryczny” w badaniach nad literaturą staropolską – wprowadzenie do lektury. w: CHOPTIANY Michał, Wojciech Ryczek, red., *Studia Rhetorica*, s. 5-10.
51. CICHOCKA Helena, *Hermogenejska teoria periodu (De inv., IV.3)*. w: GÓRZYŃSKI Sławomir, red., *Rhetorica. Regina Artium Scientiaeque*, s. 81-87.
52. CICHOCKA Helena, *Mimesis i retoryka w traktatach Dionizjusza z Halikarnasu a tradycja bizantyńska*, Wydawnictwo Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2004, 40, 317 s., bibliogr., indeks terminów.
53. CIEŚLAK Robert, red., *Retoryka ciała w dyskursie publicznym*, Toruń: Wyd. Adam Marszałek, 2008, 40, 244 s. [UWAGA: tytułowa retoryka to raczej stylistyka bądź frazeologia, a dyskurs publiczny obejmuje także i literaturę!].
54. CYTOWSKA Maria, *Pochwały retoryki od antyku po okres Odrodzenia*. w: *STUDIA THORUNENSIO-CLASSICA, Tradycje antyczne w Polsce północnej*, op.cit., s. 145-155.
55. DABERT Dobrochna, *Mowa kontrolowana. Szkice o języku publicznym w Polsce po 1989 roku*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2003 40, s.
56. DASZKOWSKI Julian, *Retoryczne aspekty wiedzy o zarządzaniu (w labiryntach liczb, słów i metod)*, Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania w Warszawie (VIZJA PRESS & IT), Warszawa 2008 20, 308 s., bibl., ind.
57. DAWIDEK-GRYGLICH Małgorzata, red., *Tekstura. Wokół innych form tekstu literackiego i tekstu jako dzieła sztuki*, Wyd. Korporacja Halart, Kraków 2005 40, 174 s.
58. DĄBAŁA Jacek, *Tajemnica i suspens w sztuce pisania: w kręgu retoryki dziennikarskiej i dramaturgii medialnej*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń: 2010, 40, 330 s.
59. DOBEK-OSTROWSKA Bogusława, *Kampania wyborcza: marketingowe aspekty komunikowania politycznego*, Wyd. Uniw. Wrocławskiego, Wrocław 2005 20, 189 s.
60. DOBEK-OSTROWSKA Bogusława, *Media masowe i aktorzy polityczni w świetle studiów nad komunikowaniem politycznym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2004, 20, 324 s., bibliogr.
61. DOMARADZKI Mikołaj, *Strategia retoryczna Kierkegarda jako próba przezwyciężenia nowożytnej metafizyki*. w: Piotr Orlik, wyd., *Całość – wizje, teorie, pejzaże*, Wyd. Nauk. Inst. Fil. UAM, Poznań: 2006, 20, s. 401-430 [Problemy/Dyskusje, tom IV].
62. *DRDA Tomasz, Ewa Wipszycka, red., *Chrześcijaństwo u schyłku starożytności; studia źródłoznawcze*, tom 5, Kraków 2004 [m.in. Krystyna Stebnicka, *Druza Sofistyka*, s. 13-75; Paweł Janiszewski, *Trzecia Sofistyka*, s. 76-152]
63. DUBISZ Stanisław, *Język – Historia – Kultura (wykłady, studia, szkice)*, t. 2, Warszawa 2007 Wyd. Wydz. Polonistyki UW, 20, 348 s., bibliogr.
64. DUTKA Elżbieta, *Kompozycja jako problem (nie tylko) retoryczny*. w: BARŁOWSKA Maria, Agnieszka Budzyńska-Daca, Piotr Wilczek, red., *Retoryka*, op.cit., s. 77-97.
65. DYDAKTYKA RETORYKI, zob. Barbara Sobczak, Halina Zgółkowa, red., *Dydaktyka retoryki*, Wyd. Poznańskie, Poznań 2011, 20, s. 183-196.

66. **DZIECHCIŃSKA Hanna**, *Sztuka przekonywania w kulturze polskiej trzech stuleci: XVI-XVII-XVIII*, Wyd. IBL, Warszawa: 2010, 40, 220 s.
67. **FIOŁEK-LUBCZYŃSKA Bogumiła**, *O retoryczności w audiowizualnym reportażu artystycznym*. w: SKWARA Marek, red., *Retoryka w Polsce. Teoria i praktyka w ostatnim półwieczu*, op.cit., s. 179-194.
68. **FORAJTER Wacław**, *Wśród tropów i figur*. w: BARŁOWSKA Maria, Agnieszka Budzyńska-Daca, Piotr Wilczek, red., *Retoryka*, op.cit., s. 116-150.
69. **GAJ Beata**, *Retoryczny <agon> w śląskim oratorstwie szkolnym XVII i XVIII wieku*. w: SKWARA Marek, red., *Retoryka w Polsce. Teoria i praktyka w ostatnim półwieczu*, op.cit., s. 95-112.
70. **GAJ Beata**, *Retoryka w szkole*. w: BARŁOWSKA Maria, Agnieszka Budzyńska-Daca, Piotr Wilczek, red., *Retoryka*, op.cit., s. 297-306.
71. **GAJ Beata**, *Tradycje retoryczne na dawnym Śląsku (XVI-XVII wiek)*, Katowice-Opole 2007 20, 220 s., bibl. [obejmuje b. obszerny wykaz źródeł do dziejów retoryki na Śląsku w XVI-XVIII w.]
72. **GAJLEWICZ Michał**, *Techniki perswazyjne. Podstawy*, Wyd. Difin, Warszawa, 2009, 20, 254 s., bibl. [UWAGA: brak szerszego omówienia kwestii retorycznych]
73. **GARBOWSKI Christopher**, *Virtue Ethics and Jane Austen's Pride and Prejudice*. w: GÓRZYŃSKI Sławomir, red., *Rhetorica. Regina Artium Scientiaequae*, s. 89-98.
74. ***GARPIEL Rafał**, *Perswazja w przekazach kaznodziejskich na przykładzie homilii Jana Pawła II wygłoszonych podczas pielgrzymki do Polski w 1979 roku*, Wydawnictwo Nomos, Kraków 2003
75. **GEMRA Anna**, *Dzieci-potwory: przełamywanie tabu w wybranych tekstach literatury popularnej*. w: GÓRZYŃSKI Sławomir, red., *Rhetorica. Regina Artium Scientiaequae*, s. 99-116.
76. **GLIŃSKA Klementyna**, *Ne gestus noster sit gestus histrionis vel operarii, similiter et vox et vultus. Pronuntiatio w w wykładzie sztuki poetyckiej Godfryda de Vinsauf*. w: CHOPTIANY Michał, Wojciech Ryczek, red., *Studia Rhetorica*, s. 41-54.
77. **GŁODOWSKI Włodzimierz**, *Komunikowanie interpersonalne*, Warszawa 2006 Wyd. Hansa Communication, 40, 378 s., bibl. [nie wymienia retoryki, ale obejmuje m.in. kwestie przekonywania, itp.]
78. **GŁOWIŃSKI Michał**, *Nowomowa i cięgi dalsze. Szkice dawne i nowe*, Universitas, Kraków 2009, 40, 268 s., ind. [UWAGA: m.in.: Retoryka nienawiści, s. 236-247]
79. **GŁÓWCZEWSKI Aleksander**, *Poetyka i pragmatyka „rozmów z...”*, Toruń 2005 Wyd. Adam Marszałek, 40, 324 s., bibl.
80. **GORZKOWSKI Albert**, *Bene atque ornate: twórczość łacińska Jana Kochanowskiego w świetle lektury retorycznej*, Kraków 2004 Księgarnia Akademicka, 40, 265 s., 3 nlb.
81. **GOZDEK Agnieszka**, *Topika mityczna. Figury miejsca w twórczości Fiodora Sołoguba*, Wyd. UMCS, Lublin 2006 20, 208 s., bibl., Summary, ind.
82. **GÓRSKA Izabella**, *Nieustępliwa automistyfikacja. Retoryka a podmiotowość*. w: SOBCZAK Barbara, Halina Zgółkowa, red., *Perspektywy polskiej retoryki*, op.cit., s. 181-191.
83. **GÓRZYŃSKI Sławomir**, red. nauk., *Rhetorica. Regina Artium Scientiaequae*, DiG, Warszawa 2011, 20, 285 s., il.

84. GRZELKA Monika, *Pytanie dziennikarskie: pragmatyka i retoryka*, „Poznańskie Studia Polonistyczne”, Poznań 2008, 40, 148 s.
85. GRZYBOWSKA Lidia, *Inventio i argumentatio w średniowiecznym tzw. kazaniu uczonym – na przykładzie kazania De sancto Michael Jakuba z Paradyża*. w: CHOPTIANY Michał, Wojciech Ryczek, red., *Studia Rhetorica*, s. 55-66.
86. HANCZAKOWSKI Michał, Jakub Niedźwiedź, red., *Lektury polonistyczne: retoryka a tekst literacki*, t. 1-2, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”, Kraków 2003 40, t. 1, 158 s., t. 2, 154 s.
87. JABŁOŃSKA-BONCA Jolanta, *Prawnik w sądzie i prawnik poza sądem. Podobieństwa i różnice warsztatu retorycznego*. w: SOBCZAK Barbara, Halina Zgółkowa, red., *Perspektywy polskiej retoryki*, op.cit., s. 74-81.
88. JABŁOŃSKA-BONCA Jolanta, *Retoryka na studiach prawniczych w Polsce w „kleszczach” encyklopedyzmu i walki o zasady dostępu do zawodów prawniczych*. w: SOBCZAK Barbara, Halina Zgółkowa, red., *Dydaktyka retoryki*, s. 90-97.
89. JAKUBOZE Adrian, Maria E. Pobieżyńska, Michał Zaczek, Baśń – Oralność – Zagadka. *Studia*, zob. Lichański Jakub Z., red.
90. JANISZEWSKI Paweł, Krystyna Stebnicka, Elżbieta Szabat, *Sofiści i retorzy greccy w Cesarstwie Rzymskim (I-VII w.)*. Słownik biograficzny, Warszawa 2011 Wyd. UW, 20, 648 s., bibl.
91. JAROSZYŃSKI Czesław, Piotr Jaroszyński, *Kultura słowa. Podstawy retoryki klasycznej*, Szczecinek 2008 Wyd. Fundacja Nasza Przyszłość, 40, 312 s., pl. CD.
92. JAROSZYŃSKI Czesław, Piotr Jaroszyński, *Podstawy retoryki klasycznej*, Wyd. Sióstr Loretanek, Warszawa 2002 20, 167 s., bibl [wyd. 1, Warszawa 1998]
93. JASIŃSKI Tomasz, *Polska barokowa retoryka muzyczna*, Lublin 2006 Wyd. UMCS, 20, 368 s., katalog figur, bibl., ind.
94. JELONEK Tomasz, *List do Hebrajczyków – list czy przemowa?* w: *Język Biblii a język współczesny*, op.cit., s. 49-72.
95. JĘZYK, *Język Biblii a język współczesny*, praca zbiorowa, Kraków 2006 Wyd. WAM, 40, 96 s.
96. JONCZEK Joanna, *Inventio, elocutio et pronuntiatio – rzecz o typowych trudnościach w procesie nauczania retoryki na kierunkach Politologicznych*. w: SOBCZAK Barbara, Halina Zgółkowa, red., *Perspektywy polskiej retoryki*, op.cit., s. 59-65.
97. JONCZEK Joanna, *Propozycja kształcenia erystycznego dla studentów politologii*. w: SOBCZAK Barbara, Halina Zgółkowa, red., *Dydaktyka retoryki*, s. 112-117.
98. JOŃCZYK Anna, *Analiza retoryczna Świątyni Sybilli Jana Pawła Woronicza*. w: CHOPTIANY Michał, Wojciech Ryczek, red., *Studia Rhetorica*, s. 67-80.
99. *JUSZCZYK Andrzej, *Retoryka a poznanie. Powieściopisarstwo Teodora Parnickiego*, Kraków 2004
100. *KACZMAREK B.L.J., *Misterne gry w komunikację*, Wyd. UMCS, Lublin 2005, 214 s.
101. KACZMAREK Bożydar, Adam Kucharski, Marcin Stencel, red., *Komunikowanie się. Problemy i perspektywy*, Lublin 2006 Wyd. UMCS, 20, 282 s. [Pragmatyka komunikacji interpersonalnej]

102. *KAJTOCH Wojciech, *Retoryka dziennikarska*. w: *Słownik wiedzy o mediach*, red. Edward Chudziński, Warszawa, Bielsko-Biała, 2007
103. KAMIŃSKA Agnieszka, *Lekarz w rozmowie z rodziną potencjalnego dawcy narządów. Aspekt retoryczny. Perspektywa laika*. w: *RETORYKA I ETYKA*, red. Barbara Sobczak, Halina Zgółkowska, s. 155-158.
104. KAMPKA Agnieszka, *Autoprezentacja czy argumentacja – retoryka w oczach studentów*. w: SOBCZAK Barbara, Halina Zgółkowska, red., *Dydaktyka retoryki*, s. 160-170.
105. KAMPKA Agnieszka, *Perswazja w języku polityki*, Warszawa: Wyd. nauk. SCHOLAR, 2009, 20, 248 s., bibl.
106. KAMPKA Agnieszka, *Rząd rządzi językiem – retoryka demokratycznej władzy*. w: *Styl – Dyskurs – Media*, red. Barbara Bogolebska, Monika Worsowicz, Łódź: Wyd. Uniw. Łódzkiego, 2010, s. 123-132.
107. KAPUŚCIŃSKA Anna, <Ars praedicandi – ars bene dicendi>. *O ponownym spotkaniu homiletyki i retoryki w refleksji teoretycznej w Polsce (na przykładzie serii <Redemptoris Missio>)*. w: SKWARA Marek, red., *Retoryka w Polsce. Teoria i praktyka w ostatnim półwieczu*, op.cit., s. 113-140.
108. KARAŚ Halina, Elżbieta Wierzbicka-Piotrowska, *Retoryka i erystyka na lekcjach języka polskiego*. w: BAŃKOWSKA Edyta, Agnieszka Mikołajczuk, red., *Kompetencje nauczyciela polonisty we współczesnej szkole*, op.cit., s. 185-194.
109. *KARWAT Mirosław, *O demagogii*, Wyd. Sejmowe, Warszawa 2006 20, 249, [3] s.
110. KISIEL Anna, *Koncepcja retoryczna „Pasji według św. Mateusza” Jana Sebastiana Bacha: próba rekonstrukcji procesu przygotowania oracji muzycznej*, Wydawnictwo Akademii Muzycznej, Poznań 2003, 20, 234 s., nuty, tab.
111. KISIEŁOWA Joanna, *Retoryka i melancholia: o poezji Jana Lechonia*, Wyd. UŚL, Katowice 2001 20, 236 s.
112. KISZKOWIAK Katarzyna, *W kręgu topiki hagiograficznej. Żywoty Świętych Piotra Skargi*, Coll. Columbinum, Kraków 2008, 20, 350 s. + XXII s., bibl., ind. [Biblioteka Tradycji, nr LXXXV].
113. KLESZCZ Leszek, *Boczne drogi. Z genealogii filozofii hermetycznej*, Oficyna Wyd. Arboretum, Wrocław 2004, 20, 478 s., bibl. (retoryka, s. 77-100).
114. KOCHAN Marek, *Pojedynek na słowa. Techniki erystyczne w publicznych sporach*, Wyd. Znak, Kraków 2005 40, 260 s.
115. KOCHAN Marek, *Slogany w reklamie i polityce*, Warszawa 2003 Wyd. TRIO, 40, 247 s., bibl., Summ.
116. KOKOT Joanna, Gilbert Keith Chesterton i „miejsca wspólne”. *Manipulowanie odbiorem w opowiadaniach o księdzu Brownie*. w: GÓRZYŃSKI Sławomir, red., *Rhetorica. Regina Artium Scientiaeque*, s. 117-142.
117. *KOŁACZ Jakub SJ, *Słownik języka i kultury jezuitów polskich*, Kraków 2006
118. KOMOROWSKA Magdalena, *Wzorzec kazania przygodnego u Piotra Skargi*. w: CHOPTIANY Michał, Wojciech Ryczek, red., *Studia Rhetorica*, s. 81-92.
119. *KOROLKO Mirosław, *Podręcznik retoryki homiletycznej*, WAM, Kraków 2010, 40, 301 s.

120. **KOROLKO Mirosław**, *Przekonaj i daj się przekonać: dialektyka, retoryka, erystyka z ćwiczeniami: skrypt*, Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie przy Filii Akademii Świętokrzyskiej, Piotrków Trybunalski 2003, 20, 156 s.
121. **KOROLKO Mirosław**, *Retoryka i erystyka dla prawników*, PWN, Warszawa 2001 40, 224 s.
122. ***KORUS Krzysztof**, *Grecka proza poklasyczna*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2003
123. **KORWIN-PIOTROWSKA Dorota**, *Poetyka. Przewodnik po świecie tekstów*, Wyd. UJ, Kraków 2011, 20, 370 s., ind., bibl. zał. [retoryka wspominana w tekście].
124. **KORYL Jakub**, *In principio erat sermo. Erazma z Rotterdamu rozważania nad znaczeniem pojęcia „logos” w pierwszym wersecie prologu Ewangelii św. Jana*. w: CHOPTIANY Michał, Wojciech Ryczek, red., *Studia Rhetorica*, s. 93-130.
125. **KOSTKIEWICZOWA Teresa, Agata ROČKO**, red., *Dwór magnacki w XVIII wieku. Rola i znaczenie kulturowe*, Warszawa 2005 Wyd. DiG, 20, 392 s. [zawiera m.in. art. nt panegiryków]
126. **KOTARSKI Edmund**, „Postylla” Mikołaja Reja – *genus didascalicum*. w: Okoń Jan, współpr. Marcin Bauer, Michał Kuran, Małgorzata Mieszek, red., *Mikołaj Rej – w pięćsetlecie urodzin*. Część I: *Humanizm, reformacja, retoryka i język*. Część II: *Interpretacje, recepcja*, op.cit., t. I, s. 193-218.
127. **KOWALIKOWA Jadwiga**, *ABC... wiedzy o języku polskim*, Kraków 2005 Wyd. Literackie, 40, 286 s. [retoryka omawiana w części: *Porozumiewanie się*]
128. **KOZŁOWSKA Anna**, *Reklama. Socjotechnika oddziaływania*, Warszawa 2005 Wyd. SGH, 20, 178 s., bibl. [zawiera m.in. stereotypy a reklama, reklama jako komunikat symboliczny]
129. ***KROK Dariusz**, *Perswazja w przekazie religijno-moralnym*, Opole 2005
130. **KRUSZYŃKA Agnieszka**, *Między budzeniem ducha a wypowiedzianiem bólu. Retoryka nauczania pasterskiego biskupów polowych Wojska Polskiego w latach 1919-1944*. w: GÓRZYŃSKI Sławomir, red., *Rhetorica. Regina Artium Scientiaeque*, s. 143-159.
131. **KRZEMIŃSKI Zdzisław**, *Historia warszawskiej adwokatury*, Wyd. C.H. Beck, Warszawa 2005 40, 280 s., 23 il., bibl. [inf. o oratorstwie sądowym, m.in. s. 78-100]
132. ***KRZYŻANOWSKI P., P. NOCKE**, red., *Manipulacja w języku*, Wyd. UMCS, Lublin 2004, 282 s.
133. **KUCZ Anna**, *Retoryka i oratorstwo w starożytności*. w: BARŁOWSKA Maria, Agnieszka Budzyńska-Daca, Piotr Wilczek, red., *Retoryka*, op.cit., s. 17-34.
134. ***KUCZYŃSKA Marzanna**, *Ruska homiletyka XVII wieku w Rzeczypospolitej. Ewolucja gatunku – specyfika funkcjonowania*, Wyd. Uniw. Szczecińskiego, Szczecin: 2004.
135. **KULIK-JESIEK Agnieszka**, *Etyka i retoryka w dziełach Jana Pawła II*. w: RETORYKA I ETYKA, red. Barbara Sobczak, Halina Zgółkowa, s. 135-147.
136. **KUPIS Bogdan**, *Niedoceniony podręcznik retoryki Stanisława Papczyńskiego (1631-1701)*, Warszawa-Lublin 2006, 40, 368 s. [Studia Marianorum, 10]
137. ***KURAN Magdalena**, *Retoryka jako narzędzie perswazji w postyllografii polskiej XVI wieku*, Łódź 2007

138. KURAN Michał, *Retoryka, historia i tradycja literacka w twórczości okolicznościowej Samuela Twardowskiego*, Wyd. Uniw. Łódzkiego, Łódź 2008, 20, 478 s., 22 il., bibl., ind.
139. KUZIĄK Michał, *Sztuka mówienia. Poradnik praktyczny*, Wyd. ParkEdukacja, Bielsko-Biała 2008, 40, 288 s.
- KWOSEK Jacek, zob. BUDZYŃSKA-DACA Agnieszka, Jacek Kwosek
140. LABOCHA Janina, *Tekst, wypowiedź, dyskurs w procesie komunikacji językowej*, Kraków: Wyd. UJ, 2009, 40, 208 s., bibl. [kwestie retoryczne omawiane na s. 156-166].
- LEKSYKON *Leksykon retoryki prawniczej*, zob. RYBIŃSKI Przemysław, Kamil Zeidler, red., *Leksykon...*
141. LEWANDOWSKA-TARASIUK Ewa, *O zmartwychwstanie SŁOWA... (Małe studium spraw wielkich)*. w: GÓRZYŃSKI Sławomir, red., *Rhetorica. Regina Artium Scientiaeque*, s. 161-165.
142. LEWANDOWSKA-TARASIUK Ewa, *W teatrze prezentacji: o sztuce perswazji*, Wyd. Wiedza Powszechna, Warszawa 2005 40, 163 s.
143. LICHANŃSKI Jakub Z., *Dzieje polskiej retoryki i myśli retorycznej: ocena stanu badań, określenie perspektyw badawczych i próba oceny miejsca polskiej refleksji nad retoryką w perspektywie komparatystycznej*. w: SOBCZAK Barbara, Halina Zgółkowska, red., *Perspektywy polskiej retoryki*, op.cit., s. 7-35.
144. LICHANŃSKI Jakub Z., *Edukacja retoryczna w USA*. w: Barbara Sobczak, Halina Zgółkowska, red., *Dydaktyka retoryki*, Poznań: Wyd. Poznańskie, 2011, 20, s. 183-196.
145. LICHANŃSKI Jakub Z., *Etyczne korzenie retoryki*. w: RETORYKA I ETYKA, red. Barbara Sobczak, Halina Zgółkowska, s. 9-20.
146. LICHANŃSKI Jakub Z., *Konstanty Ildefons Gałczyński-Horacjusz*. [w]: *Konstanty Ildefons Gałczyński*, red. J. Okoń, Wyd. UŚL, Katowice 2006 s. 221-240 [seria: *Biblioteka Polonistyczna*]. UWAGA: retoryczna analiza wiersza.
147. LICHANŃSKI Jakub Z., *Kwintylianowskie rozumienie retoryki – przeoczona definicja*. w: Dariusz Rott, Piotr Wilczek, Beata Stuchlik-Surowiak, red., Katowice: Wyd. Uniw. Śląskiego, 2011, s. 161-166 [*Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach*, nr 2824].
148. LICHANŃSKI Jakub Z., *Między tradycją a nowoczesnością: prologi do Kronik Anonima zw. Gallem oraz Mistrza Wincentego. Analiza retoryczna*. w: *Onus Athlanteum. Studia nad Kroniką biskupa Wincentego*, red. Andrzej Dąbrówka, Witold Wojtowicz, Warszawa: Wyd. IBL, 2010, s. 361-377.
149. LICHANŃSKI Jakub Z., *Poeta i wartości: wokół „Niobe” Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego. Liryka i retoryka*. w: Janusz ROHOZIŃSKI, red., *Mag w cylindrze. O pisarstwie K.I. Gałczyńskiego*, Wyd. Wyższej Szkoły Humanistycznej im. A. Gieysztora w Pułtusk, Pułtusk 2004, s. 27-80 [seria: *seria z ostem*].
150. LICHANŃSKI Jakub Z., *Problemy metodyczne nauczania retoryki czyli retoryka jako przedmiot dydaktyki uniwersyteckiej. Glossy do dyskusji*. w: Okoń Jan, Michał Kuran, red., *Literatura staropolska w dydaktyce uniwersyteckiej*, Łódź 2007 Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, 20, s. 103-124.

151. LICHANŃSKI Jakub Z., *Proza Mikołaja Reja – aspekty retoryczne. Problemy składni, stylistyki, argumentacji. Prolegomena do dalszych badań.* w: Okoń Jan, współpr. Marcin Bauer, Michał Kuran, Małgorzata Mieszek, red., *Mikołaj Rej – w pięćsetlecie urodzin. Część I: Humanizm, reformacja, retoryka i język. Część II: Interpretacje, recepcja*, op.cit., t. I, s. 219-246.
152. LICHANŃSKI Jakub Z., *Retoryka*. w: ULICKA Danuta, red., *Literatura. Teoria. Metodologia*, wyd. 3 zm. i uzup., Warszawa 2006 Wyd. Wyd. Polonistyki UW, s. 515-576.
153. LICHANŃSKI Jakub Z., *Retoryka a/i media: próba określenia pól wspólnych*. w: *Styl – Dyskurs – Media*, red. Barbara Bogolewska, Monika Worsowicz, Wyd. Uniw. Łódzkiego, Łódź 2010, s. 383-395.
154. LICHANŃSKI Jakub Z., *Retoryka i poetyka: siostry czy rywalki? (Komentarz do rozdziału XIX. 1455a35-1456b15 „Poetyki” Arystotelesa)*. w: *OD POETYKI DO HERMENEUTYKI LITERATUROZNAWCZEJ. Prace ofiarowane Profesorowi Adamowi Kulawikowi w 70. rocznicę urodzin*, red. Tadeusz Budrewicz, Jerzy Stefan Ossowski, Wyd. Antykwa, Kraków 2008, 20, s. 247-256.
155. LICHANŃSKI Jakub Z., *Retoryka w instytucjach polskiego życia społecznego. Próba oceny stanu i perspektyw badań oraz kształcenia*. w: SKWARA Marek, red., *Retoryka w Polsce. Teoria i praktyka w ostatnim półwieczu*, op.cit., s. 141-167.
156. LICHANŃSKI Jakub Z., *Retoryka w kształceniu kompetencji nauczyciela polonisty*. w: BAŃKOWSKA Edyta, Agnieszka Mikołajczuk, red., *Kompetencje nauczyciela polonisty we współczesnej szkole*, op.cit., s. 195-201.
157. LICHANŃSKI Jakub Z., *Retoryka w Polsce. Studia o historii, nauczaniu i teorii w czasach I Rzeczypospolitej*, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2003, 20, 142 s.
158. LICHANŃSKI Jakub Z., *Retoryka. Historia – Teoria – Praktyka*, t. 1-2, Warszawa 2007 Wyd. DiG, 20, t. 1, 238 s., t. 2, 210 s., tab., bibl., Summary, indeksy.
159. LICHANŃSKI Jakub Z., „*Teologija na osvoboždenieto*” i nejnite tradicii v Polska: Crkvata, politikata i petorikata prez 1981-1989 g. w: *Novi izsledovanja po istorija na retoryka*, red. Loran Perno, Lilija Metodiewa, tl. Mina Taseva, Lilija Metodiewa, Metodij Roždestvenskij, Sofija: Wyd. Uniw. „Sv. Kliment Ochridski”, 2010, s. 535-545.
160. LICHANŃSKI Jakub Z., *Związki retoryki i filozofii w tradycji nauczania jezuitów w wiekach XVI-XVII. Na marginesie „Assertiones Rhetoricae”, Poznań 1577*. w: ZIEMIANSKI Stanisław SJ, red., *Philosophia Vitam Alere...*, op.cit., s. 389-402.
161. LICHANŃSKI Jakub Z., red., *Baśń – Oralność – Zagadka*. Studia, Warszawa 2006 Wyd. DiG, 20, 378 s., bibl., indeks. [*Studia i Materiały*, t. 1]
162. LICHANŃSKI Jakub Z., red., *Uwieść słowem czyli retoryka praktyczna*, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2003, 20, 300 s. [seria: *Retoryka i badania literackie*, t. 2]; Nb – zawiera 12 rozpraw poświęconych retoryce jako narzędziu dydaktyki.
163. LICHANŃSKI Jakub Z., Ewa LEWANDOWSKA-TARASIUK, red., *Nauczanie retoryki w teorii i praktyce*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej im. M. Grzegorzewskiej, Warszawa 2003, 40, 224 s. Nb – zawiera 12 rozpraw poświęconych teorii i praktyce nauczania retoryki.
164. LISSEWSKI Piotr, *Retoryczne aspekty stosowania metody paraseminaryjnej w edukacji politycznej*. w: SOBCZAK Barbara, Halina Zgółkowa, red., *Dydaktyka retoryki*, s. 105-111.

165. **LITERATURA Grecji Starożytnej**, red. H. Podbielski, Wyd. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2005 20, t. 1, 955 s., bibl., t. 2, 1159 s., bibl. [Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, *Źródła i monografie*, 255]

Problemy retoryki omówione w tomie 2

166. **LOEWE Iwona**, *Retoryka w reklamie*. w: BARŁOWSKA Maria, Agnieszka Budzyńska-Daca, Piotr Wilczek, red., *Retoryka*, op.cit., s. 250-271.

167. **MACIOCHA Agnieszka**, *O retorycznych wizerunkach natury w czasopiśmie drugiej połowy XVIII wieku*. w: CHOPTIANY Michał, Wojciech Ryczek, red., *Studia Rhetorica*, s. 131-144.

168. **MALISZEWSKI Bartłomiej**, *Mówiąc mniej precyzyjnie – o wybranych figurach i tropach w tytułach artykułów prasowych*. w: SOBCZAK Barbara, Halina Zgółkowa, red., *Perspektywy polskiej retoryki*, op.cit., s. 148-155.

169. **MAŁYSKA Agata**, *Etyka słowa a techniki argumentacyjne w dyskusjach polityków*. w: *RETORYKA I ETYKA*, red. Barbara Sobczak, Halina Zgółkowa, s. 223-233.

170. ***MAŁYSKA Agata**, *Rytuały sejmowe w latach 1980-1982 i 1990-1993*, Lublin 2003

171. **MARCJANIK Małgorzata**, red., *Retoryka codzienności. Zwyczaje językowe współczesnych Polaków*, Wyd. TRIO, Warszawa 2006 40, 388 s. [zawiera 23 artykuły; bibl. po każdym artykule]

172. **MAZUR Mariusz**, *Propagandowy obraz świata: polityczne kampanie prasowe w PRL 1956-1980: model analityczno-koncepcyjny*, PWN, Warszawa 2003

173. **MAZURKIEWICZ Roman**, *Kokosz naukami zbawiennymi utuczona. O. Jacek Mijakowski OP na ambonach Krakowa*, WWW.staropolska.pl [2008-04-11]

174. **MIELCAREK Eugeniusz**, *Retoryka a dyplomacja – refleksje praktyka*. w: SOBCZAK Barbara, Halina Zgółkowa, red., *Dydaktyka retoryki*, s. 214-221.

175. **MIELCZARSKI Cyprian**, *Humanistyczna sztuka wierszowania na Uniwersytecie Krakowskim. Podręcznik DE ARTE VERSIFICANDI Walentego Ecka (Kraków 1515)*, Wydawnictwo Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2004, 20, 70 s., bibliogr.

176. **MIELCZARSKI Cyprian**, *Idee społeczno-polityczne Sofistów. U źródeł europejskiego pluralizmu politycznego*, Instytut Filologii Klasycznej UW (Druk Zakład Graficzny UW), Warszawa 2006 20, 268 s., bibl. [retoryka wymieniana kilkakrotnie]

177. **MIELCZARSKI Cyprian**, *Między gramatyką scholastyczną a humanistyczną. Komentarz Jana Sommerfelda Starszego do traktatu Eberharda Hiszpańskiego (Strasburg 1499)*, Wydawnictwo Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2003, 20, 70 s., bibliogr.

178. **MIELCZARSKI Cyprian**, *Nauka klasycznych sofistów a społeczeństwo ponowoczesne*. w: GÓRZYŃSKI Sławomir, red., *Rhetorica. Regina Artium Scientiaeque*, s. 167-177.

179. **MIKOŁAJCZYK Beata**, „Sztuka budowania mostów”. Wybrane aspekty współczesnego kształcenia retoryki w Niemczech. w: SOBCZAK Barbara, Halina Zgółkowa, red., *Dydaktyka retoryki*, s. 197-205.

180. **MIKOŁAJCZYK Ireneusz**, red., *Sapere aude. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi dr hab. Marianowi Szarmachowi z okazji 65 rocznicy urodzin*, Toruń 2004 Wyd. UMK, 20, 395 s., 1 il.

181. MODLIŃSKA-PIEKARZ Angelika, *Retoryczna teoria parafrazy w starożytności i w epoce renesansu*. w: CHOPTIANY Michał, Wojciech Ryczek, red., *Studia Rhetorica*, s. 145-162.
182. MOKRZAN Michał, *Tropy, figury, perswazje: retoryka a poznanie w antropologii*, Wydział Nauk Hist. i Pedagog. UW., Wrocław 2010 40, 288 s., bibl., Summary
183. *MOSIOŁEK-KŁOSIŃSKA K., T. ZGÓŁKA, red., *Język perswazji publicznej*, Wyd. Poznańskie, Poznań 2003, 204 s.
184. MYTYCH-FORAJTER Beata, *Retoryka a literaturoznawstwo*. w: BARŁOWSKA Maria, Agnieszka Budzyńska-Daca, Piotr Wilczek, red., *Retoryka*, op.cit., s. 192-206.
185. NAGAJOWA Maria, *Sztuka dobrego pisanie i mówienia. Poradnik językowy dla młodzieży*, Wyd. Oświata, Warszawa 2003, 40, 156 s.
186. NAGANOWSKI Tomasz, *Wystąpienia publiczne w świetle prawa autorskiego*. w: SOBCZAK Barbara, Halina Zgółkowa, red., *Dydaktyka retoryki*, s. 98-104.
187. NASTULCZYK Tomasz, *Klasyczne przysłowia jako element siedemnastowiecznej kultury retorycznej. Z badań nad zbiorem Adagia Polonica Grzegorza Knapiusza*. w: CHOPTIANY Michał, Wojciech Ryczek, red., *Studia Rhetorica*, s. 163-174.
188. NEHRING Przemysław, *Retoryczne aspekty „Żywota św. Antoniego” Św. Atanazego*. w: STUDIA THORUNENSIO-CLASSICA, *Tradycje antyczne w Polsce północnej*, op.cit. s. 157-169.
189. NIESIOŁOWSKI Stefan, *Retoryka i polityka*. w: SOBCZAK Barbara, Halina Zgółkowa, red., *Perspektywy polskiej retoryki*, op.cit., s. 107-114.
190. NOWAK Magdalena, *Dialog „Brutus” Marka Tulliusza Cicerona jako dzieło krytyczno-literackie*, Wyd. UMK, Toruń 2006 20, 159 s., bibl.
191. NOWAK Magdalena, *Cycon – to znaczy retoryka*. w: CYCERON [Marek Tulliusz], *Brutus...*, op.cit., s. 15-49.
192. NOWAK Magdalena, *Mówcy z rodu Skryboniuszy w dialogu „Brutus” M. Tulliusza Cicerona*. w: MIKOŁAJCZYK Ireneusz, red., *Sapere aude*, op.cit., s. 203-230.
193. NOWAK Paweł, *Retoryka a propaganda polityczna*. w: BARŁOWSKA Maria, Agnieszka Budzyńska-Daca, Piotr Wilczek, red., *Retoryka*, op.cit., s. 207-226.
194. NOWAK-WOLNA Krystyna, *W kręgu edukacji, teatru i sztuki żywego słowa: studia i szkice*, Wyd. Uniw. Opolskiego, Opole 2005, 40, 225 s.
195. NOWASZCZUK Jarosław, Marek Skwara, *Życie i twórczość Mikołaja Krzysztofa Chaleckiego. Retoryka Mikołaja Krzysztofa Chaleckiego*. w: CHALECKI Mikołaj Krzysztof z Chalca, *Kompendium retoryczne*, s. 9-116.
196. OBREMSKI Krzysztof, *Genologia i retoryka w Księdze Psalmów*, nakł. własny, Toruń 2010, 40, 188 s.
197. OBREMSKI Krzysztof, *O nowomowie inaczej – Walery Pisarek Janem Rulewskim czytany lirycznie*. w: GÓRZYŃSKI Sławomir, red., *Rhetorica. Regina Artium Scientiaeque*, s. 179-192.
198. OBREMSKI Krzysztof, *Panegiryczna sztuka postaciowania: August II Mocny: (J.K. Rubinkowski, Promienie cnót królewskich)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2003, 20, 288 s.

199. OBREMSKI Krzysztof, *Retoryka: dla studentów historii, politologii i dziennikarstwa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2004, 20, 239 s., 2 nlb., il.
200. OBREMSKI Krzysztof, *Sapiehowie i panegiryk magnacki (Mowa księdza Benedykta Rusieckiego na pogrzebie Kazimierza Władysława Sapiehy)*. w: Kostkiewiczowa Teresa, Agata Ročko, red., *Dwór magnacki w XVIII wieku*, op.cit., s. 41-55.
201. OCIECZEK Renarda, *Słowem i czynem. Przypomnienie trzech ksiąg z wieku XVII o oblężeniu jasnej Góry Częstochowskiej*. w: GÓRZYŃSKI Sławomir, red., *Rhetorica. Regina Artium Scientiaeque*, s. 193-206.
202. OCIECZEK Renarda, Renata Ryba, red., *Przedmowa w książce dawnej i współczesnej*, Katowice 2002 Wyd. Gnome, 40, 224 s., indeks
203. OKOŃ Jan, *Na scenach jezuickich w dawnej Polsce*, Warszawa 2006 Wyd. DiG i OBTA, 20, 356 s., 15 il., ind., + 394 s., 17 il., ind. [uwagi nt retoryki rozrzucone w większości tekstów]
204. OKOŃ Jan, współpr. Marcin Bauer, Michał Kuran, Małgorzata Mieszek, red., *Mikołaj Rej – w pięćsetlecie urodzin. Część I: Humanizm, reformacja, retoryka i język. Część II: Interpretacje, recepcja*, Łódź 2005 Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, 20, 356 s., 15 il., ind., + 394 s., 17 il.,
205. OLSZANIEC Włodzimierz, *Od Leonarda Bruniego do Marsilia Ficina. Studium renesansowej teorii i praktyki przekładu*, Wyd. IFK UW, Warszawa 2010, 20, 245 s. + 3 nlb, ind., bibl., 5 tabl., str. w j. włoskim [uwagi nt retoryki w całości dzieła].
206. *OPALIŃSKI Edward, *Kultura polityczna szlachty polskiej w l. 1587-1652: system parlamentarny a społeczeństwo obywatelskie*, Wyd. Sejmowe, Warszawa 1995
207. *OPALIŃSKI Edward, *Sejm srebrnego wieku*, Warszawa 2001 Wyd. Sejmowe
208. ORNATOWSKI Cezar M, *Rhetoric and Space: Architecture, Ideology, and the Stalinist Plan for the Reconstruction of Warsaw*. w: GÓRZYŃSKI Sławomir, red., *Rhetorica. Regina Artium Scientiaeque*, s. 207-223.
209. ORNATOWSKI Cezar M., *Rhetoric of Pope John Paul II's Visits to Poland, 1979-1999*. w: Joseph R. Blaney, Joseph P. Zampetti, red., *The Rhetoric of Pope John Paul II*, Lanham et al.: Lexington Books (Rowman & Littlefield Publ., Ltd), 2009, s. 103-150.
210. *OSTAFIŃSKI Witold, *Wstęp w teorii i praktyce kaznodziejskiej: studium homiletyczno-retoryczne*, PAT, Kraków-Przemyśl 2002 Wyd. Archidiecezji Przemyskiej, 40, 197 s.
211. OŻÓG Kazimierz, *Język w służbie polityki. Językowy kształt kampanii wyborczych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2004, 40, 273 s., résumé
212. OŻÓG Kazimierz, *Retoryka a idee postmodernistyczne*. w: SOBCZAK Barbara, Halina Zgółkowa, red., *Perspektywy polskiej retoryki*, op.cit., s. 164-172.
213. *PALUSZAK-BRONKA Anna, *Język kazań księdza Piotra Skargi*, Bydgoszcz 2003
214. PANUŚ Kazimierz, *Historia kaznodziejstwa*, Kraków 2007 Wyd. Salwator, 40, 504 s., bibl, indeksy [nie zawiera szerszych uwag nt teorii kaznodziejstwa bądź retoryki]
215. *PANUŚ Kazimierz, *Wielcy kaznodzieje Krakowa*, Kraków 2006 Wyd. UNUM
216. PANUŚ Kazimierz, *Wielcy mówcy Kościoła*, Wyd. UNUM, Kraków 2004, 20, 481 s., il.
217. PAWLAK Wiesław, *Koncept w polskich kazaniach barokowych*, Wyd. Tow. Nauk. KUL, Lublin 2005 20, 352 s., bibl. [seria: Źródła i Monografie, 291]

218. PAWŁOWSKA Anna, *Słowa zaklęte w sztukę. Kilka postulatów odnośnie badań nad retorycznością dzieł sztuki dawnej*. w: CHOPTIANY Michał, Wojciech Ryczek, red., *Studia Rhetorica*, s. 175-184.
219. PAWŁOWSKI Krzysztof, *Retoryka starożytna w Kronice Wincentego Kadłubka: sztuka narracji*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2003, 40, 194 s., 2 nlb., tabl., il., faks. (kolor.), bibl., ind.
220. PEPLIŃSKA Monika, Małgorzata Święcicka, *Świadomość retoryczna studentów w kontekście nauczania retoryki*. w: SOBCZAK Barbara, Halina Zgółkowa, red., *Perspektywy polskiej retoryki*, op.cit., s. 49-58.
- PERSPEKTYWY POLSKIEJ RETORYKI, zob. Sobczak Barbara, Halina Zgółkowa, red.
221. PIETRZAK Małgorzata, *Człowiek retoryczny: antologia tekstów z ćwiczeniami*, Wyd. IINiSB, Warszawa 2007 20, 287, [12] s., bibliogr.
222. PIETRZAK Małgorzata, *Interpretacje: poradnik praktycznego zastosowania retoryki w pracy artystycznej i działalności kulturalno-oświatowej dla: nauczycieli, instruktorów teatralnych, aktorów amatorskich zespołów teatralnych, recytatorów, pracowników domów kultury, bibliotekarzy, logopedów*, Wyd. Centrum Edukacji Bibliotekarskiej, Informacyjnej i Dokumentacyjnej, Warszawa 2004, 20, 256 s., bibliogr., Summary [Wyd. CEBID, t. 254]
223. PIETRZAK Małgorzata, *Retoryka na co dzień. Słownik zwrotów popularnych i często używanych*, Wyd. SBP, Warszawa 2005 40, 120 s., 4 s. nlb., 22 il. [*Biblioteczka Poradnika Bibliotekarza*, t. 7]
224. PIETRZAK Małgorzata, *Retoryka praktyczna*, Wyd. IINiSB, Warszawa 2008 20, 130 s.
225. PINDEL Roman, *Biblia a retoryka*. w: *Język Biblii a język współczesny*, praca zbiorowa, op.cit., s. 33-48.
226. PIRECKI Piotr, *Zagadnienie retorycznej perswazji w eseistyce literackiej „Tygodnika Powszechnego”*. w: *RETORYKA I ETYKA*, red. Barbara Sobczak, Halina Zgółkowa, s. 246-253.
227. *PISAREK Walery, *Nowa retoryka dziennikarska*, Kraków 2002 Wyd. „Universitas”, 40, 292 s.
228. PISAREK Walery, *Podstawy retoryki dziennikarskiej*. w: BAUER Zbigniew, Edward Chudziński, red., *Dziennikarstwo i świat mediów*, op.cit., s. 361-377.
229. PISAREK Walery, *Słowa między ludźmi*, Wydawnictwo Trio, Warszawa 2004, 40, 285 s. [seria: *Myszę, mówię, pisze po polsku*]
230. PŁACHCIŃSKA Krystyna, *Mikołaj Rej jako orator sejmowy*. w: Okoń Jan, współpr. Marcin Bauer, Michał Kuran, Małgorzata Mieszek, red., *Mikołaj Rej – w pięćsetlecie urodzin*. Część I: *Humanizm, reformacja, retoryka i język*. Część II: *Interpretacje, recepcja*, op.cit., t. I, s. 247-265.
231. PŁACHCIŃSKA Krystyna, *Obraz kultury retorycznej społeczeństwa szlacheckiego na podstawie mów sejmowych z lat 1556-1564*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2004, 20, 460 s., bibliogr.
232. PŁACHCIŃSKA Krystyna, *Retoryka jako narzędzie „negocjacji handlowych” towarzyszących abdykacji króla Jana Kazimierza Wazy*. w: GÓRZYŃSKI Sławomir, red., *Rhetorica. Regina Artium Scientiae*, s. 225-244.

233. **PLÓCIENNIK Iwona, Daniela Podlewska**, *Słownik wiedzy o języku*, wyd. 2, Wyd. PARK sp. z o.o., Bielsko-Biała 2004 40, 326 s., bibl. [12 haseł związanych z terminem Retoryka]
234. **POKRZYWNICKI Jacek**, *Wybrane schematy narracyjne w mowie Gottlieba Wernsdorfa na trzechsetną rocznicę wcielenia Prus Królewskich do Polski*. w: CHOPTIANY Michał, Wojciech Ryczek, red., *Studia Rhetorica*, s. 185-200.
235. **POPIEL Barbara**, *Podręcznik Gerharda Johanna Vossiusa w systemie edukacji XVII wieku*. w: SOBCZAK Barbara, Halina Zgółkowa, red., *Dydaktyka retoryki*, s. 45-53.
236. **PROBULSKI Andrzej**, *William Caxtona Przedmowa do Le Morte d'Arthur Thomasa Malory'ego*. w: CHOPTIANY Michał, Wojciech Ryczek, red., *Studia Rhetorica*, s. 201-210.
237. **PRZYCZYNA Wiesław**, *Etyka przepowiadania*. w: RETORYKA I ETYKA, red. Barbara Sobczak, Halina Zgółkowa, s. 126-134.
238. **PRZYCZYNA Wiesław**, *Retoryka a kształcenie kaznodziejów w Polsce*. w: SOBCZAK Barbara, Halina Zgółkowa, red., *Dydaktyka retoryki*, s. 123-129.
239. **PRZYCZYNA Wiesław, Henryk Sławiński**, *Homiletyka i retoryka. Przeszość, teraźniejszość, przyszłość*. w: SOBCZAK Barbara, Halina Zgółkowa, red., *Perspektywy polskiej retoryki*, op.cit., s. 98-106.
240. ***PRZYMUSZAŁA Lidia**, *Struktura i pragmatyka „Postylli” Samuela Dambrowskiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2003
241. **RADZIWIŁOWICZ Jerzy**, *Wymyślanie cudzego tekstu, czyli retoryka w wydaniu posiadaczy praw autorskich pokrewnych*. w: SOBCZAK Barbara, Halina Zgółkowa, red., *Dydaktyka retoryki*, s. 156-159.
242. **RETORYKA I ETYKA**, red. Barbara Sobczak, Halina Zgółkowa, Wyd. Poznańskie, Poznań 2009, 20, 254 s.
243. ***RETORYKA I POLITYKA**. *Dwudziestolecie polskiej transformacji*, red. Marek Czyżewski, Sergiusz Kowalski, Tomasz Tabako, Wyd. Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2010, 40, 299 s.
- RHETORIC OF TRANSFORMATION**, zob. Axer Jerzy, red.
- RHETORICA. REGINA ATIUM SCIENTIAEQUE**, zob. Górzyński Sławomir, red.
244. ***ROGAŁA Grzegorz**, *O skutecznym wywieraniu wpływu*, Wyd. Concordia-Konsorcjum Szkoleniowe, Warszawa 2007 20, 400 s.
245. **ROGOWSKA Barbara**, *Retoryka wystąpień politycznych na przykładzie propagandy stalinowskiej i okresu Solidarności lat 80*. w: SOBCZAK Barbara, Halina Zgółkowa, red., *Perspektywy polskiej retoryki*, op.cit., s. 129-147.
246. **ROMANOWSKI Łukasz**, *Kazania Johna Donne'a: ich aspekty teologiczne i literackie*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2010, 40, 261 s. il.
247. **ROTT Dariusz**, *Chorografia w prooemium do „Kroniki polskiej” Galla Anonima. Zarys problematyki*. w: OCIECZEK Renarda, Renata Ryba, red., *Przedmowa w książce dawnej i współczesnej*, op.cit., s. 9-22.
248. ***RUCIŃSKA Anna**, *O wielkości narodowego dziedzictwa: w kręgu oratorstwa Stanisława Kostki Potockiego*, Kraków 2006
249. **RUSINEK Michał**, *Między retoryką a retorycznością*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”, Kraków 2003, 40, 222 s., bibliogr.

250. RUSINEK Michał, *Retoryka a psychologia*. w: BARŁOWSKA Maria, Agnieszka Budzyńska-Daca, Piotr Wilczek, red., *Retoryka*, op.cit., s. 227-240.
251. RUSINEK Michał, *Retoryka we współczesnej refleksji literaturoznawczej*. w: SOBCZAK Barbara, Halina Zgółkowa, red., *Perspektywy polskiej retoryki*, op.cit., s. 173-180.
252. RUSINEK Michał, *Teoria (literatury) i opór wobec retoryki*. w: SKWARA Marek, red., *Retoryka w Polsce. Teoria i praktyka w ostatnim półwieczu*, op.cit., s. 65-74.
253. RUSINEK Michał, *Uświadamianie retoryki*. w: SOBCZAK Barbara, Halina Zgółkowa, red., *Dydaktyka retoryki*, s. 9-15.
254. RUSINEK Michał, Aneta Załazińska, *Retoryka podręczna czyli jak wnikliwie słuchać i przekonująco mówić*, Wyd. Znak, Kraków 2005 20, 228 s., bibl. [wyd. popularne]
255. RYBIŃSKI Przemysław, Kamil Zeidler, red., *Leksykon retoryki prawniczej. 100 podstawowych pojęć*, Wyd. C.H. Beck, Warszawa 2010, 40, XL + 366 s., bibl., ind.
256. RYCZEK Wojciech, *De rhetorica christiana św. Augustyna: między filologią a filozofią*. w: CHOPTIANY Michał, Wojciech Ryczek, red., *Studia Rhetorica*, s. 211-226.
257. RYPEL Agnieszka, *Dydaktyka retoryki – retoryka w dydaktyce. O możliwościach wykorzystania retoryki w doskonaleniu procesu edukacji*. w: SOBCZAK Barbara, Halina Zgółkowa, red., *Dydaktyka retoryki*, s. 54-60.
258. RYSZKIEWICZ Mirosław, *Od tekstu i komunikatu do dzieła literackiego. Teoria retoryki w teorii literatury*. w: SKWARA Marek, red., *Retoryka w Polsce. Teoria i praktyka w ostatnim półwieczu*, op.cit., s. 39-63.
259. RZESZUTKO-IWAN Małgorzata, *Struktury retoryczne w komunikacji przed sądem*. w: SOBCZAK Barbara, Halina Zgółkowa, red., *Perspektywy polskiej retoryki*, op.cit., s. 82-97.
260. RZESZUTKO Małgorzata, *Rozprawa sądowa w świetle lingwistyki tekstu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2003, 20, 208 s. [seria: *Język. Kultura. Społeczeństwo*]
261. RZYMOWSKA Luiza, *Organizowanie współczesnych ćwiczeń retorycznych dla studentów filologii polskiej i kryteria oceny ich przemówień*. w: SKWARA Marek, red., *Retoryka w Polsce. Teoria i praktyka w ostatnim półwieczu*, op.cit., s. 195-221.
262. RZYMOWSKA Luiza, *O wartości kształcenia w ramach specjalizacji naukowej Retoryka stosowana w Instytucie Filologii Polskiej we Wrocławiu*. w: SOBCZAK Barbara, Halina Zgółkowa, red., *Perspektywy polskiej retoryki*, op.cit., s. 66-73.
263. RZYMOWSKA Luiza, *Pojęcia: osoby, jej wolności i godności jako kategorie porządkujące relację retoryki i etyki*. w: RETORYKA I ETYKA, red. Barbara Sobczak, Halina Zgółkowa, s. 21-40.
264. RZYMOWSKA Luiza, *Rola dispositio we współczesnej dydaktyce retoryki. Na podstawie ćwiczeń retorycznych dla studentów filologii polskiej*. w: SOBCZAK Barbara, Halina Zgółkowa, red., *Dydaktyka retoryki*, s. 143-155.
265. SIEROTOWICZ Tadeusz, *...un solo Dio e quello che la sa tutta... Galileuszowe ćwiczenia z retoryki – przyczynek do badań nad retoryką w pismach Galileusza*. w: GÓRZYŃSKI Sławomir, red., *Rhetorica. Regina Artium Scientiaeque*, s. 245-261.
266. SIEWIERSKA-CHMAJ Anna, *Język polskiej polityki. Polito-logiczno-semantyczna analiza exposé premierów Polski w latach 1919-2004*,

Wyd. Wyższej Szkoły Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie, Rzeszów 2006 20, 166 s. + płyta CD

267. *SITEK Piotr, *Kościół w komunikacji masowej i kulturze żywego słowa: ćwiczenia retoryczne*, Wyd. Interfejs, Cieszyń 2004

268. SKIBIŃSKI Adam, *Perswazja etycznie neutralna? Od retoryki do meta-NLP*. w: *RETORYKA I ETYKA*, red. Barbara Sobczak, Halina Zgółkowa, s. 84-92.

269. SKRZYNIARZ Ryszard, *„Kazania świętokrzyskie”. Przepowiadanie w XIII wieku*, Wyd. KUL, Lublin 2001, 20, 202 s., 14 il., bibl., Summ., Zusammenfas.

270. SKWARA Marek, *Między kulturami: wybrane nawiązania polskie w Retoryce Teofana Prokopowicza*. w: GÓRZYŃSKI Sławomir, red., *Rhetorica. Regina Artium Scientiaequae*, s. 263-285.

271. SKWARA Marek, *Między sofistyką a neopragmatyzmem, czyli o „etyce sytuacyjnej”*. w: *RETORYKA I ETYKA*, red. Barbara Sobczak, Halina Zgółkowa, s. 41-70.

272. SKWARA Marek, *O niektórych właściwościach ekfrazy. Na przykładzie poetyckiej recepcji „Szalu uniesień” Władysława Podkowińskiego w wybranych utworach młodopolskich i nie tylko*. w: SOBCZAK Barbara, Halina Zgółkowa, red., *Perspektywy polskiej retoryki*, op.cit., s. 192-210.

273. SKWARA Marek, *O polskiej retoryce w latach 1945-2003 (refleksje na marginesie bibliografii)*. w: SKWARA Marek, red., *Retoryka w Polsce. Teoria i praktyka w ostatnim półwieczu*, op.cit., s. 223-264.

274. SKWARA Marek, *Polska bibliografia retoryczna 1945-2003. Wybór*. w: SKWARA Marek, red., *Retoryka w Polsce. Teoria i praktyka w ostatnim półwieczu*, op.cit., s. 265-371.

275. SKWARA Marek, red., *Retoryka w Polsce. Teoria i praktyka w ostatnim półwieczu*, Wyd. Nauk. Uniw. Szczecińskiego, Szczecin 2006 20, 374 s., bibliogr. [Uniwersytet Szczeciński: Materiały, Konferencje, nr 73]

276. SKWARA Marek, *Struktura i sposoby argumentacji w „Kazaniu na dzień św. Katarzyny”*. Wybrane zagadnienia. w: KAZANIA ŚWIĘTOKRZYSKIE. Nowa edycja, nowe propozycje badawcze, red. Paweł Stępień, współpr. Halina Tchórzewska-Kabata, Izabela Winiarska-Górska, Biblioteka Narodowa, Warszawa 2009, s. 153-166.

277. SKWARA Marek, *Tradycje nauczania retoryki w Europie i w Polsce od antyku do końca XVII wieku (wybrane zagadnienia)*. w: SOBCZAK Barbara, Halina Zgółkowa, red., *Dydaktyka retoryki*, s. 16-44.

278. SKWAROWIE Marta i Marek, *Życie i twórczość Jerzego Laetusa Weselskiego. Przyczynek do dziejów braci czeskich na tle związków Polski i Niderlandów w XVII wieku wraz z tekstem kazania pogrzebowego*, Wydawnictwa Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2004, 40, LXXVII + 15 s., 10 k. nlb. [seria: Rozprawy i Studia, t. (DLXIII) 489].

279. SMOLEŃ-WAWRZUSISZYN Magdalena, *O potrzebie retoryki we współczesnej komunikacji (uwagi na temat kształcenia a słuchaczy w Podyplomowym Studium Retoryki Stosowanej w KUL)*. w: SOBCZAK Barbara, Halina Zgółkowa, red., *Dydaktyka retoryki*, s. 118-122.

280. SŁOWNIK, *Słownik szkolny języka polskiego*, Wyd. Zielona Sowa, Kraków 2006 40, 576 s. [hasło: retoryka, s. 408-409; zawiera jeszcze ponad dziesięć haseł związanych z retoryką]

281. SOBCZAK Barbara, *Kształcenie retoryczne w kształceniu akademickim*. w: SOBCZAK Barbara, Halina Zgółkowa, red., *Dydaktyka retoryki*, s. 61-68.
282. SOBCZAK Barbara, Halina Zgółkowa, red., *Dydaktyka retoryki*, Wyd. Poznańskie, Poznań 2011, 20, 221 s., [3] nlb.
283. SOBCZAK Barbara, Halina Zgółkowa, red., *Perspektywy polskiej retoryki*, Wyd. Poznańskie, Poznań 2007 20, 224 s. [powtórzona po raz drugi, bo w tej części bibliografii książka została rozpisana wg autorów rozpraw]
284. SOBCZAK Barbara, Halina Zgółkowa, red., *Retoryka i etyka*, Poznań: Wyd. Poznańskie, 2009, 20, 253 s.
285. SOSNOWSKI Leszek, *Sztuka, retoryka, fizjognomika: studium z filozofii ekspresji*, Kraków: „Collegium Columbinum”, 2010, 40, 224 s. XXV s.
286. STANIEK Edward, wyd., *Wielcy mówcy Kościoła Starożytnego. Antologia*, Kraków 2007 Wyd. UNUM, 20, 508 s.
287. *STASIEWICZ – JASIUKOWA I., red., *Wkład jezuitów do nauki i kultury Rzeczypospolitej Obojga Narodów i pod zaborami*, Kraków-Warszawa 2004 [omawia także kwestie nauczania, w tym – retoryki w kolegiach jezuickich]
288. STELMACH Jerzy, *Kodeks argumentacyjny dla prawników*, Kantor Wydawniczy Zakamycze, Kraków 2003, 80, 108 s., bibliogr.
289. STROYNOWSKI Andrzej, *Opozycja sejmowa w dobie rządów Rady Nieustającej. Studium z dziejów kultury politycznej*, Wyd. Wyższej Szkoły Studiów Międzynarodowych, Łódź 2005 20, 546 s., bibl., ind. [m.in. oratorstwo, s. 211-224].
- Studia Rhetorica, zob. CHOPTIANY Michał, Wojciech Ryczek, red.
290. STUDIA, STUDIA THORUNENSIO-CLASSICA, *Tradycje antyczne w Polsce północnej*, Wyd. PTF, OBTA UW, Warszawa 2002, 40, 256 s. [*Acta Societatis Philologiae Polonorum*, vol. IV]
291. STYKA Jerzy, *Epitalamia Sydoniusza Apollinarisa – zarys poetyki*. w: MIKOŁAJCZYK Ireneusz, red., *Sapere aude*, op.cit., s. 277-292.
292. STYSZYŃSKI Marcin, *Retoryka arabska w twórczości Al-Gahiza*, Poznań: Wyd. UAM, 2008, 20, 140 s., bibl., ind., Summary [UWAGA: tyt. także w j. arabskim; na k. tyt. jako inst. sprawcza: Katedra Studiów Azjatyckich UAM].
293. *SUCHOŃ Wojciech, *Prolegomena do retoryki logicznej*, Kraków 2005 Wyd. UJ
294. SUJECKA Jolanta, *Metafory w dyskursie humanistycznym – w dyskursie publicznym i w mowie potocznej*, Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa: 2008, 40, 314 s.
295. SZEWCZYK Leszek, *Retoryka kaznodziejska*. w: BARŁOWSKA Maria, Agnieszka Budzyńska-Daca, Piotr Wilczek, red., *Retoryka*, op.cit., s. 241-249.
296. SZMYTKA Rafał, *Retoryka w praktyce. Pepieren oorlog i początki propagandy. Ikonograficzne druki ulotne w Niderlandach w latach 1565-1584*. w: CHOPTIANY Michał, Wojciech Ryczek, red., *Studia Rhetorica*, s. 227-244.
297. SZYMANEK Krzysztof, *Sztuka argumentacji. Słownik terminologiczny*, PWN, Warszawa 2001, 20, 386 s. [wyd. 2, Warszawa 2004]
298. SZYMANEK Krzysztof, Krzysztof A. Wieczorek, Andrzej S. Wójcik, *Sztuka argumentacji. Ćwiczenia w badaniu argumentów*, PWN, Warszawa 2003, 20, 150 s., tab.

299. *SZTACHELSKA Jolanta, Janusz Maciejewski, Elżbieta Dąbrowicz, red., *Teatr wymowy. Formy i przemiany retoryki użytkowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2004
300. ŚLĘK Ludwika, Adam KARPIŃSKI, Waław PAWLAK, red., *Koncept w kulturze staropolskiej*, Lublin 2005 Wyd. Tow. Nauk. KUL, 20, 360 s., 7 il. [seria: *Źródła i Monografie*, 289]
301. TARASEWICZ Oliwia, *Retoryczne wyposażenie wizualnej przestrzeni w komunikacji reklamowym*. w: SOBCZAK Barbara, Halina Zgólkowa, red., *Perspektywy polskiej retoryki*, op.cit., s. 156-163.
302. TOPOLSKI Jerzy, *Wprowadzenie do historii*, wyd. 2 (dodruk), Poznań 2005 Wyd. Poznańskie, 40, 161 s., bibl. [problemy retoryki omówione na s. 91-122; niestety uwagi są częściowo błędne]
303. *TORBUS Sławomir, *Listy św. Pawła z perspektywy retorycznej*, Legnica 2006 Wyd. Wyższego Sem. Duchownego Diecezji Legnickiej
304. TRĘBSKA Małgorzata, *Stanisława Sarbiewskiego oddawanie panny do zakonu na tle tradycji świeckich mów weselnych*. w: CHOPTIANY Michał, Wojciech Ryczek, red., *Studia Rhetorica*, s. 245-258.
305. TRĘBSKA Małgorzata, *Staropolskie szlacheckie oracje weselne. Genologia, obrzęd, źródła*, IBL, Warszawa 2008, 20, 496 s., bibl., ind.
306. TRYKSZA Anna, Małgorzata Medeck, *Renesans retoryki na studiach polonistycznych*. w: SOBCZAK Barbara, Halina Zgólkowa, red., *Dydaktyka retoryki*, s. 130-142.
307. TUSZYŃSKA-MACIEJEWSKA Krystyna, *Isokrates jako twórca parenezy w prozie greckiej*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2004, 40, 274 s., 1 nlb., streszcz. ang., grec. [seria: *Filologia Klasyczna: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu*, nr 27].
308. URBĄŃSKI Piotr, red., *Retoryka na ambonie. Z problemów współczesnego kaznodziejstwa*, Wydawnictwo „M”, Kraków 2003, 40, 368 s. [seria: *Redemptoris Missio*, XXIII]. Nb – zawiera 18 studiów, w większości analitycznych, poświęconych problemom współczesnego kaznodziejstwa w Polsce
- UWIEŚĆ SŁOWEM czyli *Retoryka praktyczna*, zob. Lichański Jakub Z., red.
309. WARCHAŁA Jacek, *Retoryka w obszarze public relations*. w: BARŁOWSKA Maria, Agnieszka Budzyńska-Daca, Piotr Wilczek, red., *Retoryka*, op.cit., s. 272-296.
310. WASILEWSKI Jacek, *Granice retoryki. O modelu nauczania retoryki w świecie zmedializowanym*. w: SOBCZAK Barbara, Halina Zgólkowa, red., *Dydaktyka retoryki*, s. 75-84.
311. WASILEWSKI Jacek, *Retoryka dominacji*, Warszawa 2006 Wyd. Trio, 20, 508 s., bibl., Summ.
312. WASILEWSKI Jacek, Anna Nita, *Instrukcja obsługi tekstów. Metody retoryki*, Gdańskie Wyd. Psychologiczne, Gdańsk 2011, 20, 328 s., płyta CD.
313. *WASILEWSKI Jacek, Adam Skibiński, *Prowadzeni słowami. Retoryka motywacji w komunikacji publicznej*, Wyd. Difin, Warszawa 2008
314. WIERZBICKA Elżbieta, Adam Wolański, Dorota Zdunkiewicz-Jedynak, *Podstawy stylistyki i retoryki*, Warszawa 2008 PWN, 40, 179 s.
315. WILCZEK Piotr, *Co to jest retoryka i dlaczego warto ją studiować?*. w: BARŁOWSKA Maria, Agnieszka Budzyńska-Daca, Piotr Wilczek, red., *Retoryka*, op.cit., s. 7-13.

316. **WILKOŃ Aleksander**, *Dzieje języka artystycznego w Polsce. Średniowiecze*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2004, 40, 207 s., bibliogr. [seria: *Podręczniki i Skrypty Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach*, nr 32]
317. **WILKOŃ Aleksander**, *Dzieje języka artystycznego w Polsce. Renesans*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2004, 40, 241 s., bibliogr. [seria: *Podręczniki i Skrypty Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach*, nr 39] UWAGA: w obu tomach ważne uwagi nt retoryki, także *ars dictaminis*, oraz stylu, a ściśle pewnego fragmentu *elocutio* retorycznej, wraz z próbą charakterystyki – w dawnej literaturze polskiej.
318. ***WISZNIEWSKI Andrzej**, *Sztuka mówienia*, Wyd. Videograf II, Katowice 2003
319. **WITCZAK Krzysztof Tomasz**, *Autoepitafium antyczne jako gatunek literacki (zarys problematyki)*. w: MIKOŁAJCZYK Ireneusz, red., *Sapere aude*, op.cit., s. 325-337.
320. **WOJTOWICZ Witold**, *Niektóre aspekty retoryczne „Prologu” Kroniki Mistrza Wincentego*. w: *SZTACHELSKA Jolanta, Janusz Maciejewski, Elżbieta Dąbrowicz, red., *Teatr wymowy. Formy i przemiany retoryki użytkowej*, op.cit., s. 41-51.
321. **WOJTOWICZ Witold**, *Prolog „Legendy o św. Aleksym” w kontekście współczesnych badań nad retoryką tekstu*. w: SOBCZAK Barbara, Halina Zgółkowa, red., *Perspektywy polskiej retoryki*, op.cit., s. 211-221.
322. **WOLNY-PEIRS Maja**, *Język sukcesu we współczesnej polskiej komunikacji publicznej*, Wyd. Trio, Warszawa 2005 40, 222 s., bibl. [seria: *akademia polszczyzny*]
323. **WÓJCIK Rafał**, *„Opusculum de arte memorativa” Jana Szklarka. Bernardyński traktat mnemotechniczny z 1504 r.*, Wyd. UAM, Poznań 2005, 20, 228 k., 50 k. tabl., il. [bibl., ind.].
324. **WRÓBLEWSKI Witold**, red., *W kręgu Platona i jego dialogów. Studies on Plato and his Dialogues*, Wyd. UMK, Toruń 2005 20, 340 s., 10 il., bibl.
325. **ZABŁOCKI Stefan**, *Od starożytności do neohellenizmu: studia i szkice*, red. Piotr Urbański, Tomasz Sapota, Wyd. Uniw. Śląskiego, Katowice 2008, 40, 210 s.
326. ***ZALEWSKI Jan**, *Epistemology of the composing process: writing in English for general academic purposes*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2004, 20, 209 s. [seria: *Monografie: Uniwersytet Opolski*, nr 336].
327. **ZAŁĘSKA Maria**, *Od retoryki do technologii dyskursu*. w: SOBCZAK Barbara, Halina Zgółkowa, red., *Dydaktyka retoryki*, s. 171-182.
328. **ZAŁĘSKA Maria**, *Pogranicza dyscyplin: retoryka a językoznawstwo*. w: SKWARA Marek, red., *Retoryka w Polsce. Teoria i praktyka w ostatnim półwieczu*, op.cit., s. 11-38.
329. **ZAŁĘSKA Maria**, *Retoryka a językoznawstwo*. w: BARŁOWSKA Maria, Agnieszka Budzyńska-Daca, Piotr Wilczek, red., *Retoryka*, op.cit., s. 173-191.
330. **ZARĘBSKI Tomasz**, *Od paradygmatu do kosmopolis. Filozofia Stephena E. Toulmina*, Oficyna Wyd. ATUT, Wrocław 2005, 40, 195 s., bibl.
331. **ZGÓŁKA Tadeusz**, *Retoryka w szkole jako sztuka dyskursu*. w: SOBCZAK Barbara, Halina Zgółkowa, red., *Perspektywy polskiej retoryki*, op.cit., s. 42-48.
332. **ZGÓŁKOWA Halina**, *Kompetencja retoryczna w kształceniu akademickim*. w: SOBCZAK Barbara, Halina Zgółkowa, red., *Dydaktyka retoryki*, s. 69-74.
333. **ZGÓŁKOWIE Halina i Tadeusz**, *Retoryka dydaktyki – dydaktyka retoryczna*. w: Małgorzata Czermińska et al., red., *Polonistyka w przebudowie*, t. 1-2, Wyd. Universitas,

Kraków 2005 20, t. 1, s. 547-555.

334. ZIEMIAŃSKI Stanisław SJ, red., *Philosophia Vitam Alere. Prace dedykowane księdzu Profesorowi Romanowi Darowskiemu SJ z okazji 70-lecia urodzin*, Wyd. Ignatianum-WAM, Kraków 2005 20, 793 s., bibl., 10 il. [zawiera m.in. art. nt retoryki]

335. ZIMNY Rafał, *Kreowanie obrazów świata w tekstach reklamowych*, Wyd TRIO, Wrocław 2008 40, 360 s., bibl. [s. 51-58 – uwagi nt związków reklamy i retoryki].

ARTYKUŁY

336. AWIANOWICZ Bartosz, *Klasyczna teoria retoryczna a „interpretacja Biblii w Kościele”: o przekładzie dokumentu Papieskiej Komisji Biblijnej*, „Litteraria Copernicana” 2008, nr 2, s. 49-53, streszcz. ang.

337. AWIANOWICZ Bartosz, *Miejsce wspólne, pochwała, nagana i porównanie w „Progymnas-matach” Aftoniosa oraz w łacińskim przekładzie Rudolfa Agricoli*, „Terminus” R. VII (2005), z. 1-2 (12-13), s. 307-310.

338. AWIANOWICZ Bartosz, „Progymnasmata” in the theory and practice of the humanistic school from the late 15th to the mid-18th century, „Eos” vol. 94, fasc. 2, 2007, s. 317-322.

339. AXER Jerzy, *Żywy głos wobec zapisanego słowa: kłopoty Cyclerona, kłopoty Mickiewicza*, „Meander” R. 62, nr ¾, 2007, s. 239-245, streszcz. łac., ang.

340. *AXEROWA Anna, *Niespodzianki dwujęzyczności szlacheckiej: Pasek jako orator*, „Pamiętnik Literacki” 2007, nr 2

341. BARŁOWSKA Maria, *Historia i współczesność w mowach politycznych Andrzeja Moskorzowskiego*, „Forum Artis Rhetoricae” nr 3-4 (14-15) 2008, s. 93-116.

342. BARŁOWSKA Maria, *Jakub Sobieski czy Jakub Szczawiński autorem mowy na pogrzebie Andrzeja Boboli?*, „Pamiętnik Literacki” 2007, nr 4, s. 155-166.

343. BARTOSZEWICZ Iwona, *Argumenty – próba klasyfikacji*, „Acta Univ. Wratisl., Stud. Ling.” 2003, nr 22, s. 5-13.

344. BARTOSZEWICZ Iwona, *Kriterien der rhetorischen Analyse politischer Texte*, „Acta Univ. Wratisl., Stud. Ling.” 2002, nr 21, s. 5-16.

345. BARTOSZEWICZ Iwona, *Pojednanie polsko-niemieckie 1989-1995 w ujęciu lingwistycznym*, „Rozprawy Komisji Językowej WTN.” T. 29, 2003, s. 17-25.

346. BARTOSZEWICZ Iwona, *Rhetorik der deutsch-polnischen Versöhnung 1989-1995*, „Acta Univ. Wratisl., Stud. Ling.” 2001, nr 20, s. 11-29.

347. BARTOSZEWICZ Iwona, *Topoi der deutsch-polnischen Versöhnung*. w: Peter Wiesinger, red, *Akten des X. Internationalen Germanistenkongresses Wien 2000...*, t. 3, Bern, 2002, s. 337-342.

348. BARTOSZEWICZ Iwona, *Über die Kunst der Rhetorik und die Heiligen Drei Könige. Die rhetorische Interpretation einer neutestamentlichen Geschichte*, „Orbis Linguarum.” 2004, nr 26, s. 281-286.

349. BENDRAT Anna, „*Imperium Zła*” Ronalda Regana oraz „*Oś Zła*” George’a W. Busha jako przykłady wykorzystywania toposu zła w kreowaniu wizerunku wroga, „Forum Artis Rhetoricae” nr 3-4 (14-15) 2008, s. 117-132.
350. BENDRAT Anna, *Retoryka a konstituowanie się komunikacji politycznej jako nauki na przykładzie Stanów Zjednoczonych*, „Forum Artis Rhetoricae” 3-4 (11-12) 2007, s. 32-43.
351. BENEDIKT Antoni, *Erystyka w debatach publicznych*, „Zeszyty Naukowe. Informatyka i Administracja. Wyższa Szkoła Zarządzania i Informatyki „Copernicus” we Wrocławiu”, 2007, nr 1, s. 21-30.
352. BOGOŁĘBSKA Barbara, *Mirosława Korolki syntezy i refleksje retoryczne*, „Forum Artis Rhetoricae” 2006, nr 1, s. 107-110.
353. BOGOŁĘBSKA Barbara, *Retoryczność reportażu historycznych*, „Forum Artis Rhetoricae” nr 3-4 (14-15) 2008, s. 161-168.
354. BOGOŁĘBSKA Barbara, *Środki perswazyjne i stylistyka argumentacji w gatunkach publicystycznych*, „Forum Artis Rhetoricae”, 3-4 (5-6) 2005, s. 7-23.
355. BOGOŁĘBSKA Barbara, *The persuasion in the press genres of politicians’ statements*, „Forum Artis Rhetoricae” 2011:27, s.
356. BOGOŁĘBSKA Barbara, *Współczesne polskie badania nad retoryką i jej zastosowaniami*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Litteraria Polonica”, z.7, t.1, 2005, s. 5-14.
357. B’RLIEVA Slavia, *Za slovata na Grigiruj Camblak, proiznesenii pred s’bora v Konstanc*, „Południowo-słowiańskie Zeszyty Naukowe”, z. 2, 2005, s. 71-80 (str. w jęz. ros.).
358. *BRZÓZKA Alina, *Wychowawczy walor retoryki klasycznej*, „Zeszyty Społeczne KIK”, R. XIV, 2006, nr 14, s. 201-208.
359. BRUD Sławomira, *Topika wstępu i zakończenia mowy – perswazja czy manipulacja?*, „Meander” 2005, nr 4, s. 460-467.
360. BUCKLEY Irena, *La topique chretienne dans le discours politique contemporain lithuanien*, „Forum Artis Rhetoricae” 1-2 (8-9) 2007, s. 64-73.
361. BUDZYŃSKA Katarzyna, Andrzej Nowacki, Joanna Skulska, *Argumenty, diagramy i Araucaria-PL*, „Forum Artis Rhetoricae”, 1-2 (20-21) 2010, s. 73-95.
362. BUDZYŃSKA Katarzyna, Magdalena Kacprzak, *Projekt ArgDiaP*, „Forum Artis Rhetoricae”, 1-2 (20-21) 2010, s. 150-155.
363. BUDZYŃSKA-DACA Agnieszka, *Debaty konkursowe i telewizyjne debaty przedwyborcze – problem dispositio w dwóch realizacjach gatunkowych*, „Forum Artis Rhetoricae” 2 (25) 2011, s. 137-153.
364. BUDZYŃSKA-DACA Agnieszka, *Taktyka mutatio controversiae i sposoby jej realizacji na przykładzie debat przedwyborczych*, „Forum Artis Rhetoricae” 3-4 (18-19) 2009, s. 24-51.
365. BUJAK-LECHOWICZ Jolanta, *Dawny i współczesny obraz mówcy w świetle semantyki kognitywnej*, „Studia i Materiały Polonistyczne” t. 8, 2008, s. 271-278.
- BULANDA Anna, zob. też BENDRAT Anna
366. BULANDA Anna, *Retoryka przemówień inauguracyjnych prezydentów amerykańskich XX wieku*, „Forum Artis Rhetoricae”, 1-2 (3-4) 2005, s. 106-125.
367. CATTANI Annalisa, *Argumentative mechanism in advertising*, „Forum Artis Rhetoricae”, 3 (26) 2011

368. **CHOPTIANY Michał, Wojciech Ryczek**, *Ogólnopolska Konferencja Naukowa Retoryka dawna, UJ, Kraków, 16-17 marca 2009*, „Forum Artis Rhetoricae” 1-2 (16-17) 2009, s. 71-81.
369. **CICHOCKA Helena**, *Dionizjusz z Halikarnasu a retoryka (O dawnych mówcach)*, „Terminus”, R. VII (2005), z. 1-2 (12-13), s. 53-69.
370. **CICHOCKA Helena**, *Z problemów rekonstrukcji traktatu Dionizjusza z Halikarnasu Peri mimeseos (Polemika M. Heatha z K.S. Sacksem)*, „Meander” 1-2 (2004), s. 27-34.
371. **CONNOR Ulla**, *Contrastive rhetoric: development and challenges*, „Studia Anglica Posnaniensia” vol. 33, 1998, s. 105-116.
372. **CYRUL, Wojciech**, *Topika i prawo (krytyczna analiza topicznej wizji dyskursu praw-nego)*, „Państwo i Prawo”, R. 59, z. 6, 2004, s. 47-54.
373. **CZARNECKA Katarzyna**, *Uwagi o wizerunku współczesnego mówcy*, „Studia Językoznawcze” 2003, t. 2, s. 65-75, streszcz. w jęz. niem.
374. ***CZARNECKA Katarzyna**, *Warsztaty twórczego pisanja jako zadanie retoryczne*, „Napis”, seria 9, 2003, s. 237-245.
375. **CZERENKIEWICZ Michał**, *Panegiryzm na sesji rady miejskiej: laudacja dla honorowego obywatela*, „Forum Artis Rhetoricae” 2 (25) 201, s.47-53.1.
376. **DĘBOWSKA Kamila**, *Model pragmadialektyczny a rozumowanie abdukcyjne*, „Forum Artis Rhetoricae” , 1-2 (20-21) 2010, s. 96-124.
377. **DOBROSIELSKI Marian**, *Logika a retoryka*, „Forum Artis Rhetoricae” nr 12-13, 2008, s.
378. **DOMAŃSKA-GRUSZKA Jolanta**, *Rhetorique des figures et rhetorique des conflits: entre stylistique et argumentation*, „Studia Romanica Posnaniensia” vol 34, 2007, s.43-52, streszcz. ang.
379. **DRONG Leszek**, *Retoryczny charakter interpretacji (na przykładzie literaturoznawstwa)*, „Forum Artis Rhetoricae” 3-4 (11-12) 2007, s. 21-31.
380. **DRONG Leszek**, *Szeherazada w archiwum dziejów. O metafikcji historiograficznej Salmana Rushdiego z perspektywy retoryki dionizyjskiej*, „Forum Artis Rhetoricae” nr 3-4 (14-15) 2008, s. 43-56.
381. **DYKA Zbigniew**, *Kompetencje retoryczne prawnika. Wykład*, „Palestra” R. 53, nr 9/10, 2008, s. 152-161.
382. **ELSNER Jaś**, *Patrzeć i mówić: ekfaza w ujęciu psychoanalitycznym*, „Konteksty”, R. 60, nr 1, 2006, s. 68-81 (str. w jęz. ang.).
383. **GAJ Beata**, *Chymiatrica oscula (chemiczne pocałunki), czyli o łacińskiej XVII-wiecznej prozie naukowej na przykładzie Śląska*, „Forum Artis Rhetoricae” 3-4 (11-12) 2007, s. 44-61.
384. **GAJ Beata**, *Historia togata, czyli sposoby uprawiania historii na dawnym Śląsku*, „Forum Artis Rhetoricae” nr 3-4 (14-15) 2008, s. 57-70.
385. **GAJ Beata**, *Larva historica, czyli o przemianach roli retoryki w kulturze siedemnastowiecznego Śląska*, „Forum Artis Rhetoricae” 2 (25) 2011, s. 39-46.
386. ***GAŁKOWSKI Artur**, *Argomentazione : idee, problemi, interrogativi*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Linguistica”, 2005, z. 45, s. 3-29.

387. *GLANC M., M. Wójciuk, *Retoryka prawnicza – teoria i praktyka*, „Palestra” 2010, nr 3, s.208-211.
388. GŁOWALA Michał, *Sztuka pochwały*, „Theologica Wratislaviensia”, t. 1, 2006, s. 61-77 (str. w jęz. ang.).
389. GORZKOWSKI Albert, *Qui legit, intelligat: refleksje o retorycznych modelach lektury w kulturze i literaturze dawnej*, „Pamiętnik Literacki” 2003, z. 1, s. 5-24.
390. GORZKOWSKI Albert, *Ut pictura verba...: zagadnienie unaoczniania w retoryce starożytnej i wczesnonowożytnej*, „Pamiętnik Literacki” 2001, z. 2, s.37-59.
391. GRABIEC Bogusława, *Scjentyzacja jako strategia perswazyjna w reklamach kosmetyków do twarzy*, „Forum Artis Rhetoricae” 3-4 (11-12) 2007, s. 125-139.
392. GRZEGORZEWSKA Małgorzata, *W obronie własnej: o strategiach przekonywania i praktykach zwodzenia w wykładach renesansowej retoryki i poetyki („The art of rhetorique” Thomasa Wilsona i „The art of poetry” Georga Puttenhama)*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce” t. 43, 1999, s. 29-46 (str. w jęz. ang.).
393. GRZEGORZEWSKI Krzysztof, *Retoryka ataku i obrony w wybranych programach telewizyjnych na przykładzie tzw. „afery taśmowej” i „seksafery”*, „Acta Universitatis Lodzensis, Folia Litteraria Polonica”, z. 11, 2008, s. 365-374, streszcz. niem.
394. GRZEGORZEWSKI Krzysztof, *Rhetorical strategies of self-presentation: Zbigniew Ziobro’s televised statements in the years 2008-2009*, „Forum Artis Rhetoricae” 2011:27, s.
395. GRZEGORZEWSKI Krzysztof, *Rola retoryki w bieżącym sporze polityczno-historycznym (na przykładzie programów TV poświęconych dyskusji wokół książki SB a Lech Wałęsa)*, „Forum Artis Rhetoricae” nr 3-4 (14-15) 2008, s. 169-186.
396. HASKINS Ekaterina, *Religion, Cultural Memory, and the Rhetoric of National Identity in Russia*, „Forum Artis Rhetoricae”, 1-2 (8-9) 2007, s. 49-63.
397. HECK Dorota, *Retoryka a stylistyka literaturoznawczych tekstów naukowych. Rekonesans*, „Forum Artis Rhetoricae” 3-4 (11-12) 2007, s. 8-20.
398. HORDECKI Bartosz, *O roli retoryki i erystyki w kształceniu kultury politycznej Polaków*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne”, t. 4, 2009, s. 39-52, streszcz. ang.
399. IŻYKOWSKA Ewa, *Sztuka przemawiania (rozmowę prowadził Tadeusz Pulcyn)*, „Pastores” nr 2, 2004, s. 76-80.
400. JABŁOŃSKI Arkadiusz, *Znaczenie retoryki dla współczesnej teorii społecznej*, „Zeszyty Naukowe KUL”, R. 51, nr 1, 2008, s. 3-18, streszcz. ang.
401. JAKÓBCZYK Małgorzata, *Fotograficzne kłamstwo czyli o perswazji w fotografii*, „Forum Artis Rhetoricae” 3 (26) 2011
402. JAKÓBCZYK Małgorzata, *Zastosowanie argumentu z autorytetu w tekstach reklamowych i w dyskursie naukowym*, „Forum Artis Rhetoricae” 3-4 (11-12) 2007, s. 109-124.
403. JAKÓBCZYK Małgorzata, *Szach mat wydatkom, czyli o perswazji we włoskich reklamach o tematyce ekonomicznej*, „Forum Artis Rhetoricae” 3-4 (18-19) 2009, s. 52-81.
404. JANOWSKA Aneta, *Sztuka przemawiania i jej rola w kreowaniu wizerunku mówcy*, „Prace i Materiały ISM”, 2004, nr 31, s. 195-217 (bibl.).
405. JARMOŁOWICZ Ewa, *Czynienie rzeczy za pomocą zachowań niewerbalnych nastawionych na interpretację*, „Forum Artis Rhetoricae” 2004:1, s. 59-72.

406. JULKOWSKA Violetta, *Retoryka przemówień wojennych Winstona Churchilla. Sztuka nadawania sensu wydarzeniom historycznym*, „Forum Artis Rhetoricae” 2004:1, s. 41-58.
407. KAMPKA Agnieszka, *Interesujący, dowcipny, zajęty – polityk blogger*, „Forum Artis Rhetoricae” 3-4 (18-19) 2009, s. 4-23.
408. KAMPKA Agnieszka, *Retoryka wizualna. Perspektywy i pytania*, „Forum Artis Rhetoricae” 1 (24) 2011, s. 7-23.
409. KAMPKA Agnieszka, *Rząd rządzi językiem – retoryka demokratycznej władzy*. w: *Styl – Dyskurs – Media*, red. Barbara Bogolebska, Monika Worsowicz, Łódź: Wyd. Uniw. Łódzkiego, 2010, s. 123-132.
410. KAMPKA Agnieszka, *Spójność i ciągłość tożsamości – retoryczne strategie w sporach politycznych*, „Forum Artis Rhetoricae” nr 3-4 (14-15) 2008, s. 71-84.
411. KAMPKA Agnieszka, *W poszukiwaniu właściwych słów – mowy pogrzebowe po katastrofie smoleńskiej*, „Forum Artis Rhetoricae”, 1-2 (20-21) 2010, s. 6-20.
412. KAMPKA Agnieszka, *Jesteśmy z innego podwórka – polityczni przeciwnicy o sobie*, „Forum Artis Rhetoricae” 2011:26, s. 59-77.
413. KANIA Marcin, *Katolicyzm w mediach – trzy retoryki*, „Studia Medioznawcze/Media Studies”, vol. 2 (21) 2005, s. 50-56.
414. KAPUŚCIŃSKA Anna, *Retoryczne i ideowe aspekty topiki krajobrazu epickiego w poezji Aureliusza Prudencjusza Klemensa*, „Forum Artis Rhetoricae”, 1-2 (3-4) 2005, s. 126-146.
415. KARCZEWSKI Daniel, *Public speaking as a type of discourse in teacher education*, „Linguo-didactica”, t. 9, 2005, s. 77-84.
416. KARWOWSKA Anna, *Tęgo lata nosi się kolor żółty. Perswazja dotycząca mody damskiej w Internecie*, „Forum Artis Rhetoricae” 3-4 (18-19) 2009, s. 82-113.
417. KASPEROWICZ Ryszard, *„Mocą wewnętrzną retoryki”: Shaftesbury i jego idea krytyki kultury na przykładzie „Soliloquy, or an Advice to an Author”*, „Wiek Oświecenia” 2005:21, s. 11-30.
418. KLESZCZ Ryszard, *Perelman o argumentacji filozoficznej*, „Forum Artis Rhetoricae” nr 12-13, 2008, s. .
419. KLESZCZ Ryszard, *Teoria argumentacji, filozofia, logika. Uwagi o teorii Chaima Perelmana*, „Forum Artis Rhetoricae”, 1-2 (3-4) 2005, s. 106-125.
420. KLOCH Zbigniew, *Mowa i ołtarz: o znaczeniach wystąpień publicznych w dzisiejszej kulturze – na przykładzie wypowiedzi papieża Benedykta XVI w Auschwitz-Birkenau*, „Pamiętnik Literacki” R. 100, 2009, z. 2, s. 145-156.
421. *KŁOSIŃSKA Katarzyna, *Elementy retoryki romantycznej i retoryki liberalnej w polskich tekstach politycznych po 1989 roku*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”, 2003, z. 59, s. 125-137.
- KŁOSIŃSKA Katarzyna, zob też MOSIOŁEK-KŁOSIŃSKA Katarzyna
422. KOŁODZIEJ Piotr, *Primum non nocere...: kształcenie umiejętności retorycznych w liceum*, „Nowa Poliszczyna”, nr 5, 2004, s. 3-15.
423. KORPANTY Katarzyna, *Jan Sebastian Bach i retoryka: analiza retoryczno-muzyczna kantaty Sehet, wir gehn hinauf gen Jerusalem BWV 159*, „Młoda Muzykologia” 2008, s. 36-61.

424. KOSTRO Monika, Krystyna Wróblewska-Pawlak, *Między kurtuazją a deprecjacją. Formy adresatywne jako środek retoryczny w polemicznym dyskursie politycznym*, „Forum Artis Rhetoricae” 2011:26, s. 37-58.
425. KOSZOWY Marcin, *Logika nieformalna i teoria argumentacji – inicjatywa wydawnicza w Polsce*, „Forum Artis Rhetoricae”, 1-2 (20-21) 2010, s. 125-149
426. KOWALEWSKA Maria, *Retoryka na lekcjach języka polskiego: (z doświadczeń praktyka)*, „Wychowawca”, nr 2, 2006, s. 24-25.
427. KOZAK Piotr, *Od retoryki do estetyki*. „Aesthetica” Alexandra Gottlieba Baumgartena, „Forum Artis Rhetoricae” 3 (26) 2011
428. KRUSZYŃSKA Agnieszka, *Retoryka a godzenie historii ze współczesnością (przykład przemówienia Andrzeja Szczypiorskiego)*, „Forum Artis Rhetoricae” nr 3-4 (14-15) 2008, s. 149-160.
429. KRUSZYŃSKA Agnieszka, *Świętość jako kategoria argumentacyjna. Tradycja hagiografii średniowiecznej w literaturze współczesnej*, „Forum Artis Rhetoricae”, 3-4 (5-6) 2005, s. 34-47.
430. KUŚ Agnieszka, *Między retoryką a action directe – argumentacja historyczna w programie Veneto Serenissimo Governo*, „Forum Artis Rhetoricae” nr 3-4 (14-15) 2008, s. 85-92.
431. KWATERSKA Kinga, *„Orgiastyczne piętno tańca”. Analiza ballady Świdryga i Midryga Bolesława Leśmiana metodą retorycznej krytyki metafor*, „Forum Artis Rhetoricae”, 3-4 (22-23) 2010, s. 6-31.
432. LEŚNIEWSKI Norbert, *Renesans retoryki a hermeneutyka*. w: M. Staniszewski, red., *Pojęcia podstawowe. Część pierwsza. Miasto języka*, Wyd. FORUM NAUKOWE, Poznań 2005, 20 s. 149-164.
433. *LEŚNIEWSKI Norbert, *Retoryka hermeneutyczna w ujęciu H.-G. Gadamera*. w: A. Przyłębski, red., *Dziedzictwo Gadamera*, Poznań 2004
434. LEWANDOWSKI Sławomir, *Topika i topiki prawnicze*, „Palestra” R. 52, nr ½, 2008, s. 9-17, streszcz. ang.
435. LEWIŃSKI Piotr, *Wybrane koncepcje współczesnej teorii argumentacji*, „Seminaria Naukowe Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego” t. 7, 2008, s. 27-33.
436. LICHANŃSKI Jakub Z., *Chaim Perelman i jego znaczenie dla badań nad retoryką. Próba podsumowania*, „Forum Artis Rhetoricae” nr 12-13, 2008, s.
437. LICHANŃSKI Jakub Z., *Kazania Świętokrzyskie – aspekt retoryczny*, „Z badań nad książką i księgozbiorami historycznymi” t. 4, 2010 (fakt. 2011), s. 37-49.
438. LICHANŃSKI Jakub Z., *Miejsca wspólne – perspektywa polska. Przegląd problemów i prolegomena dalszych badań*, „Forum Artis Rhetoricae” 1-2 (16-17) 2009, s. 24-58.
439. LICHANŃSKI Jakub Z., *Organizacje retoryczne czyli retoryka zinstytucjonalizowana. Głosy na dziesięciolecie Polskiego Towarzystwa Retorycznego*, „Forum Artis Rhetoricae”, 3-4 (22-23) 2010, s. 32-39.
440. LICHANŃSKI Jakub Z., *Quintilian vs. Perelman. Jedna czy wiele teorii retoryki oraz problemy argumentacji*, „Forum Artis Rhetoricae”, 1-2 (3-4) 2005, s. 36-48.
441. LICHANŃSKI Jakub Z., *Retoryka a historiografia: prolegomena i głosy*, „Forum Artis Rhetoricae” nr 3-4 (14-15) 2008, s. 7-24.

442. LICHANŃSKI Jakub Z., *Retoryka a/i media: próba określenia pól wspólnych*. w: *Styl – Dyskurs – Media*, red. Barbara Bogoleńska, Monika Worsowicz, Łódź: Wyd. Uniw. Łódzkiego, 2010, s. 383-395.
443. LICHANŃSKI Jakub Z., *Retoryka i ekonomia*, „Forum Artis Rhetoricae” 1 (7) 2006, s. 60-75.
444. LICHANŃSKI Jakub Z., *Retoryka i literatura [na przykładzie Cypriana Norwida W Weronie]*, „Forum Artis Rhetoricae” 2 (2) 2004, s. 11-26.
445. LICHANŃSKI Jakub Z., *Retoryka, retoryczność i badania literackie. Wyjaśnienie pewnych nieporozumień i przedstawienie metody badawczej*, „Przegląd Humanistyczny” nr 5/6, 2006, s.251-266.
446. LICHANŃSKI Jakub Z., *Retoryka w Polsce – analiza bibliografii oraz określenie stanu i kierunków badań. Próba podsumowania*, „Forum Artis Rhetoricae” 2004:1, s. 73-83.
447. LICHANŃSKI Jakub Z., *From Academia Istropolitana to the Jagiellonian University. History of Rhetoric in Hungary, Slovakia, Bohemia and Poland in the 14th and 15th century*, „Forum Artis Rhetoricae” 2011:27
448. LICHANŃSKI Jakub Z., *„Theology of liberation” and its Tradition in Poland – Church, Politics, and Rhetoric in 1981-1989*, „Forum Artis Rhetoricae” 1-2 (8-9) 2007, s. 74-83.
449. LOREK Piotr, *Retoryczna dispositio I Listu do Tessaloniczan Pawła z Tarsu*, „Rocznik Teologiczny” t. 50, nr ½, 2008, s. 55-65, streszcz. ang.
450. MACHAJ Mateusz, Jan Lewiński, *Od metody do retoryki*, „Forum Artis Rhetoricae” 1 (7) 2006, s. 35-59.
451. MACIEJEWSKI Marcin, *Pragma-lingwistyczne aspekty argumentowania*, „Forum Artis Rhetoricae”, 1-2 (3-4) 2005, s. 63-76.
452. MACIEJEWSKI Marcin, *Rola kompetencji retorycznej w kształceniu i pracy tłumacza*, „Rocznik Przekładoznawczy” t. ¾, 2007/2008, s. 283-296, streszcz. ang.
453. MARIN Noemi, *From Banned Rhetoric to Public Legitimacy: Religion and National Discourse in Post-Communist Romania*, „Forum Artis Rhetoricae”, 1-2 (8-9) 2007, s. 30-48.
454. MICHAŁOWSKA Teresa, *Klucz semiotyczny: teoria i twórczość literacka w średniowieczu*, „Pamiętnik Literacki”, R. XCVII, z. 3, 2006, s. 29-54 (str. w jęz. ang.).
455. MIELCZARSKI Cyprian, *Dziedzictwo klasycznej sofistyki i kultura współczesna*, „Forum Artis Rhetoricae” 2011:26, s. 7-26.
456. MIERZEJEWSKI Marcin, *Argumentacja w Internecie. Wybrane elementy stylistyki argumentacji w hipertekście*, „Forum Artis Rhetoricae” 2004:1, s. 12-20.
457. MIŁKOWSKA-SAMUL Kamila, *Retoryka w Internecie. O zastosowaniu retoryki do analizy zjawisk komunikacyjnych w Sieci na przykładzie serwisów plotkarskich*, „Forum Artis Rhetoricae”, 1-2 (20-21) 2010, s. 59-72
458. MOKRZAN Michał, *Z antropologii – retoryka: etnologiczne refleksje na marginesie „Przedsięwzięcia postmodernistycznego”*, „Zeszyty Etnologii Wrocławskiej”, nr 1, 2005, s. 67-75 (str. w jęz. ang.).
459. NADOLSKA-MĘTEL Ewa, *Metoda retoryczna w badaniach nad dramatem*, „Forum Artis Rhetoricae”, 3-4 (5-6) 2005, s. 87-103.
460. NERCZUK Zbigniew, *Retoryczność platońskiej „Obrony Sokratesa”*, „Studia Antyczne i Mediewistyczne”, t. 3, 2005, s. 43-48 (str. w jęz. niem.).

461. NERCZUK Zbigniew, *Traktat „Przeciw retorum” Sekstusa Empiryka*, „Studia Philosophica Wratislaviensia”, vol. 1, fasc. 1, 2006, s. 135-147.
462. NIEZNAŃSKI Edward, „Logos” retoryki sądowej Arystotelesa, „Myśl Ekonomiczna i Prawna”, nr 3, 2006, s. 173-190 (str. w jęz. ang.).
463. NOWASZCZUK Jarosław, *Budowa wypowiedzi w ujęciu „Retoryki” Filipa Kallimacha*, „Forum Artis Rhetoricae” 1-2 (16-17) 2009, s. 6-23.
464. *NOWASZCZUK Jarosław, *Kompozycja wypowiedzi w ujęciu greckiej szkoły retorycznej*, „Roczniki Humanistyczne” LIV – LV/2006 – 2007, s. 241-262.
465. *NOWASZCZUK Jarosław, *Kompozycja wypowiedzi w ujęciu rzymskiej szkoły retorycznej*, „Colloquia Theologica Ottoniana” I/2007, s. 95 – 118.
466. OBREMSKI Krzysztof, *Stalin, panegirysty i prawo przechodzenia zmian ilościowych w jakościowe*, „Pamiętnik Literacki” R. XCVIII, 2007, z. 3, s. 123-136.
467. OLCZYK Tomasz, *My, oni i wirtualne światy telewizyjnej reklamy politycznej*, „Forum Artis Rhetoricae” 2011:26, s. 99-117.
468. OLESZCZAK Dorota, *Libertyńska lektura starożytnych. Między interpretacją a manipulacją*, „Forum Artis Rhetoricae”, 3-4 (5-6) 2005, s. 24-33.
469. OLESZCZAK Dorota, *Retoryka wystąpień Leszka Millera – prolegomena do analizy*, „Forum Artis Rhetoricae” 2004:1, s. 35-40.
- 469a. ORNATOWSKI Cezar M., *The Idea of Politics in “Political” Rhetoric*, „Forum Artis Rhetoricae” 2011: 27
470. ORNATOWSKI Cezar M., *Raport z konferencji Retoryka w społeczeństwie*, Uniwersytet Leiden, Holandia, 21-23 stycznia 2009, „Forum Artis Rhetoricae” 3-4 (18-19) 2007, s. 161-163.
471. ORNATOWSKI Cezar, *Rhetoric and Science: Oxymoron or Tautology*, „Forum Artis Rhetoricae”, 1(7) 2006, s. 7-34 [analiza najnowszych tendencji w badaniach relacji: retoryka a nauka]
472. ORNATOWSKI Cezar, *Rhetoric, Religion, and Politics in the Talks between the Church and the Authorities in Poland, 1980-1989*, „Forum Artis Rhetoricae”, 1-2 (8-9) 2007, s. 6-29.
473. *OSTAFIŃSKI Witold, *O sposobie obrazowania w świętokrzyskich kazaniach radiowych*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny”, R. LVII, 2004, nr 4, s. 261-276.
474. OZÓG Kazimierz, *Retoryka współczesnych ulotnych tekstów wyborczych*, „Zesz. Nauk. WSP Rzeszów, Językoz.” Z. 6, 2001, s. 41-50.
- 474a. PARTYKA Joanna, *Tradycja antyczna jako argument w polemice z wrogami Rzeczypospolitej*, „Forum Artis Rhetoricae” 26:2011, s. 27-36.
475. PAWLAK-HEJNO Elżbieta, *Kryminalny powrót do przeszłości – zabiegi retoryczne w retro-opowieściach Marcina Wrońskiego*, „Forum Artis Rhetoricae” 2 (25) 2011
476. PAWLIKOWSKI Tomasz, *Osobowość, charakter oraz umiejętności zawodowe predysponujące do uprawiania retoryki według „Institutiones oratoriae” Marka F. Kwintyliana*, „Parerga”, t. 2, 2006, s. 119-133.
477. PIETRZAK Małgorzata, *Możliwości interpretacyjne i wykonawcze poezji Konstantinosa Kawafisa*, „Forum Artis Rhetoricae” 2 (2) 2004, s. 27-44.
478. PIETRZAK Małgorzata, *Problemy argumentacji tekstu artystycznego w realizacji poza artystycznej na przykładzie „Boskiej Komedii” Dantego*, „Forum Artis Rhetoricae”, 3-4

(5-6) 2005, s. 48-64.

479. PIETRZAK Małgorzata, *Współczesny odbiorca w świecie retoryki, kultury i sztuki. Rola teatru w budowaniu świadomości retorycznej odbiorcy*, „Forum Artis Rhetoricae” 2004:1, s. 21-34.

480. PIETRZAK-Thébault Joanna, *Na progu nowoczesności. Renesansowa sztuka mnemotechniczna na przykładzie Dialogu o pamięci Lodovica Dolce*, „Forum Artis Rhetoricae” 1 (24) 2011, s. 25-46.

481. PIKOR Wojciech, *Analiza retoryczna: od egzegezy do katechezy*, „Katecheta”, R. 52, 2008, nr.6, s. 11-20.

482. PLANETA Paweł, *Chaos w globalnej sieci perswazji*, „Zeszyty Prasoznawcze”, R. XLV, nr 3-4, s. 43-64 [omawia m.in. zagad. perswazji w propagandzie, także z wykorzystaniem internetu]

483. PINDEL Roman, *Nowa retoryka w ujęciu Chaima Perelmana oraz Lucie Olbrechts-Tyteca w kontekście badania tekstu biblijnego*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 2003, t. 36, z. 2, s. 414-436, streszcz. w jęz. niem.

484. *PŁACHCIŃSKA Krystyna, *Oracje z „Odprawy posłów greckich” w świetle mów sejmowych z czasów Jana Kochanowskiego*, „Pamiętnik Literacki” 2006, z. 4.

485. PODBIELSKI Henryk, *Hermogenes z Tarsu: starożytny, renesansowy i obecny wizerunek jego postaci*, „Symbole Philologorum Posnaniensium Graece et Latinae” vol. 18, 2008, s. 197-206, streszcz. ang.

486. RAUBO Grzegorz, *„Ars dissimulandi” albo o sztuce maskowania się wielkich statystów, filozofów i uczonych w epoce baroku*, „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Literacka” t. 14/15, 2008, s. 183-196.

487. *REJTER Artur, *Miejsce retoryki we współczesnej komunikacji: zarys problematyki*, „Język Polski”, R. LXXXV, 2005, z. 2, s. 116-123.

488. ROSIŃSKA Agnieszka, *Językowy obraz pojęcia mężczyzna w reklamach prasowych*, „Studia Medioznawcze/Media Studies”, vol. 4 (14) 2003, s. 62-73.

489. RUDNICKA Ewa, *Recepcja mechanizmów myślenia argumentacyjnego w mikrostrukturze opracowań leksykograficznych*, „Forum Artis Rhetoricae”, 1-2 (3-4) 2005, s. 77-105.

490. RYPEL Agnieszka, *Retoryka a paradygmaty kulturowe, mity i programy komunikacji społecznej (na przykładzie dyskursu edukacyjnego)*, „Forum Artis Rhetoricae” 3-4 (18-19) 2009, s. 114-143.

491. RZEPECKA Marta, *Perswazja w pożegnalnym przemówieniu prezydenta Richarda Nixona*, „Forum Artis Rhetoricae” nr 3-4 (14-15) 2008, s. 133-148.

492. SEROCZYŃSKI Grzegorz, *Językowe środki perswazji w kazaniach kardynała Stefana Wyszyńskiego*, „Prace Filologiczne”, tom I, 2005, s. 125-141.

493. SIEROTOWICZ Tadeusz, *Aut Caesar aut nihil. Galileuszowe ćwiczenia z retoryki*, „Forum Artis Rhetoricae” 3-4 (11-12) 2007, s. 62-82.

494. SIWIERSKA-CHMAJ Anna, *Ojczyzna, naród, społeczeństwo – funkcjonowanie terminów w exposé premierów Polski w latach 1919-2001*, „Studia Medioznawcze / Media Studies”, vol. 4 (14) 2003, s. 74-96.

495. SKIBICKI Marcin, *Elocution dans la publicite francaise contemporaine: cas de figures de sens*, „Studia Romanica et Lingustica Thorunensia”, vol. 4, 2004, s. 109-120 (str. w jęz. Pol.).
496. SKOVORODIKOV Aleksander P., *O klasyfikacji ritoriceskich priemov*, „Stylistyka” t. 14, 2005, s. 103-119, streszcz. ang.
497. SKWARA Marek, „Nieartystyczne” sposoby perswazji w polskich oracjach pogrzebowych z XVII wieku, „Forum Artis Rhetoricae”, 3-4 (5-6) 2005, s. 65-86.
498. SMORĄG-RÓŻYCKA Małgorzata, *Retoryka – uniwersalny język sztuki świata śródziemnomorskiego*, „Portolana” vol. 3, 2007, s. 163-177, streszcz. ang.
499. SOKOŁOWSKA Katarzyna, *Elementy retoryki w hagiografii Floriana Jaroszewicza „Matka świętych Polska”*, „Poznańskie Studia Teologiczne”, t. 16, 2004, s. 265-281.
500. SOKOŁOWSKI Mikołaj, *Mowy pogrzebowe wygłoszone z powodu śmierci Adama Mickiewicza wobec tradycji gatunku*, „Pamiętnik Literacki”, R. XCVI, 2005, z. 4, s. 123-141.
501. SOŁTYS Andrzej, *O właściwą interpretację klasycznego pojęcia retoryki*, „Studia Sandomierskie”, t. 12, z.1, 2005, s. 79-90.
502. SOŁTYSIAK Marek, *Etyka jako retoryka dobra: arystotelesowskie korzenie filozofii praktycznej Hansa Georga Gadamera*, „Rocznik Wydziału Filozoficznego Wyższej Szkoły Filozoficzno-Pedagogicznej „Ignatianum” w Krakowie” t. 12, 2006, s. 169-185.
503. SPIERAŁSKA Beata, „Musimy się porozumieć” – monolog Bérengera w „Niepłatnym mordercy” E. Ionesco, „Forum Artis Rhetoricae” 2 (2) 2004, s. 45-55.
504. STARNAWSKI Bartłomiej, *Monstrum horrendum, informe, ingens, cui lumen ademptum...? Retoryka jako wyzwanie rzucone literaturozawstwu. Szkic warsztatowy*, „Forum Artis Rhetoricae” 2 (25) 2011, s. 113-136.
505. STRADOMSKI Jan, *Sztuka oratorska w służbie idei zjednoczenia Kościoła w utworach przedstawicieli hierarchii prawosławnej w I. Rzeczypospolitej*, „Południowosłowiańskie Zeszyty Naukowe”, z. 2, 2005, s. 81-94 (str. w jęz. ros.).
506. STYSZYŃSKI Marcin, *Wpływ klasycznej retoryki arabskiej na współczesne społeczeństwo*, „Forum Artis Rhetoricae” 3-4 (18-19) 2009, s. 144-160.
507. STYSZYŃSKI Marcin, *Wykorzystanie tradycyjnej symboliki we współczesnej kulturze arabskiej*, „Forum Artis Rhetoricae” 2 (25) 2011, s. 99-111.
508. SULIMA Roch, *Słowo mówione w audiowizualnym świecie*, „Literatura Ludowa” R. 49, nr 6, 2005, s. 15-25, streszcz. ang.
509. SZABELSKA Hanna, *Metamorfozy toposu Arystotelesowej <obscuritas>. O filozoficznych i teologicznych koneksjach retoryki renesansowej*, „Terminus”, R. VII (2005), z. 1-2 (12-13), s. 141-173.
510. SZEWCZYK Leszek, *Retoryka we wspólnocie Kościoła*, „Civitas Mentis”, 2007, t. 2, s. 253-264, streszcz. niem., ang.
511. SZCZEPANOWSKA Irena, *Retoryka – konotacje pojęcia we współczesnej publicystyce i naukach humanistycznych*, „Białostockie Archiwum Językowe” nr 2, 2002, s. 157-181.
512. *SZTAJER Sławomir, *How is religious discourse possible? The constitutive role of metaphors in religious discourse*, „Lingua ac Communitas”, 2006, nr 16, s. 49-54.
513. SZWAT-GYŁYBOWA Grażyna, *Mnemotechnika Petyra Dynowa*, „Południowosłowiańskie Zeszyty Naukowe”, z. 2, 2005, s. 139-150 (str. w jęz. ang.).

514. TARASEWICZ-GRYT Oliwia, *Facebook jako przykład retoryki uczestnictwa*, „Forum Artis Rhetoricae”, 1-2 (20-21) 2010, s. 46-58.
515. TARASEWICZ-GRYT Oliwia, *Przeszłość jako konstrukt kulturowy. Obraz rewolucji i komunizmu w służbie perswazji*, „Forum Artis Rhetoricae” 2 (25) 2011, s. 61-77.
516. TARASEWICZ-GRYT Oliwia, *Homo seriosus i homo rhetoricus w dyskursie politycznym. Strategie argumentacyjne Janusza Palikota i jego oponentów*, „Forum Artis Rhetoricae” 2011:26, s. 79-98.
517. TORBUS Sławomir, *Listy św. Pawła w retorycznej kulturze antyku*, „Theologica Wratislaviensia”, t. 1, 2006, s. 11-18 (str. w jęz. ang.).
518. TRYKSZA Anna, *Polityka about politics and politicians. The rhetoric of journalism*, „Forum Artis Rhetoricae” 2011:27, s.
519. TRYSIŃSKA Magdalena, *Rytualne zachowania komunikacyjne w języku polityków czyli o powitaniach i pożegnaniach (na przykładach rozmów prowadzonych w TV i Internecie)*, „Przegląd Humanistyczny” nr 3, 2004, s. 103-113.
520. WIERZBICKA Elżbieta, *Argumentacja erystyczna w tekstach naukowych*, „Forum Artis Rhetoricae” 3-4 (11-12) 2007, s. 97-108.
521. WOJCZYŃSKA Anna, *Co by tu Państwu dziś nieciekawego powiedzieć”...*, czyli o niektórych polonistycznych sposobach na oczarowanie studenta, „Kształcenie Językowe” t. 7, 2008, s. 95-106, streszcz. ang.
522. WOJTOWICZ Witold, *Między oralnością a pismem. Kilka uwag o staropolskiej „Legendzie o św. Aleksym”*, „Pamiętnik Literacki” R. XCVIII, 2007, z. 2, s. 185-206.
523. WOLEŃSKI Jan, *Sens retoryczny pojęć metalogicznych*, „Forum Artis Rhetoricae”, 1-2 (3-4) 2005, s. 6-21.
524. WOLSZA Janina, *Retoryka w „Dziejach” Polibiusza – opisy bitew morskich*, „Meander” 1995, nr ¾, s. 95-106.
525. WORSOWICZ Monika, *Kategoria stosowności w kontekście blogów internetowych*, „Forum Artis Rhetoricae”, 1-2 (20-21) 2010, s. 34-45
526. WÓJCIUK Monika, *CNN effect jako narzędzie oddziaływania na masowego odbiorcę*, „Forum Artis Rhetoricae”, 1-2 (20-21) 2010, s. 21-33
- 526a. *Wyzwania współczesnej kultury wobec retoryki – wielogłos*, „Forum Artis Rhetoricae” 25:2011, s. 15-37.
527. ZABŁOCKI Stefan, *Retoryka klasyczna a retoryka manieryzmu*, opr. Piotr Urbański, „Scripta Classica”, vol 3, 2006, s. 112-122 (str. w jęz. niem. i ang.)
528. ZAŁĘSKA Maria, *Argumentacja z perspektywy lingwistyki i retoryki*, „Forum Artis Rhetoricae”, 1-2 (3-4) 2005, s. 49-62.
529. ZAŁĘSKA Maria, *Metateksty, metahistoria i retoryka*, „Forum Artis Rhetoricae” nr 3-4 (14-15) 2008, s. 25-42.
530. ZAŁĘSKA Maria, *Refutacja retoryczna a falsyfikacja w nauce*, „Forum Artis Rhetoricae” 3-4 (11-12) 2007, s. 83-96.
531. ZAŁĘSKA Maria, *‘Retoryka’ a ‘rytuał’: między znaczeniem neutralnym a konotacją negatywną*, „Forum Artis Rhetoricae” 2004:1, s. 5-11.

532. ZALEŃSKA Maria, *Zastosowania Nowej Retoryki w badaniach nad komizmem*, „Forum Artis Rhetoricae” nr 12-13, 2008, s. .
533. *ZAPOLSKA Anna, *Slogan – forma medialnej retoryki*, „Edukacja i Dialog” 2005:4
534. ZAWISZA Artur, *Sposoby argumentacji w środowisku sejmowych komisji śledczych*, „Forum Artis Rhetoricae”, 3-4 (5-6) 2005, s. 104.
535. ZEIDLER Kamil, *O dopuszczalności stosowania sposobów erystycznych w postępowaniu sądowym*, „Palestra”, R. 49, nr 7/8, 2004, s. 119-130.
536. ZGÓŁKA Tadeusz, *Retoryka bez uprzedzeń: Stanisławowi Bortnowskiemu w odpowiedzi*, „Polonistyka” nr 5, 2002, s. 276-278.
537. ZGÓŁKOWA Halina, *Dlaczego retoryka?* „Polonistyka” nr 6, 2001, s. 327-332.
538. ZGÓŁKOWA Halina, Tadeusz Zgółka, *Retoryka dydaktyczna – dydaktyka retoryczna*, „Polonistyka”, R. 58, nr 2, 1995, s. 21-25.
539. ŻYTKIEWICZ Dorota, *Retoryka a dydaktyka: o miejscu kompetencji retorycznych w edukacji*, „Terazniejszość. Człowiek. Edukacja” 2008, nr 3, s. 61-74, streszcz. ang.

stan na 31.03.2012

INDEKS NAZWISK

- Aeschines 542,
Agricola, Rudolphus 541,
Aleksandrova, Donka 577
Al-Gahiz (al-Jahiz) 292
Allhoff, D.W. 543,
Allhoff, W. 543
Anonymus Gallus, see Gallus Anonymus
Aphthonios 540,
Aristotle 154, 462, 502, 509, 544,
Augustus II the Strong, King of Poland
198
Augustinus Aurelius 256
Austen, Jean 73
Awtuchowicz, Tamara A. 578
Bach, Jan Sebastian 110, 423
Barge, J.K. 563
Baumgarten, Alexander Gottlieb 427
Beck, Gloria 545,
Benedict XVI 420
Birkenbihl, Vera F. 546
Bobola, Andrzej 342
Bogołębska, Barbara 579
Booth, Wayne C. 580
Bredemeier, Karsten 547, 581
Brock, Timothy C. 548
Bruni, Leonardo 205
Burke, Kenneth 572
Bush, George W. 349
Calboli-Montefusco, Lucia 582
Callimachus Experiens 463
Camblak, Grigiruj 357
Carrilho, Manuel M. 562
Cassiodorus, Flavius Magnus Aurelius 45
Caxton, William 236
Chalecki, Mikołaj Krzysztof 195, 583
Chandler, Clive 584
Chesterton, Keith Gilbert 116
Churchill, Winston, sir 406
Cicero, Marcus Tullius 190, 191, 192, 339,
549
Cichocka, Helena 585
Czyżewski, Marek 243, 620
Dambrowski, Samuel 240
Dante Alighieri 478
Demetrius, see pseudo-Demetrius
Detz, Joan 550
Dionysus of Halicarnassus 52, 369, 370,
Dolce, Lodovico 480
Donne, John 246
Douglass, Rodney B. 572
Dubisz, Stanisław 586
Dynow, Petyr 513
Eberhardus Hispalensis 176
Eckius, Valentinus 175
Edmueller, Andreas 551
Eemeren Frans H. van 587

Elsner, Jaś 552
 Emrich, Berthold 572
 Erazm of Rotterdam 124
 Ficino, Marsilio 205
 Fish, Stanley 553
 Fredborg, Karin Margareta 588
 Fumaroli, Marc 590
 Gadamer, Hans-Georg 502
 Galilleo Galilei 265, 493
 Gallus Anonymus 148, 247
 Gałczyński, Konstanty Ildefons 146, 149,
 Gorzkowski, Albert 589
 Gotfried de Vinsauf 76
 Górski, Jakub 554
 Green, Melanie C. 548
 Heigl, Peter 555
 Hermogenes 51, 485
 Ibn Tumlus (Alhagig bin Thalmus) 604
 Ionesco, Eugene 503
 Isocrates 307
 Jacobus de Paradiso 85
 Jakub z Paradyża, see Jacobus de Paradiso
 Jan Kazimierz Waza, see John II Casimir
 Vasa, King of Poland
 Jaroszewicz, Florian 499
 Jasiński, Tomasz 591
 John Paul II, 74, 135, 209
 John II Casimir Vasa, King of Poland 232
 Julkowska, Violetta 592
 Juszczczyk, Andrzej 593
 Kadłubek, Wincenty (Vincent Kadlubek)
 148, 219, 320
 Kawafis, Konstandinos 477
 Kallimach, Filip Buonacorsi, see
 Callimachus Experiens
 Kennedy, John F. 39
 Kierkegaard, Soren 61
 Knapiusz, Grzegorz 187
 Kochanowski, Jan 80, 484
 Kohout, Jaroslav 556
 Koptak, Paul E. 557
 Korolko, Mirosław 352, 594
 Kowalski, Sergiusz 243, 620
 Krawczuk, I.B. 595
 Kupis, Bogdan 596
 Kwintylian, see Quintilian
 Lausberg, Heinrich 559, 597
 Lechoń, Jan 111
 Lelewel, Joachim 591
 Leśmian, Bolesław 431
 Lewandowska- Tarasiuk, Ewa 599, 601
 Lichański, Jakub Z. 600, 601, 602. 603
 Majone, Giandomenico 561
 Malory, Thomas sir 236
 Maroon, Aouad 604
 Meyer, Michel 562, 606
 Meynet, Roland 563, 607, 608
 Mews, Constant J. 605
 Mickiewicz, Adam 339, 500

- Mijakowski, Jacek 173
- Miller, Leszek 469
- Mistrz Wincenty, see Kadłubek, Wincenty
- Morreale, S.P. 564
- Moskorzowski, Andrzej 13, 341
- Moss, Ann 572
- Nadolski, Bronisław 565
- Nancel, Nicolas de 48
- Nederman, Cary J. 605
- Nixon, Richard 491
- Norwid, Cyprian 444
- Nowodworski, Bartłomiej 10
- Obremski, Krzysztof 609,
- Olbrechts-Tyteca, Lucille 483
- Ornatowski, Cezar M. 610
- Ossoliński, Jerzy 13
- Ostafiński, Witold 611
- Palikot, Janusz 467
- Papczyński, Stanisław 136, 566, 567, 596, 614
- Parnicki, Teodor 99, 593
- Pasek, Jan Chryzostom 340
- Paulus, St. 449, 517
- Pawłowski, Krzysztof 615
- Perelman, Chaim 377, 418, 419, 436, 440, 483, 532, 568, 616, 617,
- Pernot, Laurent 570
- Petrycy, Sebastian z Pilzna 40
- Philodemus 584
- Philostratus Atheniensis 569
- Pisarek, Walery 197, 612
- Plantion, Christian 617a
- Plato 324, 460
- Plett, Heinrich E. 571
- Płuciennik, Jarosław 613
- Polybius 524
- Potocki, Stanisław Kostka 248
- Prokopovic, Teofan 270
- Prudentius, Aurelius Clemens 414
- Przyczyna, Wiesław 618
- Pseudo-Demetrius 560
- Puttenham, George 392
- Quintilian, Marcus Fabius 147, 440, 476, 558
- Ramée, Pierre de la 48
- Regan, Ronald 349
- Rej, Mikołaj 126, 151, 204, 230
- Rubinkowski, Jan Kazimierz 198
- Rushdi, Salman 380
- Rusiecki, Benedykt 200
- Rusinek, Michał 599, 621, 622
- Russell, Bertrand, sir 447
- Rutkowski, Krzysztof 32
- Sapieha, Kazimierz Władysław 200
- Sarbiewski, Stanisław 13, 304
- Sextus Empiricus 461, 573
- Shaftesbury, lord (Anthony Ashley Copper, 3rd Earl of Shaftesbury) 417
- Sholem, Gershom 623
- Sidonius Apollinaris 291

Skarga, Piotr 112, 118, 213
 Skolecka-Kona, Krystyna 624
 Skwara, Marek 572, 583
 Sobczak, Barbara 619, 625
 Sobieski, Jakub 10, 342
 Sołogub, Fiodor (Fiodor Kuzmicz Tietiernikow) 81
 Sommerfeld, Johannes der Älder 176
 Spitzberg B.H. 563
 Stalin, Józef W. 208, 466
 Szczawiński, Jakub 342
 Szczypiorski, Andrzej 428
 Tabako, Tomasz 243, 620
 Thierry of Chartres 588
 Thomas, Wilhelm 551
 Thomson, Rodney M. 605
 Tierney, Elizabeth 574
 Timmermans, Benoit 562
 Todorov, Tzvetan 572
 Toulmin, Stephen E. 330
 Twardowski, Samuel 138,
 Ueding, Gert 626
 Vossius, Johann Gerhard 235
 Walker, Janice R. 575
 Ward, John O. 605
 Wasilewski, Jacek 627
 Wernsdorff, Gottlieb 234
 Weselski, Jerzy Laetus 278
 Wibaldus Stabulensis 576
 Wichelns, Herbert A. 22
 Wilson, Thomas 392
 Woronicz, Jan Pawel 98
 Wyszyński, Stefan, kard. 492
 Załazińska, Aneta 622
 Załęska, Maria 628
 Zgółkowa, Halina 619, 625
 Ziobro, Zbigniew 394
 Ziomek, Jerzy 629
 Zumthor, Paul 572

INDEKS PRZEDMIOTOWY

Agon 69,
Amplificatio 9,
Retoryka antyczna 36, 133, 154, 165, 219,
290, 307, 325, 464, 465, 517
Apologie retoryki 54, 141,
ArgDiaP projekt 362
Argumentacja 41, 85, 104, 151, 276, 288,
297, 298, 330, 343, 354, 361, 367, 378,
386, 402, 418, 419, 425, 429, 430, 440,
451, 456, 457, 467, 489, 528, 534
Ars memorativa 323, 480, 513
Ars praedicandi, patrz Homiletyka
CNN effect 526
Cnota 40, 73
Concetto 217, 300,
Debaty 363, 364
Decorum 525
Definicje retoryki 147, 511
Dispositio 264, 449
Dyskurs 46, 327, 331, 360, 372, 402, 415,
424, 457, 490, 512
Ekfrazja (ecphrasis) 272, 382, 390, 473
Elocutio 96, 495
Epitafium 319
Epithalamium 291, 304, 305,
Erystyka 43, 97, 108, 114, 132, 351, 398,
520, 535
Exposé premierów RP 469, 494
Facebook 514

Figury i tropy 45, 68, 81, 168, 182, 378, 495
Hagiografia 112, 429, 499
Hermeneutyka 432, 433
Historia i retoryka 296, 302, 341, 353, 380,
384, 428, 430, 441, 515, 529
Homiletyka 74, 85, 107, 118, 119, 130, 134,
202, 210, 214, 215, 237, 238, 239, 267,
295, 308,
Inventio 85, 96
Jezuicka retoryka w XVI w. 117, 160, 203,
287, 334,
Kazania, zob. Kazania świętokrzyskie
Kazania świętokrzyskie 276, 473
Kazanie, zob. Kaznodziejstwo
Kazanie 47, 74, 107, 118, 129, 130, 210, 213,
217, 246, 276, 437, 473, 481
Kompozycja 64, 177, 463, 464, 465
Komunikacja 59, 77, 100, 101, 127, 140,
279, 350, 405, 487, 490
Komunikacja niewerbalna 405,
Kultura retoryczna w XVI – XVII w.
we Francji 468
Kultura retoryczna w XVI – XVII w.
w Polsce 151, 157, 230, 231, 232, 385,
389, 484, 486, 497, 505
Manieryzm 217, 300, 325, 527
Metafory 294, 431
Miejsca wspólne 116, 438,
Mimesis 52
Nowo mowa 78, 197
Oracje / mowy 10, 11, 12, 13, 14, 15, 399,
411, 505

Oratorzy/mówcy 10, 11, 12, 13, 21, 39, 133,
215, 216, 230, 231, 286, 340, 365, 373,
404,

Organizacje retoryczne 439

Panegiryk 125, 198, 200, 375, 466

Parafraza 181

Period 51

Perswazja 6, 19, 46, 66, 72, 74, 105, 129,
137, 142, 182, 183, 244, 268, 354, 355,
392, 401, 468, 482, 491, 497, 515

Podręczniki retoryki 16, 17, 18, 119, 120,
121, 136, 152, 158, 185, 199, 221, 222,
223, 224, 233, 235, 254, 255, 280, 312

Postmodernism 178, 212, 458

Postylla 126, 240,

Postyllografia 137

Powrót do retoryki 50, 306, 498

Pragmalingwistyka 376, 451,

Progymnasmata 4, 5, 7, 337, 338,

Pronuntiatio 42, 76, 96, 139, 186, 318,

Prooemium 14, 148, 210, 247, 320, 321, 359

Refutatio 530

Reklama 115, 128, 166, 301, 335, 367, 391,
402, 403, 488, 533

Retoryczność 57, 218, 249, 253,

Retoryka arabska 1, 292, 507

Retoryka bizantyńska 52,

Retoryka chrześcijańska 62, 256, 413

Retoryka klasyczna 91, 92, 122, 181, 358,
501, 527

Retoryka kontrastywna 371

Retoryka logiczna 293

Retoryka parlamentarna 109, 534

Retoryka prawnicza 87, 88, 121, 131, 186,
241, 259, 260, 381, 387, 434, 462, 535

Retoryka prezydencka 349, 366, 491

Retoryka publiczna we współczesnej
Polsce 170, 172, 183, 229, 294, 310, 311,
313, 322, 345, 346, 347, 398, 420, 479,
508

Retoryka

- ciała 53

- ekonomii 56, 403, 443, 450

- transformacji (ustrojowej) 3, 55,

Retoryka i

- architektura 98, 208

- dziennikarstwo 20, 28, 29, 31, 32, 33,
58, 59, 67, 79, 84, 102, 106, 153, 168,
227, 228, 229, 310, 353, 354, 355, 413,
442, 518

- etyka 135, 145, 169, 237, 242, 263, 268,
271, 284, 502

- historiografia średniowieczna 24, 148,

- internet 416, 456, 457, 519, 525

- lingwistyka 328, 528

- literatura 86, 89, 444, 445

- literature popularna 75, 162,

- logika 379, 425, 523

- medycyna 103,

- muzyka 93, 110

- nauka 83, 383, 400, 530

- poetyka 35, 123, 154, 175

- **polityka** 23, 35, 38, 55, 105, 106, 115, 155, 169, 170, 174, 189, 206, 211, 232, 243, 245, 266, 289, 344, 349, 407, 409, 410, 411, 412, 424, 447, 467, 469, 469a, 474
- **propaganda** 193, 245
- **public relations** 309
- **religia** 159, 196, 348, 360, 396, 413, 448, 453, 472, 510, 512
- **stylistyka** 30, 151, 157, 314, 354
- **szkoły w XVI i XVII w.** 5, 6, 69,
- **tv** 393, 394, 395, 516, 519, 526
- Retoryka średniowieczna** 148, 188, 269, 437, 454, 522
- Retoryka i/w edukacji** 8, 25, 65, 70, 97, 108, 144, 150, 156, 163, 164, 179, 220, 238, 257, 261, 262, 264, 277, 279, 281, 282, 306, 315, 326, 331, 332, 333, 374, 398, 415, 422, 426, 452, 490, 521, 536, 537, 538, 539
- Retoryka w/i Biblia** 94, 95, 196, 225, 336, 483
- Retoryka w XVIII w.** 34, 167,
- Retoryka w Polsce** 66, 71, 143, 157, 171, 201, 206, 230, 231, 273, 274, 275, 283, 299, 316, 317, 356, 368, 385, 389, 446, 484, 497, 505
- Retoryka wizualna** 401, 408
- Rhetores** 62, 90
- Rhetorical criticism** 22, 162, 431, 444, 445, 459
- Sofiści** 62, 90, 176, 178, 455
- Stylistyka** 30, 151, 314, 378, 496
- Terminologia retoryczna** 27
- Teoria literatury** 44, 184, 196, 251, 252, 258, 379, 397, 504
- Topika** 26, 47, 48, 81, 112, 349, 359, 360, 372, 414, 434, 509

Helena Cichocka
Uniwersytet Warszawski

Z NAJNOWSZYCH BADAŃ NAD DIONIZJUSZEM Z HALIKARNASU – NA POGRANICZU GRAMATYKI I RETORYKI

Znaczna część dotychczasowych badań nad twórczością Dionizjusza z Halikarnasu, w tym także polskich, koncentruje się wokół jego traktatów z zakresu krytyki literackiej¹ oraz retoryki² ze szczególnym uwzględnieniem analiz stylu takich mówców³, jak Lizjasz, Izokrates, Izajos oraz Demostenes, Hiperejdes i Ajschines a także historyków (Tukidydes), natomiast w znacznie mniejszym stopniu zwraca uwagę na studia Dionizjusza nad językiem.

Niezwykle złożonej problematyce powiązania z retoryką rozmaitych dyscyplin starożytnych, a wśród nich także *mimesis*, jest poświęcona niedawno opublikowana monografia C. C. de Jonge *Between Grammar and Rhetoric*, zawierająca szczegółową analizę poglądów Dionizjusza z Halikarnasu na język, językoznawstwo a także literaturę⁴. W uwagach wstępnych do swej pionierskiej pracy (rozdz. I. *Introduction*) holenderski uczony pisząc o stosunku Dionizjusza do tradycji greckiej gramatyki i retoryki zwraca szczególną uwagę na fakt, że zasługą Dionizjusza z Halikarnasu jest przede wszystkim rozwinięcie zastanej różnorodności teorii zakresu retoryki oraz gramatyki w rozmaite dyscypliny związane ze studiami nad językiem. Wiele koncepcji zapożyczył on zatem zarówno od uczonych wcześniejszych jak i współczesnych: filozofów, filologów,

1. W polskiej tradycji filologicznej zapoczątkował takie badania artykuł Marii Maykowskiej - *Dionizjos z Halikarnasu jako krytyk literacki*, *Meander* 5, 6-7 (1950), pp. 394 – 408.

2. cf. H. Cichocka, *Mimesis i retoryka w traktatach Dionizjusza z Halikarnasu a tradycja bizantyńska*, Warszawa 2004 (pp. 317).

3. cf. H. Cichocka, *Dionizjusz z Halikarnasu a retoryka (O dawnych mówcach)*, *Terminus* VII (2005), z. 1-2 (12-13), pp. 53 – 69.

4. Casper C. de Jonge, *Between Grammar and Rhetoric. Dionysius of Halicarnassus on Language, Linguistics and Literature*, Brill, Leiden Boston 2008, pp. 456.

gramatyków, badaczy zarówno teorii metryki jak i muzyki, krytyków literackich oraz retorów tworząc niezwykle efektowny system teorii retorycznej⁵.

Z jednej strony monografia de Jonge pogłębia naszą znajomość teorii lingwistycznych końca I wieku p.n.e., znanych tylko z nielicznych fragmentów tekstów z zakresu gramatyki oraz filologii, a stanowiących przecież jedyne źródło wielu traktatów Dionizjusza. Z drugiej zaś rzuca światło na ważne powiązania między różnymi antycznymi dyscyplinami, których przedmiotem badań był przede wszystkim język. Należy tutaj zaznaczyć, zdaniem autora monografii, że starożytne koncepcje językoznawcze były kształtowane przez różne dyscypliny, jak filozofia, filologia, gramatyka, teoria retoryczna, krytyka literacka, a nawet studia nad metryką i muzyką. Wzajemne związki starożytnej filozofii i gramatyki przyciągały dotychczas uwagę takich badaczy, jak D. L. Blank⁶, I. Sluiter⁷, czy też P. Swiggers & A. Wouters⁸, natomiast powiązania między teorią retoryczną oraz zbliżonymi do niej dyscyplinami⁹. nie doczekały się jeszcze systematycznego opracowania z wyjątkiem nielicznych publikacji D. M. Schenkevelda z pogranicza składni oraz retoryki¹⁰.

Rozdział II (*Dionysius on the nature of language*) monografii C. C. de Jonge przedstawia najważniejsze założenia Dionizjusza dotyczące natury języka, które tworzą podstawę jego dalszych teorii. Szczególnie zainteresował mnie w podrozdziale 2.5 (*„Philosophy of language in Dionysius’ On Composition?”*) - paragraf 2.5.3. *Dionysius on mimetic words* (Comp. 16), w którym de Jonge nawiązując do stoickiej idei powiązania między nazwami a określanymi przez nie przedmiotami analizuje na wstępie jeden z czterech znaczeń terminu „kompozycja” (*synthesis*), a mianowicie wartość fonetyczną poszczególnych liter i sylab¹¹.

5. cf. op. cit., p. 395: „This study has clearly shown that Dionysius does not merely refer to ideas from earlier and contemporary scholars, but also brings them together in a coherent system of rhetorical teaching”.

6. *Ancient Philosophy and Grammar. The Syntax of Apollonius Dyscolus* (American Classical Studies 10), Chico, California 1982.

7. *Ancient Grammar in Context, Contributions to the History of Ancient Linguistic Thought*, Amsterdam 1990.

8. (eds.), *Grammatical Theory and Philosophy of Language in Antiquity* (Orbis Supplementa 19), Leuven/Paris/Sterling, Virginia 2002.

9. cf. Casper C. de Jonge, op. cit., rozdz. I. *Introduction*, pp. 2-3: „(...) There is no better example of this ancient integration of disciplines than the rhetorical works of Dionysius of Halicarnassus”.

10. cf. D. M. Schenkeveld, *A Border-case between Grammar and Rhetoric*, w: G. Ueding (ed.), *Rhetorik zwischen den Wissenschaften. Geschichte, System, Praxis als Probleme des Historischen Wörterbuchs der Rhetorik*, Tübingen 1991, pp. 149 – 157; *A Rhetorical Grammar. C. Iulius Romanus, Introduction to the Liber de adverbio*, ed. with introduction, translation and commentary, Leiden/Boston 2004.

11. cf. de Jonge, op. cit., pp. 70 – 72, 75 – 77.

Następnie de Jonge przypomina, że poeci oraz prozaicy korzystali z dwóch możliwości stosowania „mimetycznych wyrazów”: tworzyli je sami lub zapożyczali od innych pisarzy poczynając od Homera¹². Następnie uczony analizuje przejście Dionizjusza od mimesis praktykowanej przez prozaików i poetów (zwracając ponownie szczególną uwagę na twórczość Homera) do *mimesis* stosowanej w naszym naturalnym języku; proces ten dotyczył zatem przechodzenia od *techné* do *physis*¹³.

Rozdział III (*Dionysius on the grammatical theory of the parts of speech*) i IV (*Linguistics, composition, and style: Dionysius' use of the parts of speech*) omawianej publikacji zawiera analizę praktycznego zastosowania przez Dionizjusza – historyka, lingwistę a zarazem retora i krytyka literackiego – poszczególnych części mowy. Rozdział V analizuje wedle teorii zawartej w traktatach Dionizjusza porządek wyrazów w zdaniu jako efekt (omówionej w poprzednich rozdziałach) wielowarstwowej zależności pomiędzy filozofią, gramatyką i retoryką (*Natura artis magistra. Dionysius on natural style, syntax and word order*). Rozdział VI (*The initiation rites of style. Dionysius on prose, poetry, and poetic prose*) ukazuje poglądy Dionizjusza na podobieństwa i różnice między prozą i poezją (np. proza poetycka Gorgiasza a także Demostenesa), co wskazuje z kolei na ściśle powiązanie między teorią poezji, muzyki oraz retoryki.

Rozdział VII (*Rewriting the classics. Dionysius and method of metathesis*) poświęcony jest stosowanej przez Dionizjusza technice tzw. *metathesis*, czyli ponownego odczytywania tekstów; jest to, zdaniem de Jonge rodzaj eksperymentu językowego stosowanego jako metoda lingwistyczna w krytyce literackiej¹⁴ już od czasów Platona i Arystotelesa¹⁵. Analizując zarówno prozę jak i poezję Dionizjusz stosuje *metathesis* nie tylko dlatego, żeby podkreślić, iż kompozycja (*synthesis*) jest w zasadzie ważniejsza, niż sam dobór słów (*ekloge*), ale również dlatego, by skorygować pewną sztuczność niektórych ustępów, by unikać kompozycji nienaturalnej, aby prześledzić specyficzne efekty dźwięku, rytmu, układu klauzuli, wreszcie – aby zilustrować różnice między różnymi ujęciami kompozycji, czy też aby wskazać na poetycki charakter tekstów prozaicznych¹⁶. Teoria *metathesis* Dionizjusza z Halikarnasu jest bezpośrednio związana z jego

12. *ibid.*, pp. 72 – 74.

13. *ibid.*, pp. 74 – 75.

14. *ibid.*, pp. 74 – 75.

15. *cf. op. cit.*, rozdz. VII, pp. 368 – 369.

16. *ibid.*, p. 390.

poglądami na język, językoznawstwo i literaturę; dzięki tej teorii możemy prześledzić, jakie aspekty stylistyczne poszczególnych autorów powinny być naśladowane, bądź unikane. Tak więc metathesis i mimesis – podstawowe pojęcia zawarte w dziełach Dionizjusza z zakresu krytyki literackiej – są ściśle ze sobą powiązane.

Należy w tym miejscu przypomnieć, że już sama definicja retoryki, znajdująca się na początku zachowanych fragmentów traktatu Dionizjusza z Halikarnasu *De imitatione*, („Retoryka jest to praktyczna zdolność przekonującego słowa w działalności publicznej, mająca za cel dobrze mówić”)¹⁷ wskazuje zdecydowanie na wzajemny związek obu tych dyscyplin. Na podstawie szczegółowych analiz recepcji definicji Dionizjusza w tradycji retoryki bizantyńskiej możemy stwierdzić, że *mimesis* jest nie tylko swojego rodzaju powtórzeniem wcześniejszych myśli, ale polega także na mistrzowskim posługiwaniu się odpowiednią sztuką, czy też umiejętnością (*technē*), jaką jest retoryka¹⁸.

Podstawowym założeniem niezwykle nowatorskiej na tle wcześniejszych badań nad twórczością Dionizjusza z Halikarnasu monografii C. C. de Jonge było zatem wieloaspektowe ukazanie, w jaki sposób twórcze połączenie wcześniejszych oraz współczesnych Dionizjuszowi teorii językoznawczych spowodowało włączenie tych teorii jako integralny składnik do praktycznego uprawiania retoryki¹⁹.

Between grammar and rhetoric. Dionysius of Halicarnassus on language, linguistic and literature

The article contains an analysis of recent studies on the relation between grammar and rhetoric, carried out in the monograph by Casper C. de Jonge *Between Grammar and Rhetoric. Dionysius of Halicarnassus on Language, Linguistics and Literature* (Brill, Leiden Boston 2008, pp. 456). In contrast to earlier studies on treatises by Dionysius of Halicarnassus, which focused on the problems of literary criticism in connection with the rhetoric, de Jonge has indicated at many levels a method of connection by Dionysius contemporary linguistic theories with the practice of rhetoric.

17. cf. Helena Cichocka, *Mimesis i retoryka w traktatach Dionizjusza z Halikarnasu...*, pp. 9, 77 – 110 (rozdz. III Definicja retoryki Dionizjusza z Halikarnasu oraz jej recepcja w Bizancjum).

18. cf. H. Cichocka, *Mimesis and Rhetoric in the Treatises by Dionysius of Halicarnassus and the Byzantine Tradition (selected problems)*, *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, 60 (2010), p. 45.

19. cf. de Jonge, op. cit., p. 395: „Throughout his rhetorical works, his main concern is to instruct his audience on the writing of effective texts, which should be based on the eclectic imitation of classical examples...”

Anna Bendrat

RETORYKA I WŁADZA – SPRAWOZDANIE Z KONFERENCJI

Doroczna konferencja Polskiego Towarzystwa Retorycznego w 2011 roku zorganizowana została we współpracy z Wydziałem Nauk Humanistycznym Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego i odbyła się w siedzibie SGGW w dniach 24-25 listopada. Konferencja zgromadziła przedstawicieli różnych ośrodków akademickich: Warszawy, Wrocławia, Lublina, Katowic, Łodzi i Opola oraz różnorodnych dyscyplin, wśród których znalazły się: filologie klasyczne i neofilologie, językoznawstwo, antropologia, socjologia, filozofia i prawo.

Oficjalnego otwarcia konferencji dokonali prodziekan Wydziału Nauk Humanistycznych SGGW dr hab. Stanisław Stępka, prof. SGGW, oraz przewodnicząca Polskiego Towarzystwa Retorycznego dr Maria Załęska.

Tradycyjnie wszystkie obrady miały charakter plenarny. Rozpoczęła je sesja pod przewodnictwem prof. dr hab. Iwony Bartoszewicz zatytułowana *Władza jako retoryczne działanie jednostki*. Pierwszy referat – *Retoryka i władza: Uwagi na marginesie książki sir Bertranda Russella Władza: nowa analiza społeczna* – przedstawił prof. dr hab. Jakub Z. Lichański (UW). Wychodząc od definicji władzy podanej przez Russella, w której podkreślona została żądza władzy jako część natury ludzkiej, różnorodność form władzy i jej organizacji oraz konieczność kontroli władzy ze strony społeczeństwa, prelegent odwołał się także do klasycznych ujęć relacji między retoryką i władzą, jakie znajdujemy u Platona, Kwintyliana i Perelmana. Następnie, na przykładzie wybranych mów: mowy Archidamosa, króla Sparty (za Thukidydesem), mowy Mikołaja Reja z 3 stycznia 1559 skierowanej do Senatu Królestwa Polskiego wygłoszonej w Piotrkowie Trybunalskim, mowy hetmana Jana Karola Chodkiewicza przed bitwą chocimską w 1621 oraz tekstów różnych listów i wystąpień politycznych w między majem 1791 a majem 1792 roku, pokazał, na ile skuteczność retoryki politycznej zależy od uwzględnienia uwarunkowań władzy. Kolejny referat, zatytułowany *Polityka na czas kryzysu – ethos Nicolasa Sarkozy'ego w orędziach noworocznych 2009-2011*, przedstawiła dr Monika Kostro (UW). Przedmiotem rozważań stało się

pytanie, w jaki sposób kryzys gospodarczy, postrzegany na ogół jako przeszkoda w rządzeniu, został wykorzystany przez prezydenta Francji do ugruntowywania legitymizacji władzy. Prelegentka, bazując na metodach francuskiej analizy dyskursu, omówiła szczegółowe środki językowe (od doboru słownictwa po składnię), które służyły Sarkozy'emu do budowania etosu odpowiedzialnego przywódcy, umiejącego jednoczyć Francuzów i zdobywać ich poparcie dla przeprowadzanych reform. Anna Bendrat (UMCS) w swoim referacie *Jak usankcjonować despotyzm w demokratycznym kraju? Analiza retorycznej strategii Lincolna w świetle teorii Kennetha Burke'a* przedstawiła, jak kluczową rolę w procesie perswazji odgrywa zdefiniowanie sytuacji. Rekonstruując strategię argumentacyjną przyjętą przez Abrahama Lincolna w momencie ubiegania się o poparcie Kongresu dla działań wojennych w czasie wojny secesyjnej, referentka przywołała wcześniejsze wypowiedzi Lincolna, przeciwstawiające się podobnym żądaniom poprzedniego prezydenta i pokazała trwałość tych retorycznych wzorców w dzisiejszym dyskursie politycznym w USA.

Drugą sesję, zatytułowaną *Władza wiedzy i instytucji* prowadzoną przez dr hab. Mariolę Jarczyk, prof. UŚ, rozpoczął referat dr Marii Załęskiej *Władza ekspertów – eksperci władzy. Czy nadzieje pokładane w rządach ekspertów, odwoływanie się do wiedzy, która ma pomóc rozwiązać wszelkie problemy polityczne, mają realne podstawy?* Prelegentka, przedstawiając szereg głębokich różnic tkwiących u podstaw systemu politycznego i systemu eksperckiego: m.in. interesowność kontra bezinteresowność, zajmowanie się częstkowymi sprawami kontra dążenie do ogarnięcia całości, oparcie na *doxa* (opinii) kontra oparcie na *episteme* (wiedzy pewnej), wykazała, jak mało prawdopodobne jest zastąpienie demokracji „ekspertokracją”. Konkretny przypadek władzy wiedzy nad opisywaną rzeczywistością omówił dr Michał Mokrzan (UWr). W referacie *Retoryka reprezentacji. O antropologicznej władzy przedstawiania Innych* zastanawiał się nad retorycznymi strategiami i etycznymi problemami, jakie towarzyszą procesowi przedstawiania Innych w naukowym dyskursie antropologii. Przywołując przykłady z pracy Bronisława Malinowskiego, referent omówił reprezentowanie i wizualizowanie Innych jako podstawową metaforę klasycznej antropologii, która – zdaniem jej krytyków – jest ideologią władzy opartej na relacji przedmiot – podmiot.

Inny przykład narzucania obowiązujących norm i sposobów interpretacji zachowań stanowi prawo. Temu aspektowi poświęcony był referat dr Anny Jopek-Bosiackiej (UW) *Retoryka władzy sądowniczej w orzecznictwie Naczelnego Sądu*

Administracyjnego. Prelegentka, definiując retorykę w kategoriach teorii spójności, analizowała struktury tekstów orzeczeń NSA. Wysoki stopień zinstytucjonalizowania dyskursu sądowego, który owocuje ściśle ustalonym schematem tekstowym oraz intertekstualność to zdaniem dr Jopek-Bosiackiej ważne czynniki wpływające na spójność wypowiedzi tego gatunku.

Dr hab. Marek Skwara, prof. USz przewodniczył sesji zatytułowanej *Władza – ciągłość retorycznych wzorów*. Jako pierwsza głos zabrała dr hab. Joanna Parzytyka, prof. UW, która w swoim referacie *Władza nad sumieniami: retoryka penitencjałów* pokazała strategie retoryczne służące duchownym do właściwego przygotowania wiernych do spowiedzi. Liczne przykłady z literatury dawnej i współczesnej stanowiły dowód trwałości wzorów wypracowanych w odległej przeszłości. Korzyści wynikające z sięgnięcia do dawnych sposobów definiowania przedstawiła dr hab. Beata Gaj w wystąpieniu zatytułowanym *Być Ślązakiem, czyli retoryczne uzasadnianie odrębności kulturowej i narodowościowej. Analiza łacińskich tekstów z terenu dawnego Śląska*. Na podstawie wybranych przykładów prelegentka zademonstrowała, w jaki sposób dawni Ślązacy retorycznie uzasadniali swą odrębność narodowościową. Uznając odmienność średniowiecznych czy renesansowych kategorii tożsamości, dowodziła, że rozwiązania wypracowane przez łacińskich autorów mogą stanowić istotny argument we współczesnych politycznych dyskusjach na temat pojęcia narodowości śląskiej. Dr hab. Mariola Jarczyk, prof. UŚ w swoim referacie *W cieniu tronu. Zygmunt III Waza w mowach Krzysztofa Radziwiłła* zrekonstruowała okoliczności wygłoszenia książęcych mów: powitanie i przeproszanie panującego, deklaracja odsunięcia się od udziału w życiu publicznego czy relacja z wojny. Prelegentka przedstawiła motywy stojące za retorycznymi wyborami dokonywanymi przez mówcę, takimi jak powoływanie się na zasługi przodków, własne osiągnięcia wojskowe, odwołanie się do antycznych autorytetów czy ironia.

Ostatnią sesję w pierwszym dniu obrad, zatytułowaną *Retoryka i władza interpretacji*, prowadził prof. dr hab. Jakub Lichański. Przedstawione zostały w niej cztery referaty. Dr Oliwia Tarasewicz-Gryt (WZS „Edukacja” we Wrocławiu) w wystąpieniu zatytułowanym *Nieprzystawalność paradygmatów. Debata po katastrofie smoleńskiej jako próba narzucania sposobu interpretacji rzeczywistości* podjęła wątek trudności w osiągnięciu porozumienia, jaką obserwować mogliśmy w sytuacji, gdy – skoro większość publiczności dzieliła te same emocje – była okazja do znalezienia konsensusu i wspólnej płaszczyzny dialogu. Prelegentka zastanawiała się nad przyczynami niemożności zbudowania argumentacji

odwołującej się do wspólnych emocji, wychodząc z założenia, że skoro każda publiczność to pewna „wspólnota interpretacyjna”, ograniczenie się jedynie do środków i idei zrozumiałych dla danej wspólnoty, nie ułatwia osiągnięcia porozumienia. O niemożliwej do osiągnięcia spójności nazywania głównych tematów publicznego dyskursu mówiła także dr Monika Worsowicz (UŁ) w referacie *Koherencja verba i res a dziennikarska interpretacja rzeczywistości - wokół tekstu Pranie.pl Tomasza Kwaśniewskiego*. Analizowany tekst posłużył jako przykład gatunkowej próby przekroczenia przez dziennikarza bariery braku wspomnianej koherencji, a wskazanie i opis zastosowanych mechanizmów słownego „dociekania” sensu nadawanego przez obie strony głównym formułom językowym pozwolił na wstępną diagnozę trudności, które towarzyszą dziennikarzom jako komentatorom publicznego dyskursu. O sporze jako najpopularniejszej kategorii w relacjach dotyczących bieżących wydarzeń politycznych mówiła mgr Ewa Modrzejewska (UW) w referacie *Retoryczna strategia sporu politycznego a koncepcja framingu. Na podstawie dzienników opinii z lat 2005-2009*. Na wybranych przykładach z trzech ogólnopolskich dzienników: „Gazety Wyborczej”, „Rzeczpospolitej”, „Dziennika. Gazety Prawnej” prelegentka zademonstrowała możliwość wykorzystania w analizie retorycznej koncepcji „framingu”, a więc tworzenia ram interpretacyjnych, które „nakładane” są odbiorcom tekstu. Mgr Ewelina Turska w referacie pod tytułem *Władza jako udział w rynku. Retoryczne metody interpretacji rzeczywistości wykorzystywane przez współczesne przedsiębiorstwa* przypominała o uniwersalności zasad i narzędzi retorycznych. Porównując zalecenia Arystotelesa dotyczące tworzenia perswazyjnych przekazów i współczesne założenia marketingu, wskazała na skuteczność retorycznych zabiegów w procesie sprzedaży.

Drugi dzień konferencji otworzyła sesja zatytułowana *Retoryka prawomocności władzy*, której przewodniczyła dr hab. Joanna Partyka, prof. UW. Pierwszy referat – *Etyka, retoryka, polityka* – przedstawił dr hab. Marek Skwara, prof. USz. Omówił w nim strategie perswazyjne obecne w dyskursie publicznym po zabójstwie w biurze poselskim PiS w Łodzi w październiku 2010 roku. Odnosząc się do kryterium, jakim jest relacja słowa i przedstawianej rzeczywistości, wskazywał na pojawiającą się w debacie manipulację. Kolejny referat zatytułowany *Retoryka jako manifestacja władzy* zaprezentowany został przez dr Agnieszkę Kampkę (SGGW). Prelegentka omówiła rolę retoryki w rytuałach politycznych i zastanawiała się nad komunikacyjnym wymiarem władzy, postrzegając ją jako potencjalność możliwą do urzeczywistnienia dopiero po spełnieniu określonych

warunków. Jednym z nich jest przedstawienie odbiorcom najbardziej przekonującej definicji sytuacji. Szczegółową analizę próby narzucenia takiej właśnie definicji sytuacji przedstawiła prof. dr hab. Iwona Bartoszewicz w wystąpieniu *Karta Niemieckich Wypędzonych ze Stron Ojczystych z 1950 r., jako komponent etosu Związku Wypędzonych*. Referentka nakreśliła okoliczności powstania dokumentu i przeanalizowała znaczenie poszczególnych sformułowań w ówczesnym kontekście politycznym, a także – odnosząc się do zawartości strony internetowej Związku Wypędzonych – wskazała istotność Karty dla współczesnej debaty.

Zamykając sesję, zatytułowaną *Retoryka codzienności władzy*, prowadziła dr hab. Beata Gaj. Nad nowymi warunkami funkcjonowania retoryki w życiu politycznym zastanawiał się dr Artur Mamcarz-Plisiecki (KUL) w referacie *Nowa sofistyka - dyskurs tzw. "postpolityki". Analiza retoryczna*. Na ile założenia, wymogi i narzędzia wypracowane przez klasyczną retorykę zachowują swoją użyteczność w odniesieniu do rosnącej roli spektaklu politycznego w miejsce polityki, retoryki oszustwa w miejsce argumentacji, pytał prelegent, wskazując nad nadmiar narracyjności i emocjonalnej perswazji. Zjawisko dominacji erystyki nad retoryką poruszyła w swoim referacie także dr Maria Joanna Gondek (KUL). W wystąpieniu zatytułowanym *Argumentacja ad odium (do nienawiści) i jej funkcjonowaniu w języku współczesnej polityki* wskazywała na konsekwencje sytuacji, gdy erystyczna argumentacja przybiera pozory perswazji retorycznej, jak zmienia się świadomość odbiorcy i nadawcy takich komunikatów. Dr Agnieszka Budzyńska-Daca zaprezentowała referat *Debata - telewizyjne pojedynki o władzę liderów partyjnych a debaty konkursowe*, w którym omówiła podstawowe różnice w formacie debat przedwyborczych organizowanych w różnych krajach (USA, Wielka Brytania i Polska). Analizując przyjęte modele struktury debat, wyjaśniała, w jaki sposób przekładają się one na możliwość pokazania określonych strategii argumentacyjnych.

Niezmienne istotnym punktem programu były dyskusje toczone po każdym referacie, w których poruszano zarówno kwestie metodologiczne, jak i zastanawiano się nad miejscem analizy retorycznej w przestrzeni nauk humanistycznych i społecznych.

Zamykając konferencję, przewodnicząca PTR dr Maria Załęska, wyraziła radość, że tegoroczne spotkanie zgromadziło przedstawicieli tak różnych ośrodków naukowych i zaowocowało tak interesującymi dyskusjami, a także zaprosiła na przyszłoroczną konferencję, zatytułowaną *Retoryka sporu*.